T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KIRÂAT-I SEB'A USÛL VE KÂİDELERİ

BEKİR ÇETİNTAŞ
2501120907

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. KERİM BULADI

İSTANBUL 2018

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı	:	BEKİR ÇETİNTAŞ	**Numarası**	:	2501120907
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı	:	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ	**Danışmanı**	:	PROF. DR. KERİM BULADI
Tez Savunma Tarihi	:	03.04.2018	**Saati**	:	10:00
Tez Başlığı	:	"KIRÂAT-I SEB'A USÛL VE KÂİDELERİ"			

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin **36. Maddesi** uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE** OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. KERİM BULADI		Kabul
2- PROF. DR. ABDULLAH EMİN ÇİMEN		Kabul
3- DR. ÖĞRETİM ÜYESİ MUSTAFA KILIÇ		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ. DR. MAHMUT AY		
2- DOÇ. DR. ERDOĞAN BAŞ		

ÖZ

KIRÂAT-I SEB'A USÛL VE KÂİDELERİ

BEKİR ÇETİNTAŞ

Bu tezde, Kur'ân-ı Kerîm'in kelimelerini, rivâyet edenlere nispetle inceleyen ilim dalı olan Kırâat İlmi, öncelikle tanımı, çeşitleri ve tarihçesi gibi genel bilgileriyle ele alındı. Sonra, yedi kırâat imamı ve onların râvilerinin kısaca hayatları ve eserlerinden bahsedildi. Devamında yedi kırâat imamı ve onların râvilerinin rivâyet etmiş oldukları kırâat vecihleri, usûl ve kâideleri ifade edilmeye çalışıldı.

Anahtar Kelimeler: Kırâat, imam, rivâyet, usûl, kâide.

ABSTRACT

THE BASİCS AND PRİNCİPLES OF THE SEVEN STYLES OF RECİTATİON

BEKİR ÇETİNTAŞ

In this thesis, the science of recitation ('ilm al-qira'ah), a branch of Islamic sciences that deals with the words of the Holy Quran in regard to those who narrated them, was studied primarily based on its definition, varieties, and history. Then the seven imams of recitation (qira'ah) and those who narrated from them were briefly touched upon. Finally, we tried to explain the kinds, styles, and rules of recitation as narrated by the imams of recitation and their narrators.

Key words: Qira'ah, recitation, imam, narrator, style.

ÖNSÖZ

Hamd ve senâ, Kur'ân-ı Kerîm'i yedi harf üzere indiren, onu kolaylaştıran ve bizleri onu anlayıp hayatımıza tatbik edebilecek donanımda yaratan Allah'a, salât ve selâm o Nazm-ı Celîl'i bize eksiksiz olarak tebliğ eden Hz. Muhammed (s.a.v.)'e olsun. Yüce Rabbimizin rızası, rahmet ve mağfireti kırâat vücuhâtını üstün gayret ve ihtimam ile bizlere kadar ulaştıran ashâb-ı kirâm, tâbiîn ve günümüze kadar müteselsilen gelen tüm selef-i salihînin üzerine olsun.

Kırâat İlmi, el-Pâlûvî'nin *Zübdetü'l-İrfân* isimli eserin mukaddimesinde de ifade edildiği gibi, ancak tadanın bilebileceği ve kendine has manevi lezzetleri olan yüce bir ilimdir. Yüce bir ilimdir çünkü konusu Kur'ân-ı Kerîm'dir.

Kur'ân-ı Kerîm'in bu üstünlüğü, nüzülünden bu yana ulemânın yoğun gayret ve kemâl-i edeple onunla yakından ilgilenmesine vesile olmuştur. Bu çabalar sonucu Kur'ân'ı, mana cihetinden ele alan başta Tefsir olmak üzere Fezâilü'l-Kur'ân, İ'câzu'l-Kur'ân ve Meâni'l-Kur'ân gibi ilimler oluşmuş, lafzi boyutunu konu edinen Tecvid ve Kırâat gibi ilim dalları meydana gelmiştir. Ancak biz, bu çalışmamızda özden ayrılmamak için Kur'ân-ı Kerîm'in kelimelerini, rivâyet edenlere nispetle inceleyen ilim dalı olan Kırâat ilmini konu edineceğiz. Fakat kapsamı oldukça geniş olan bu ilmi, tümüyle bir tez çalışmasında ele alabilmek mümkün gözükmemektedir. Bu nedenle yedi kırâat imamı ve her imamın ikişer râvisini konu edinen "Kırâat-ı Seb'a" kapsamından çıkmayacağız.

Tezimize geçmeden önce, henüz tez çalışmalarına başladığım ilk haftalarda kaybettiğimiz birinci tez danışmanım merhum Prof. Dr. Sıtkı Gülle hocamıza Allah'tan rahmet dilerim. Tez çalışmamı değerli yardım ve yönlendirmeleriyle tamamladığım kıymetli hocam Prof. Dr. Kerim Buladı beyefendi başta olmak üzere, tezimde kullandığım eski ve yeni birçok kaynağı temin etmemde yardımcı olan kurrâ hâfız İbrahim Aksoy'a; yine eser temini ve tercümelerde yardımcı olan kurrâ hâfız Kasım Kuzyurt'a, duâlarını her daim üzerimde hissettiğim anne - babama ve manevi desteklerinden dolayı değerli eşim Elif Hanım'a teşekkürü bir borç bilirim.

Bekir ÇETİNTAŞ

İstanbul / 2018

İÇİNDEKİLER

ÖZ ii

ABSTRACT iii

ÖNSÖZ iv

İÇİNDEKİLER v

KISALTMALAR LİSTESİ xiii

GİRİŞ 1

I. Tezin Mahiyeti, Kapsamı ve Önemi 1

II. Tezin Metodu 2

III. Tezin Kaynakları 3

IV. Tezin Amacı 3

I. BÖLÜM

KIRÂAT İLMİNE GENEL BAKIŞ

1.1. Kırâat İlmi 5

1.1.1. Kırâat Kelimesinin Sözlük ve Istılâh Anlamı 5

1.1.2. Kırâat İlminin Önemi ve Faydaları 5

1.1.3. Kırâat Çeşitleri 6

1.1.3.1. Senetleri Bakımından Kırâat Çeşitleri 6

1.1.3.1.1. Mütevâtir Kırâat 6

1.1.3.1.2. Meşhûr Kırâat 6

1.1.3.1.3. Âhâd Kırâat 6

1.1.3.1.4. Şâz Kırâat 7

1.1.3.1.5. Müdrec Kırâat 7

1.1.3.1.6. Mevzû Kırâat 7

1.1.3.2. Sayıları Bakımından Kırâat Çeşitleri 7

1.1.3.2.1. Yedi Kırâat 7

1.1.3.2.2. Sekiz Kırâat 8

1.1.3.2.3. On Kırâat 8

1.1.3.2.4. Ondört Kırâat 8

1.2. Kırâat İlminin Ortaya Çıkışı ve Kısa Tarihçesi 9

1.2.1. Anadolu'da Sistematik Kırâat Eğitimi 9
1.3. Kırâat Ekolleri (Tarikler ve Meslekler) 10
1.3.1. İstanbul Tarîki 10
1.3.1.1. Îtilâf Mesleği 11
1.3.1.2. Sôfî Mesleği 11
1.3.2.Mısır Tarîki 11
1.3.2.1. Şeyh Atâullâh Mesleği 12
1.3.2.2. Mutkin Mesleği 12
1.4. Kırâat İlminde Kullanılan Terimler 13
1.5. Yedi Kırâat Hakkında Yazılan Eserler 25
1.5.1. Mensûr Eserler 26
1.5.2. Manzûm Eserler 28

II. BÖLÜM

YEDİ KIRÂAT İMAMI, RÂVÎLERİ VE USÛLLERİ

2.1. Nâfi' Ve Râvileri 31
2.1.1. Kâlûn 32
2.1.1.1 Usûlü 33
2.1.1.1.1 İstiâze ve Besmele 33
2.1.1.1.2. Med Mertebeleri 34
2.1.1.1.3 Hemzeteyn fî Kelime 35
2.1.1.1.4 Hemzeteyn fî Kelimeteyn 35
2.1.1.1.4.1. Hemzelerin Meftûh Olduğu Durumlar 35
2.1.1.1.4.2. Hemzelerin Mazmûm Olduğu Durumlar 36
2.1.1.1.4.3. Hemzelerin Meksûr Olduğu Durumlar 36
2.1.1.1.4.4. Birinci Hemzenin Meftûh, İkinci Hemzenin Meksûr Olduğu Durumlar 36
2.1.1.1.4.5. Birinci Hemzenin Meftûh, İkinci Hemzenin Mazmûm Olduğu Durumlar 36
2.1.1.1.4.6. Birinci Hemzenin Mazmûm, İkinci Hemzenin Meftûh Olduğu Durumlar 37
2.1.1.1.4.7. Birinci Hemzenin Meksûr, İkinci Hemzenin Meftûh Olduğu Durumlar 37

2.1.1.1.4.8. Birinci Hemzenin Mazmûm, İkinci Hemzenin Meksûr Olduğu Durumlar 37
2.1.1.1.5. Hâ-i Kinâye 38
2.1.1.1.6. Cemi' Mîmi'nin Sılası 38
2.1.1.1.7. فَهُوَ, وَهُوَ ve لَهُوَ Kelimeleri 38
2.1.1.1.8. اَلنُّبُوَّة, النَّبِيّين ve اَلْأَنْبِيَاء Kelimeleri 39
2.1.1.1.9. İdğâm 39
2.1.1.1.10. İmâle ve Taklîl'ler 39
2.1.1.1.11. Nakiller 40
2.1.1.1.12. Nefs-i Mütekellim Yâ'ları 40
2.1.2. Verş 40
2.1.2.1. Usûlü 40
2.1.2.1.1. Besmele 40
2.1.2.1.2. Hâ-i Kinâye 41
2.1.2.1.3. Med Mertebeleri 41
2.1.2.1.4. Medd-i Bedel 41
2.1.2.1.5. Hemzeteyn Fî Kelime 42
2.1.2.1.6. Hemzeteyn Fî Kelimeteyn 42
2.1.2.1.6.1. İki Hemzenin Harekesinin Aynı Olduğu Durumlar 42
2.1.2.1.6.2. Birinci Hemzenin Meftûh, İkinci Hemzenin Meksûr Ya Da Mazmûm Olduğu Durumlar 43
2.1.2.1.6.3. Birinci Hemzenin Mazmûm, İkinci Hemzenin Meftûh Olduğu Durumlar 43
2.1.2.1.6.4. Birinci Hemzenin Meksûr, İkinci Hemzenin Meftûh Olduğu Durumlar 43
2.1.2.1.6.5. Birinci Hemzenin Mazmûm, İkinci Hemzenin Meksûr Olduğu Durumlar 43
2.1.2.1.7. Hemzenin İbdâli 44
2.1.2.1.7.1. Sakin Hemzenin İbdâli 44
2.1.2.1.7.2. Harekeli Hemzenin İbdâli 44
2.1.2.1.8. Nakil 44
2.1.2.1.9. Râ (ر) Harfinin Terkîk Ve Tefhîmi 45
2.1.2.1.9.1. Sadece Tefhîm İle Okunan Yerler 45

2.1.2.1.9.2. Sadece Terkîk İle Okunan Yerler 45
2.1.2.1.9.3. Hem Tefhîm Hem Terkîk İle Okunan Yerler 45
2.1.2.1.10. Lâm (ل) Harfinin Tağlîzi 45
2.1.2.1.11. İmâle 46
2.1.2.1.12. Taklîl 46
2.1.2.1.13. İdğâm Ve İzhâr 46
2.1.2.1.14. Cemi' Mîm'i 47
2.1.2.1.15. İzâfet Yâ'ları 47
2.2. İbnü Kesîr Ve Râvileri 47
2.2.1. el-Bezzî 47
2.2.1.1. Usûlü 48
2.2.1.1.1. İstiâze Ve Besmele 48
2.2.1.1.2. Med Mertebeleri 48
2.2.1.1.3. Sıla 48
2.2.1.1.3.1. Zamir Sılası 48
2.2.1.1.3.2 Cemi' Mîmi Sılası 49
2.2.1.1.4. Hemzeteyn Fî Kelime 49
2.2.1.1.5. Hemzeteyn Fî Kelimeteyn 49
2.2.1.1.5.1. İki Hemzenin Harekesinin Aynı Olduğu Durumlar 49
2.2.1.1.5.2. Hemzelerin Harekelerinin Farklı Olduğu Durumlar 49
2.2.1.1.5.2.1. Birinci Hemzenin Meftûh, İkinci Hemzenin Meksûr Olduğu Durumlar 50
2.2.1.1.5.2.2. Birinci Hemzenin Meftûh, İkinci Hemzenin Mazmûm Olduğu Durumlar 50
2.2.1.1.5.2.3. Birinci Hemzenin Mazmûm, İkinci Hemzenin Meftûh Olduğu Durumlar 50
2.2.1.1.5.2.4. Birinci Hemzenin Meksûr, İkinci Hemzenin Meftûh Olduğu Durumlar 50
2.2.1.1.5.2.5. Birinci Hemzenin Mazmûm, İkinci Hemzenin Meksûr Olduğu Durumlar 51
2.2.1.1.6. Müfred Hemze 51
2.2.1.1.7. İzâfet Yâ'ları Ve Zâid Yâ'lar 51
2.2.1.1.8. عين, شيخ ve بيت Kelimeleri 51

2.2.1.1.9. İdğâm 52
2.2.1.1.10. İbdâl 52
2.2.2. Kunbul 52
2.2.2.1. Usûlü 53
2.3. Ebû Amr ve Râvîleri 53
2.3.1. Dûrî 53
2.3.1.1.Usûlü 54
2.3.1.1.1.Besmele 54
2.3.1.1.2. Med Mertebeleri 54
2.3.1.1.3. Hemzeteyn Fî Kelime 54
2.3.1.1.4. Hemzeteyn Fî Kelimeteyn 55
2.3.1.1.4. Hâ-i Kinâye ve Zamir 55
2.3.1.1.5. Nakil 55
2.3.1.1.6. İmâle ve Taklîl 55
2.3.1.1.7. İdğâm-ı Sağîr 56
2.3.2. Sûsî 57
2.3.2.1. Usûlü 57
2.3.2.1.1. Med Mertebeleri 57
2.3.2.1.2. İdğâm-ı Kebîr 57
2.3.2.1.3. İbdâl 58
2.4. İbnü Âmir Ve Râvîleri 58
2.4.1. Hişâm 58
2.4.1.1. Usûlü 59
2.4.1.1.1. Med Mertebeleri 59
2.4.1.1.2 Hemzeteyn Fî Kelime 59
2.4.1.1.2.1. İki Hemzenin De Meftûh Olduğu Durumlar 59
2.4.1.1.2.2. Birinci Hemzenin Meftûh, İkinci Hemzenin Meksûr Olduğu Durumlar 59
2.4.1.1.2.3. Birinci Hemzenin Meftûh, İkinci Hemzenin Mazmûm Olduğu Durumlar 59
2.4.1.1.3. Hâ-i Kinâye 60
2.4.1.1.4. İdğâm 60
2.4.1.1.5. İmâle 61

2.4.1.1.6. İşmâm 61
2.4.2. İbnü Zekvân 61
2.4.2.1. Usûlü 62
2.4.2.1.1. Hemzeteyn 62
2.4.2.1.2. Hâ-i Kinâye 62
2.4.2.1.3. İdğâm 62
2.4.2.1.4. İmâle 62
2.5. Âsım Ve Râvîleri 63
2.5.1. Ebû Bekir Şu'be 63
2.5.1.1. Usûlü 64
2.5.1.1.1. Besmele Vecihleri 64
2.5.1.1.2. Med Mertebeleri 64
2.5.1.1.3. Müfred Hemze 64
2.5.1.1.4. Hâ-i Kinâye 64
2.5.1.1.5. İmâle 64
2.5.1.1.6. İdğâm 65
2.5.2. Hafs 65
2.5.2.1. Usûlü 66
2.6. Hamze ve Râvîleri 66
2.6.1. Halef 67
2.6.1.1. Usûlü 67
2.6.1.1.1. Besmele 67
2.6.1.1.2. Med Mertebeleri 67
2.6.1.1.3. Hâ-i Kinâye 68
2.6.1.1.4. İdğâm-ı Sağîr 68
2.6.1.1.5. İdğâm-ı Kebîr 68
2.6.1.1.6. "ص" Harfinin İşmâmı 69
2.6.1.1.7. "هـ" Harfinin Zammeli Okunuşu (Zammu Hâ) 69
2.6.1.1.8. Adem-i Ğunne 70
2.6.1.1.9. İmâle ve Taklîl 70
2.6.1.1.10. Sekit, Nakil ve Tahfîf Vecihleri 71
2.6.2. Hallâd 71

2.6.2.1. Usûlü 71
2.7. Kisâî 72
2.7.1. Ebu'l-Hâris 72
2.7.1.1. Usûlü 73
2.7.1.1.1. Hâ-i Kinâye 73
2.7.1.1.2. İdğâm 73
2.7.1.1.3. İmâle 74
2.7.1.1.4. İbdâl 74
2.7.2. Dûrî 74
2.7.2.1. Usûlü 75

III. BÖLÜM

FARKLI VECİHLERİN AYNI ÂYETTE BİR ARAYA GELDİĞİ

DURUMLAR

3.1. Kâlûn 77
3.1.1.Cemi' Miminin Sılası ve Medd-i Munfasılın Cem'i 77
3.1.2. اَلتَّوْرٰية Kelimesi İle İlgili Durumlar 77
3.1.2.1. اَلتَّوْرٰية Kelimesi ve Medd-i Munfasıl 77
3.1.2.2. اَلتَّوْرٰية Kelimesi, Medd-i Munfasıl ve Cemi' Miminin Sılası 78
3.2. Verş 78
3.2.1. Meddi-i Bedel ve آلْاٰنَ Kelimesi 78
3.2.1.1. Medd-i Bedelin Önce, آلْاٰنَ Kelimesinin Sonra Geldiği Cem' Durumu 78
3.2.1.2. آلْاٰنَ Kelimesinin Önce, Medd-i Bedelin Sonra Geldiği Cem' Durumu 79
3.2.2. Meddi-i Bedel ve Sâkin Lîn Harfleri (و ve ى) 80
3.2.2.1. Meddi-i Bedel ve شَيْئٌ Kelimesi 80
3.2.2.1.1. شَيْئٌ Kelimesinin Önce, Meddi-i Bedelin Sonra Geldiği Durumlar 81
3.2.2.1.2. Meddi-i Bedelin Önce, شَيْئٌ Kelimesinin Sonra Geldiği Durumlar 81
3.2.2.2. Meddi-i Bedel ve سَوْاٰتِكُمْ Kelimesi 81
3.2.2.3. Meddi-i Bedel, سَوْاٰتِكُمْ Kelimesi ve Zevâtü'l-Yâ 82
3.2.3. Meddi-i Bedel ve Zevâtü'l-Yâ 82
3.2.3.1. Meddi-i Bedelin Önce, Zevâtü'l-Yânın Sonra Geldiği Durumlar 82
3.2.3.2. Zevâtü'l-Yânın Önce, Meddi-i Bedelin Sonra Geldiği Durumlar 83

3.2.3.3. Zevâtü'l-Yânın Önce, Meddi-i Bedelin Sonda Ârız Olarak Geldiği Durumlar..... 83

3.2.3.4. Başta Medd-i Bedel, Ortada Zevâtü'l-Yâ ve Tekrar Meddi-i Bedelin Sonda Ârız Olarak Geldiği Durumlar 84

3.2.3.5. Medd-i Bedel, Zevâtü'l-Yâ ve شَيْئٌ Kelimesiyle Birlikte Başka Bir Meddi-i Bedelin Sonda Ârız Olarak Geldiği Durumlar 85

3.2.3.6. Medd-i Bedel ve Terkîk Vecihlerinin Bir Araya Geldiği Durumlar 86

3.2.3.7. Medd-i Bedel, Zevâtü'l-Yâ, Tağlîz ve Terkîk Vecihlerinin Bir Araya Geldiği Durumlar 86

3.2.4. Zevâtü'l-Yâ, شَيْئٌ Kelimesi ve الْجَار Kelimesinin Birlikte Geldiği Durumlar 86

3.2.4. Zevâtü'l-Yâ ve الْجَبَّارِينَ Kelimesinin Birlikte Geldiği Durumlar..... 88

3.3. Hamze 88

3.3.1. Hemze İle Başlayan Ma'rife ve Nekre Kelimelerin Cem'inde, Vakıf Halindeki Durumlar 88

3.3.1.1. Önce Nekre, Sonra Ma'rife Bir Kelimenin Beraber Geldiği Durum 88

3.3.1.2. Önce Ma'rife, Sonra Nekre Bir Kelimenin Beraber Geldiği Durum 89

3.3.1.3. İki Nekre Kelimenin Beraber Geldiği Durum 89

3.3.1.4. İki Ma'rife Kelimenin Beraber Geldiği Durum 90

3.3.2. Hemze İle Başlayan Ma'rife ve Nekre Kelimelerin Cem'inde Vasıl Halindeki Durumlar 90

3.3.2.1. Önce Nekre, Sonra Ma'rife Bir Kelimenin Beraber Geldiği Durum 90

3.3.2.2. Önce Ma'rife, Sonra Nekre Bir Kelimenin Beraber Geldiği Durum 91

3.3.2.3. İki Nekre Kelimenin Beraber Geldiği Durum 91

3.3.2.4. İki Ma'rife Kelimenin Beraber Geldiği Durum 91

SONUÇ..... 92

KAYNAKÇA 94

KISALTMALAR LİSTESİ

a.e. : Aynı eser.

a.y. : Aynı yer.

b. : Bin (oğlu).

bkz. : Bakınız.

çev. : Çeviren.

DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.

Ef. : Efendi

h. : Hicrî.

Hz. : Hazreti.

İFAV : Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları

m. : Milâdi

md. : Madde.

ö. : Ölüm tarihi.

s.a.v. : Salallâhu Aleyhi ve Sellem

T.D.V. : Türkiye Diyanet Vakfı

t.y. : Basım tarihi yok.

thk. : Tahkik eden.

v.d. : Ve devamı.

vb. : Ve benzeri.

y.y. : Basım yeri yok.

yay. : Yayına hazırlayan.

GİRİŞ

Kur'ân-ı Kerîm, eskimeyen hayat düsturlarıyla hiç şüphesiz İslâm'ın birincil kaynağı, ruhu ihata eden kendine has musiki ve terennümüyle mü'min gönüllerin baharı, kalplerinin şifasıdır.

Kur'ân, bizzat Allah (c.c.) tarafından koruma altına alınmıştır. Bunun yanı sıra hafızların ezberlemesi, nazil olduğu günden bu güne yazımında ihtimam gösterilmesi ve mahiyetini ancak Yüce Yaratıcı'nın bileceği mucizevi yollarla da muhafaza edilmiştir. Bu gerçek Hicr Sûresi 9. ayette "*Hiç şüphe yok ki, Kur'ân'ı biz indirdik, elbette onun koruyucusu yine biziz.*" şeklinde teyit edilmiştir.

Kur'ân'ın, Yüce Allah (c.c.) tarafından koruma altında olması, asırlar boyu İslam toplumlarını Kur'ân konusunda rahat ve özensiz davranmaya yöneltmemiş, aksine "Allah Kelâmı" olmasından dolayı titiz ve düzenli çalışmaya sevk etmiştir. Bu gerçeği, Kur'ân-ı Kerîm'in farklı yönlerini inceleyen Kur'ân ilimlerinin (Ulûmu'l-Kur'ân) oluşması, gelişmesi ve bu alanlarda kıymetli eserler veren değerli ilim adamlarının yetişmesi doğrulamaktadır.

Ancak şu var ki, Kur'ân ilimleri ya da diğer dini ilimlerden hangisi olursa olsun, çıkış noktası Kur'ân-ı Kerîm'in metnidir. Eğer Kur'ân kelimeleri doğru bir şekilde okunmazsa anlaşılamaz. Bu durumda söz gelimi ne Tefsir'den söz edilebilir ne de İslam Hukukundan... Çünkü henüz birinci aşama olan metnin doğru okunması gerçekleşmemiş ve ikinci aşama olan anlama süreci başlamamıştır. İşte tam burada Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sahabeye Kur'ân kelimelerini doğru telaffuz etmeyi, öncelikle müşâfeheten öğretmesinin hikmeti ortaya çıkmaktadır. Bu gerçeklerden hareketle Kur'ân ilimlerinin ilki ve başlangıç noktası, Kur'ân-ı Kerîm'in kelimelerinin okunuşunu konu edinen kırâat ilmidir diyebiliriz.

I. Tezin Mahiyeti, Kapsamı ve Önemi

Bu çalışmamızda, geçmişe kıyasla günümüzde gözlerden biraz uzak kalmış, fakat saha araştırmacılarının çalışabilecekleri onlarca özgün konuyu içinde barındıran, aynı zamanda köklü bir zenginliği bulunan kırâat ilmini ele alacağız. Ancak her bir bölümü ayrı ayrı çalışma sahası oluşturabilecek kırâat ilmini tüm yönleriyle tezimize dâhil etmek mümkün görünmemektedir. Çalışmamızda kırâat ilminin oluşumu ve tarihsel sürecinden başlamak üzere, yedi kırâat imamı ve her birinin ikişer râvisinin hayatı ve eserleri ile bu kırâat imam ve râvileri tarafından

rivayet edilen kırâat vecihlerinin pratik talimi esnasında takip edilen usûl ve kâideler konu edinilecektir.

Çalışmamız yedi kırâat imamı ve ikişer râvilerini kapsayan “Seb’a Kırâatı” ile sınırlı tutulacaktır. Bir başka deyişle her râvinin tariklerine kadar inen ve “Takrib” olarak isimlendirilen alana değinilmeyecektir. Zira takrib olarak isimlendirilen bu alan, aşere kırâati ve fazlasını ihtiva ettiği için, bizce tek başına bir çalışma konusu olmayı hak etmektedir.

Kırâat imam ve râvilerinin kırâat icrasında, usûl ve ferş diye isimlendirilen iki ana başlık bulunmaktadır. Usûl, belli kurallara bağlı, Kur’ân-ı Kerîm’de daha çok karşılaşılan ve sonuç itibariyle manaya etki etmeyen kırâat farklılıkları iken, ferş ise belirli bir kurala bağlı olmaksızın karşılaştığımız, Kitab-ı Hakîm’in çeşitli yerlerinde, usûle nispeten daha az karşılaştığımız fakat manaya etkisi olan farklılıklardır. Biz, konumuz usûl olduğu için tezimizde usûl bağlamında kalıp ferşe değinmedik.

Yine usûl ve kâideler bağlamının dışında kaldığı için, kırâat ilmi içinde farklı bir dal olarak karşımıza çıkan, okunan vecihlerin lügat ve tefsire dair yönlerini inceleyen ve “huccetü’l-kırâât” olarak isimlendirilen alana da değinilmeyecektir.

Tezimizin özgün bir hüviyet arz etmekte olduğunu düşünüyoruz. Zira her kırâat imamını yahut râvilerinden herhangi birini müstakil olarak usûl ve ferşleri ile beraber işleyen bazı çalışmalar olsa da, yedi kırâat imamı ve onların râvilerinin usûllerini örnekleri ve istisnaları ile birlikte topluca ele alan bir başka çalışmaya rastlayamadık.

Aynı zamanda tezimiz kırâat öğretimi yapılan merkezlerde böyle bir çalışmaya ihtiyaç duyulduğu gözlemlendiğinden ve bu ilimle daha önce tanışmamış ya da bir şekilde ismini duyup içeriğinden haberdar olmayan kimseler için genel anlamda tatmin edebilecek en temel bilgileri içerdiğinden dolayı kanaatimizce önem arz etmektedir.

II. Tezin Metodu

Tezimizi hazırlarken kırâat imamlarıyla râvilerinin hayatlarını ve rivâyetlerini konu edinen klasik kaynaklardan günümüze kadar ulaşabildiğimiz önemli eserleri, makaleleri ve ansiklopedi maddelerini gücümüz nispetinde tespit etmeye ve konumuzla ilgili olan kısımları dikkatlice tarayarak derlemeye çalıştık.

Ulaşabildiğimiz verilerin bilimsel tutarlılığı olanlarını derleyip, bilimsel geçerlilik ölçülerine göre değerlendirerek akademik prensipler çerçevesinde yazıya dökmeye çalıştık.

Yine başka kaynaklardan kolaylıkla ulaşılabilecek bilgileri geniş geniş anlatarak yahut tekrarlarda bulunarak çalışmamızın gereğinden fazla uzamamasına azami gayret gösterdik. Bu nedenle tez içeriğinde tek başına geniş bir çalışma konusu teşkil edebilecek başlıkları özet olarak geçip, detaylı bilginin bulunabileceği kaynak atıflarında bulunduk.

III. Tezin Kaynakları

Tezimizde, öncelikle tarihi bakımından en eski klasik kırâat eserlerinden yararlanmaya çalıştık. Ne var ki bazı konularda yeni ve çağdaş eserler, klasik olarak nitelendirilen eserlere kıyasla konuyu daha kapsamlı ve anlaşılır bir biçimde sunduğundan dolayı, bazı konularda bu yeni eserleri, eski eserlere tercih ettik ve söz konusu eserlerden yararlanarak bu eserlere atıfta bulunduk. Bununla beraber, imamların usûllerini işlediğimiz bölümde içeriği, birçok klasik eserin adeta uyum içinde oldukları sıralama ve tarzı örnek alarak oluşturduk.

Bütün bu çalışma esnasında yaralandığımız kaynakların tümünü tezin kaynakça kısmında bulabilmek mümkün olduğundan ayrıca burada zikretmeyi gerekli görmüyoruz.

IV. Tezin Amacı

Yüce Dinimiz'in ana kaynağı olan Kitabımız'ın -yeryüzünde tatbiki devam eden ve etmeyen- okuyuş farklılıklarını, özet olarak da olsa, ortaya koyma gayretinin bir ürünü olan çalışmamızda;

- Kelâm'ın sahibinin onu okumayı muhataplarına ne denli kolaylaştırdığını bir nebze olsun ifade etmeyi,
- Kırâat ilmine ömürlerini vakfetmiş kıymetli âlimleri ve onların göz nuru eserlerini en azından ismen tanıtmayı,
- Diğer dini ilimlere nispeten daha az meraklısı bulunan, ama aslında bütün dini ilimlerin merkez noktasını teşkil eden Kırâat İlmi'ni gündemde tutarak, bir farkındalık oluşturmayı amaçladık.

I. BÖLÜM
KIRÂAT İLMİNE GENEL BAKIŞ

1.1. Kırâat İlmi

1.1.1. Kırâat Kelimesinin Sözlük ve Istılâh Anlamı

Her ilim dalı ihtiva ettiği konuyu ifade etmek üzere çeşitli ıstılahlar üretir, çeşitlendirir ve kullanır. Bu kelimeler çoğunlukla sözlükte karşılaştığımızdan farklı bir anlama gelmektedir. Kırâat (قراءة) kelimesi Arap dilinde ka-ra-e (قرأ) fiil kökünden türeyen semai bir mastardır. Ka-ra-e (قرأ) fiili sözlüklerde, kadının âdetten kesilmesi yahut âdet olması; hayvanın –özellikle devenin- gebe kalması ya da doğurması; bir şeyi biriktirip birbirine katmak, ilhâk etmek; selam söylemek; rüzgârın zamanında esmesi; yıldızın batması ve okumak, tilâvet etmek anlamlarına gelmektedir.[1] *Kırâat* kelimesi sözlükte, okuma esnasında bir kelimeyi diğerine katmak, eklemek demektir.[2] Istılahta ise Kur'ân-ı Kerîm'in kelimelerinin nasıl okunacağını ve farklılıklarını nakledenlere nispetle inceleyen ilimin adıdır.[3]

1.1.2. Kırâat İlminin Önemi ve Faydaları

Kırâat ilmini bilmek, kişiyi Kur'ân kelimelerinin hatalı telaffuz edilmesinden koruduğu gibi Kur'ân'ın da tağyir ve tahrif edilmesinin önüne geçer.

Kırâat ilmi sayesinde ulemamız, vücuhât farklılıklarından dolayı, birbirlerinden farklı hükümler çıkararak ümmete dini kolaylaştırmışlardır. Bunun yanında kırâat ilmi, dinin ana kaynağı olan Kur'ân-ı Kerim'in kelimelerinde bulunan ve özdeki mananın yanlış anlaşılmasına asla imkân vermeyen kelime farklılıklarını ortaya koyarak, muhatabı olan Müslümanları statik değil, dinamik bir düşünce dünyasına sahip olması yönünde motive etmektedir.

Kırâat ilmi olmasaydı fıkıh gibi ilimler kaynağını, hadis ilmi ise dayanağını kaybederdi. Bu konuda Ebu'd-Derdâ: "Sen Kur'ân'ın vecihlerini tam öğrenmeyince fıkhın tamamını anlayamazsın." demiştir.[4]

---

1 Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, **Tehzîbü'l-Lüğah**, thk. Abdusselam Harun, C. XIX, Kahire, ed-Dâru'l-Mısriyye li't-Te'lîf ve't-Terceme, 1967, s. 271; İsmail b. Abbâd, **el-Muhît fi'l-Luğah**, thk. Muhammed Hasen Âli Yâsin, C. VI, Beyrut, Alemü'l-Kütüb, s.9.

2 Râğıb el-Isfahânî, **Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'ân**, 4. Baskı, Dımeşk, Dâru'l-Kalem, 2009, s. 1317.

3 İbnü'l-Cezerî, **Müncidü'l-Mukriîn ve Mürşidü't-Tâlibîn**, y.y., t.y., s.49.

4 Ahmed Muhammed el-Bennâ, **İthâfu Fudalâi'l-Beşer fi'l-Kırââti'l-Erbaate Aşar**, Kahire, Mektebetü'l-Külliyyeti'l-Ezheriyye, 1987, s.67; İsmail Karaçam, **Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kırâati**, İstanbul, İFAV, 2012, s.236.

1.1.3. Kırâat Çeşitleri

1.1.3.1. Senetleri Bakımından Kırâat Çeşitleri

Kırâatler senetleri bakımından altı çeşittir:[5]

1.1.3.1.1. Mütevâtir Kırâat

Mütevâtir kırâatler, yalan üzerine ittifak etmelerinin aklen mümkün olmadığı bir topluluğun, yine yalan üzerine ittifak etmelerinin aklen mümkün olmadığı bir topluluktan rivâyet ettikleri bir kırâat şeklidir. Bu da arz ve semâ metodu ile müşâfeheten gerçekleşmektedir.[6]

Günümüzde ise bu şartları, Nâfî', İbnü Kesîr, Ebû Amr, İbn-ü Âmir, Âsım, Hamze ve Kisâî kırâatlerinden müteşekkil seb'a kırâati taşımaktadır.[7] Ancak İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429), *Müncidü'l-Mukriîn* adlı eserinde, yedi kırâati on kırâate tamamlayan Ebû Ca'fer, Ya'kûb ve Halefü'l-Âşir kırâatlerinin de mütevâtir olduğunu bildirmiştir.[8]

1.1.3.1.2. Meşhûr Kırâat

Meşhûr kırâatler, adalet ve zabt sahibi olan kimselerin rivâyet etmesi şartıyla senedi sahih; bir yönüyle de olsa Arap gramerine ve resm-i hatt-ı Osmanî'ye uygun kırâatlerdir. Bu kırâatler tevatür derecesine ulaşamamış olsa da bunlara inanmak vacip olup inkârı câiz değildir.[9]

1.1.3.1.3. Âhâd Kırâat

Âhâd kırâatler senedi sahih olsa da, resm-i hatt-ı Osmânî'ye uymayan ya da belli bir şöhret derecesine ulaşmayan kırâatlerdir. Bunların okunmaması gerektiği gibi inanmak da vacip değildir. Bu tür kırâatlere Rahmân Sûresi 76. âyetteki مُتَّكِئِينَ عَلَى رَفْرَفٍ خُضْرٍ وَعَبْقَرِيٍّ حِسَانٍ âyetinin مُتَّكِئِينَ عَلَى رَفَارِفَ خُضْرٍ وَعَبَاقِرِيٍّ حِسَانٍ şeklinde okunması örnektir.[10]

---

[5] Celâleddin es-Suyûtî, **el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân**, Kahire, Mektebetü Dâru't-Turâs, 2010, s. 227 - 232.

[6] Ahmed el-Beylî, **el-İhtilâf Beyne'l-Kırâât**, Beyrut, Dâru'l-Ceyl, 1988, s. 76.

[7] Celâleddin es-Suyûtî, **el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân**, s.231; İbnü'l-Cezerî, **Müncidü'l-Mukriîn ve Mürşidü't-Tâlibîn**, y.y., t.y., s. 80.

[8] İbnü'l-Cezerî, **Müncidü'l-Mukriîn**, s. 174.

[9] Muhammed Abdu'l-Azîm ez-Zerkânî, **Menâhilü'l-İrfân fî Ulumi'l-Kur'ân**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010, C.I, s. 237.

[10] İsmail Karaçam, **Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kırâati**, s. 266.

1.1.3.1.4. Şâz Kırâat

Şâz kırâatler senedi sahih olmayan kırâatlerdir. Buna İbnü Semeyfa'ın Yûnus Sûresi 92. âyetteki فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ لِمَنْ خَلْفَكَ آيَةً kısmını فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ لِمَنْ خَلْفَكَ آيَةً şeklinde okuması örnektir.[11]

1.1.3.1.5. Müdrec Kırâat

Kur'ân'ın aslından olmadığı halde ashâbdan bazıları tarafından tefsir maksadıyla âyetlerin aralarına düşülen notlardır ki bunların Kur'ân'ın aslından olduğu zannedildiği de olmuştur.[12]

Bunlara İbnü Abbas'ın Bakara Sûresi 198. âyetteki لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ âyetine فِى مَوَاسِمِ الْحَجِّ ibaresinin tefsir maksadıyla ilave edilmesi örnek olarak verilebilir.[13]

1.1.3.1.6. Mevzû Kırâat

Mevzû kırâatler, bir kimseye asılsız olarak nisbet edilen, fakat rivâyet ilmi bakımından hiçbir değeri olmayan kırâatlerdir. Bu tür kırâatlere verilecek en meşhur örnek Ebû Hanife'ye isnâd edilen Fâtır Sûresi 28. âyette geçen اِنَّمَا يَخْشَى اللهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمٰٓؤُا bölümünde bir fâil-mef'ûl değişikliği ile اِنَّمَا يَخْشَى اللهُ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمٰٓؤُا şeklinde okunmasıdır.[14]

1.1.3.2. Sayıları Bakımından Kırâat Çeşitleri

Kırâat ilminin tarihsel süreç içerisinde, gerek kitap tasniflerinde, gerekse eğitimde takip edilen müfredat bakımından farklı sayılarda gruplandırıldığına şahit olmaktayız. Bunlardan en meşhur olanlarını şöyledir:

1.1.3.2.1. Yedi Kırâat

İlk olarak yedi imamın kırâatini bir araya toplayan Ebu Bekir b. Mücahid (ö. 324/935)'dir.[15] Burada tevâfuken seçilmiş olan yedi sayısı, yedi harf ve yedi kırâatin

---

[11] Muhammed Abdu'l-Azîm ez-Zerkânî, **Menâhil,** C.I, s. 237.
[12] es-Suyûtî, **el-İtkân**, s. 231, Muhsin Demirci, **Kur'ân Tarihi**, İstanbul, İFAV, 2015, s. 223.
[13] es-Suyûtî, **el-İtkân**, s. 231.
[14] İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr fi'l-Kırââti'l-Aşr**, 3. Baskı, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006, C. I., s. 20.
[15] Mekkî b. Ebî Talib, **el-İbâne an Meâni'l-Kırâat**, Kahire, Dâru Nahdet, t.y., s. 87.

ilerleyen zamanlarda karıştırılmasına da sebep olmuştur.[16] İbnü Mücahid'in tasnifine göre yedi kırâat şunlardır:

- Nâfî' b. Ebî Nuaym'ın (ö. 169/875) Kırâati
- Abdullah b. Kesîr'in (ö. 120/737) Kırâati
- Ebû Amr el-Basrî'nin (ö. 154/770) Kırâati
- İbnu Âmir eş-Şâmî'nin (ö. 118/736) Kırâati
- Âsım b. Ebi'n-Necûd'un (ö. 128/745) Kırâati
- Hamze el-Kûfî'nin (ö. 156/772) Kırâati
- el-Kisâî el-Kûfî'nin (ö. 189/804) Kırâati

1.1.3.2.2. Sekiz Kırâat

İbnü Ğalbûn'un (ö. 399/1008) *et-Tezkire fi'l-Kırââti's-Semân*[17] adlı eserinde yukarıda geçen yedi kırâate, Ebû Muhammed Ya'kûb el-Hadramî'nin (ö. 205/820) kırâatini de eklemiştir. Bu vesileyle, hem yedi kırâat ve yedi harf karışıklığının önüne geçilmiş, hem de bir anlamda yedi sayısının herhangi bir nasla ortaya konulmadığı vurgulanmıştır.

1.1.3.2.3. On Kırâat

İlk defa İbni Mihrân el-İsfehânî en-Nisâbûrî (ö. 381/992) *el-Ğâye fi'l-Kırââti'l-Aşr* adlı eserinde "On Kırâat" tasnifini ortaya koymuştur.[18] Yedi kırâate, Ebû Ca'fer Yezîd b. Ka'ka' (ö. 128/745), Ebû Muhammed Ya'kûb el-Hadramî ve Ebû Muhammed Halef b. Hişâm el-Bağdâdî'nin (ö. 129/746) kırâatlerinin eklenmesiyle oluşur.

1.1.3.2.4. Ondört Kırâat

On kırâate aşağıdaki kırâatlerin eklenmesiyle oluşur:

- el-Hasenü'l-Basrî'nin (ö. 110/728) Kırâati
- İbnü'l-Muhaysın'ın (ö. 123/740) Kırâati
- Yahyâ el-Yezîdî'nin (ö. 202/835) Kırâati

---

[16] Abdulhamit Birışık, **Kırâat İlmi ve Tarihi**, Bursa, Emin Yayınları, 2014, s. 102.

[17] Ebu'l-Hasen Tâhir b. Abdulmun'im İbni Ğalbûn, **et-Tezkire fi'l-Kırââti's-Semân**, thk. Eymen Rüşdî Süveyd, Cidde, Dâru'l-Ğarbi'l-Arabî, 1991. s. 196.

[18] İbni Mihrân en-Nisâbûrî, thk. Muhammed Ğayyas el-Canbâz, **el-Ğâye fi'l-Kırââti'l-Aşr**, Riyad, Dâru'ş-Şevâf, 1990, s. 5-24.

- İbnü Şenebûzî'nin (ö. 88/706) Kırâati[19]

1.2. Kırâat İlminin Ortaya Çıkışı ve Kısa Tarihçesi

Kırâat İlmi, kuşkusuz, vahyin yedi harf[20] üzere nüzulü ile başlamıştır. Hz. Peygamber (s.a.v.) vahiy meleği Cebrâil vasıtasıyla aldığı âyetleri Allah'ın yardımı ve garantisi ile ezberlemiştir.[21] Vahyolunan bu âyetleri ashâbına onların rahatça anlayabileceği bir tarzda, yavaş yavaş ve her bir âyetin sonunda vakfederek[22] aktarmıştır.

Rasûlullah (s.a.v.) ve ashâbı arasındaki bu eğitim süreci, Mekke'nin sınırlı ve sıkıntılı ortamından, Medine'nin rahat ve iletişim anlamında engelsiz ortamına hicret edildiken sonra ciddi bir ivme kazanmıştır. Bunu, henüz hicretin dördüncü yılında gerçekleşen Bi'r-i Ma'ûne hadisesinde Âmir b. Sa'saa kabilesine Kur'ân'ı ve İslâm'ı öğretmek üzere gönderilen, fakat bir komplo kurularak şehid edilen sahabenin sayısının kırk veya yetmiş civarı olması desteklemektedir.[23]

Ashâb-ı kirâm da Rasûlullah'ın (s.a.v.) "Sizin hayırlınız Kur'ân'ı öğrenen ve öğreteninizdir."[24] hadîs-i şerifinin teşvikiyle hem öğrenme, hem öğretme, hem de Kur'ân'ı hayatınlarına tatbik etme konusunda gayret etmekle kalmayıp, birbirlerini de teşvik etmişlerdir. Yine onlar, Rasûlullah'tan (s.a.v.) müşâfehe yoluyla almış oldukları bu ilmi, bir ibadet aşkıyla nesilden nesile aktarmışlardır.[25]

Kırâat ilmi, İslam coğrafyasında ulaştığı her yerde titizlikle okutulmaya başlanmış, her belde kendisine uygun bir tarz geliştirmiş ve bu minval üzere eğitimlerine devam edegelmişlerdir.[26]

1.2.1. Anadolu'da Sistematik Kırâat Eğitimi

İslamiyet'i kabulünden itibaren Türklerin İslâm dininin en temel kaynağı olan Kur'ân-ı Kerîm'e kayıtsız kalmadığını varsaymaktayız. Binaenaleyh, Türklerin

---

19 Muhammed Abdu'l-Azîm ez-Zerkânî, **Menâhilü'l-İrfân fî Ulumi'l-Kur'ân**, s. 250.

20 Yedi harf ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Abdurrahman Çetin, **Kur'ân-ı Kerîm'in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar**, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2010, s. 19.

21 Kıyâme, 75/16-17.

22 Buhârî, **Fezâilü'l-Kur'ân**, 28.

23 Abdullah Emin Çimen, **Hafızlık Tarihi ve Türkiye'de Hafızlık Kurumunun İşlevselliği**, İstanbul, Sayfa Dijital, 2010, s. 35; Ahmet Önkal, "*Bi'r-i Maûne*", **D.İ.A.**, VI, s. 195-196.

24 Buhârî, **Fezâilü'l-Kur'ân**, 21.

25 Kerim Buladı, "Klasik Tefsir Mukaddimelerinde Yedi Harf Meselesi ve Yorumları", **Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. II, Sayı 2, 2016, s. 113-139.

26 Muhammed Zâhid el-Kevserî, **Makâlâtu'l-Kevserî**, Kahire, el-Mektebetü't-Tevfîkiyye, t.y., s. 23-24.

Anadolu'da yerleşik hayata geçtikten sonra da Kırâat İlmi'nin okutuluyor olabileceğini düşünmekteyiz. Ancak Yıldırım Bayezid (ö. 1360/1403) tarafından İbnü'l-Cezerî'nin (ö. 832/1429) Bursa'ya getirilmesiyle, gerçek anlamda düzenli ve kendisinden sonraki dönemler için çığır açacak bir kırâat eğitiminin başladığını görmekteyiz. İbnü'l-Cezerî'nin Ulu Camii külliyesinde bulunan Hundî Hatun Medresesi'nde kırâat derslerine başlamasıyla ilk "dâru'l-kurrâ"[27] müessesesinin temellerinin atıldığını da söylemek mümkündür.[28]

1.3. Kırâat Ekolleri (Tarikler ve Meslekler)[29]

1.3.1. İstanbul Tarîki

Kanunî Sultan Süleyman (ö. 973/1566), sadrazam Sokullu Mehmed Paşaya (ö. 986/1579) bizzat verdiği emirle, Mısır'da tefsir, hadis, kelâm, tasavvuf ve kırâat alanında büyük şöhrete ulaşmış olan Nâsıruddîn et-Tablâvî (ö. 1015/1606)'nin hem önde gelen talebelerinden, hem de akrabalarından olan meşhur kâri ve mukri Ahmed el-Müseyyerî el-Mısrî'yi İstanbula getirtmiş ve Eyüp Sultan Camii'ne imam olarak tayin etmiştir.

Ahmed el-Müseyyerî el-Mısrî, göreve atanır atanmaz kırâat eğitimi faaliyetlerine de hemen başlamıştır. Kırâat eğitiminde Ebû Amr Osman b. Saîd ed-Dânî'nin (ö. 444/1052) *et-Teysîr fi'l-Kırââti's-Seb'* adlı eseriyle İbnü'l-Cezerî'nin *Tahbîrü't-Teysîr* isimli eserlerini asıl kaynak; Kâsım bin Fîrruh eş-Şâtıbî'nin (ö. 590/1193) *Kaside-i Lâmiyye* olarak da bilinen *Hirzü'l-Emânî ve Vechü't-Tehânî* isimli eseriyle yine İbnü'l-Cezerî'nin *ed-Dürretü'l-Mudîe fî Kırââti's-Selâseti'l-Merdiyye* isimli eserini de yardımcı kaynak olarak kullanmıştır.[30]

İlk önce Eyüp Sultan'da okutulmaya başlanan bu eğitim tarzı, daha sonra Fatih ve Üsküdar'da okutulmaya başlanmıştır. Önceleri "Teysîr Tarîki" olarak isimlendirilen bu ekol, hicrî 10. asırdan sonra (miladi 1591 civarı), İslâmbol ya da İstanbul Tarîki olarak isimlendirilmeye başlanmıştır. İstanbul Tarîki'nin öğretim ve

---

[27] Geniş bilgi için bkz. Nebi Bozkurt, "*Dârülkurrâ*", **D.İ.A.**, VIII, s. 543.

[28] Ahmed Hilmi, **Sırât-ı Müstakîm Mecmuası**, C. 6, Sayı: 147, S. 267.

[29] Tarikler ve meslekler hakkında geniş bilgi için bkz. Ahmet Gökdemir, **Ali b. Süleyman el-Mansûrî ve Meşhur Mısır Tariki Kurraları**, Basılmamış doktora tezi, İstanbul, Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017, s. 164-182.

[30] Ahmed Hilmi, **Sırât-ı Müstakîm Mecmuası**, C. 6, Sayı: 148, S. 275.

uygulamasında Îtilâf Mesleği ve Sôfî Mesleği diye isimlendirilen iki ayrı mesleğin ortaya çıktığını görmekteyiz.[31]

1.3.1.1. Îtilâf Mesleği

Îtilâf Mesleği, Ahmed el-Müseyyerî el-Mısrî'den sonraki dördüncü Reisü'l-Kurrâ olan, aynı zamanda kırâat ilmine en önemlileri *el-Îtilâf fî Vucûhi'l-İhtilâf* ve *Risâletü'l-Meddât* isimli çok sayıda eser kazandıran Nakilbend Camii İmam Hatibi Yûsufzâde Abdullah Hilmî Efendi (ö. 1166/1753) tarafından kurulmuş, ismi bizzat kendi tarafından konulmuştur.

Yûsufzâde Abdullah Efendi; İbnü Mücahid, Mekkî b. Ebî Talib, İmam Şâtıbî ve İbnü'l-Cezerî gibi birçok müellifin eserlerinden istifade ederek yazmış olduğu *el-Îtilâf fî Vucûhi'l-İhtilâf* isimli eserinin mukaddime kısmında, mesleğinde azimet cihetini tercih ettiğini belirtmiştir. Îtilaf mesleğinin eğitimi günümüzde devam etmemektedir.[32]

1.3.1.2. Sôfî Mesleği

Ahmed el-Müseyyerî el-Mısrî'den sonraki Reîsü'l-Kurrâ olan ve Evliyâ Efendi (ö. ?) olarak bilinen zattan sonra Reîsü'l-Kurrâlık iki ayrı koldan devam etmiştir. Bir önceki başlıkta bahsettiğimiz silsilenin hemen ikinci halkasından ayrılarak oluşan Sôfi mesleğinin kurucusu, Aksaray Langa'da iken 1937 yılında yıkılmış olan Bostancı başı Abdullah Ağa Camii İmam Hatibi, Kastamonulu Ahmed Es-Sôfî'dir (ö. 1162/1749). Bilinen herhangi bir eseri bulunmayan Ahmed es-Sôfî, mesleğinde ruhsat cihetini seçmiştir.[33]

Günümüzde, Diyanet İşleri Başkanlığı Haseki Dini Yüksek İhtisas Merkezi gibi, İstanbul Tarîki üzerine kırâat eğitimi veren kurumlarda halen öğretimi yapılmaya devam edilmektedir.

1.3.2.Mısır Tarîki

Ahmed el-Müseyyerî el-Mısrî İstanbul'da kırâat eğitimi verdiği sıralarda, yine hocası Nâsıruddin Tablâvî'nin talebelerinden arkadaşı Şehâzetü'l-Yemenî de

---

[31] İsmail Karaçam, **Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kırâati**, s.249.

[32] Yusufzâde Abdullah Efendi, **El-Îtilâf fî Vucûhi'l-İhtilâf**, y.y., t.y., s. 4; Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, **Osmanlı Müellifleri**, İstanbul, Meral Yayınevi, t.y., s. 471-473; Recep Akakuş, **Tarihsel Boyutuyla Kur'ân Eğitimi ve Reîsü'l-Kurrâlık**, İstanbul, Kayıhan, 2008, s. 33.

[33] Mehmed Süreyya (1909), **Sicill-i Osmanî**, İstanbul, 1809, C. I, s. 251; Recep Akakuş, **Tarihsel Boyutuyla Kur'ân Eğitimi ve Reîsü'l-Kurrâlık,** s. 33.

Mısır'da İmam Şâtıbî'nin *Hirzu'l-Emânî*'sini ve İbnü'l-Cezerî'nin *ed-Dürre*'sini asıl kaynak; Dânî'nin *et-Teysîr*'ini ve İbnü'l-Cezerî'nin *et-Tahbîr*'ini yardımcı kaynak olarak kabul ederek kırâat eğitimi vermekteydi. Bu usûl uygulandığı yere nispetle "Mısır Tarîki" olarak isimlendirildi. Mısır Tarîki'nin Anadolu'da yayılması ise hicrî 1088 yılında Şehâzetü'l-Yemenî'nin talebesi Ali b. Süleyman el-Mensûrî'nin (ö. 1134/1721) İstanbul'a gelerek bu tarik üzere eğitim vermesinden sonra olmuştur.[34]

Mısır Tarîki, Şeyh Atâullah Mesleği ve Mutkin Mesleği şeklinde iki ayrı mesleğe ayrılmıştır.

1.3.2.1. Şeyh Atâullâh Mesleği

Mısır Tarîki Ali el-Mensûrî'den sonra iki ayrı koldan devam etmiştir. Bunlardan birincisi İstanbul Kanlıca Nakşî Dergâhı postnişini, Şeyh Mehmed Atâullah Efendi (ö. 1209/1794)'nin temsil ettiği Atâullah Mesleği'dir. Kırâatte ruhsat cihetini tercih etmekte olup Mısır Tarîki'nin halen eğitimi devam eden mesleğidir. Yûsuf İmamzâde Ahmed Rüşdî Efendi (ö. 1217/1802)'nin bu meslekle ilgili yazmış olduğu *Mürşidü't-Talebe* isimli bir eser bulunmaktadır.[35]

1.3.2.2. Mutkin Mesleği

Bu mesleğin kurucusu, aynı zamanda *Mutkinü'r-Rivâye* adında, mesleğe adını veren bir eser kaleme alan Kettânîzâde Muhammed b. Mustafa en-Naîmî (ö. 1169/1755)'dir.[36]

Kettânîzâde, mesleğinde azimet cihetini tercih etmiş olmakla birlikte, bu mesleğin günümüzde eğitimi yapılmamaktadır.[37]

Söz konusu tarîk ve mesleklerde, müşterek vecihlerin takdim-tehirleri, medlerin mertebeleri, aynı vakıf veya âyette cem' durumunda ortaya çıkan vecihlerin

---

[34] Ahmed Hilmi, **Sırât-ı Müstakîm Mecmuası**, C. 6, Sayı: 148.

[35] İsmail Karaçam, **Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kırâati**, s.250; Recep Akakuş, **Tarihsel Boyutuyla Kur'ân Eğitimi ve Reîsü'l-Kurrâlık,** s. 34.

[36] Kettânîzâde'nin vefat tarihini Bursalı M. Tâhir Ef. m. 1822, R. Akakuş m. 1760, M. Emin Maşalı *"Kur'an Kıraatinde ve Kitabetinde Türkiye'nin Durumu"* başlıklı makalesinde m. 1755 olarak belirtmiştir.

[37] Ahmed Hilmi, **Sırât-ı Müstakîm Mecmuası**, C. 6, Sayı: 148, S. 275; Recep Akakuş, **Tarihsel Boyutuyla Kur'ân Eğitimi ve Reîsü'l-Kurrâlık,** s. 34.

sıralaması ve bazı vecihlerin okunup okunmaması gibi konularda farklılıklar bulunmaktadır.[38]

1.4. Kırâat İlminde Kullanılan Terimler

Bir bilim, sanat, meslek dalıyla veya bir konuyla ilgili, özel ve belirli bir kavramı karşılayan kelimelere "terim" ya da "ıstılah" denilmektedir.[39] Her bilim dalının kullanmakta olduğu çok sayıda terimler vardır. Bazen farklı sahalarda kullanılan terimler aynı sözcükle ifade edilse de farklı anlamlara gelebilmektedir. Örneğin "merfû'" kelimesi sözlükte "yükseltilmiş" anlamına gelmektedir. Bu kelime hadis ilminde kaynağı Hz. Peygamber (s.a.s.) olan söz, fiil ve takrirler için kullanılırken,[40] nahivde bir i'rab durumunu ifade eder.

Benzeri bir durum kırâat ilmi için de geçerlidir. Örneğin kırâat alanında yeterince bilgi sahibi olmayan bir kimse ileride açıklayacak olduğumuz "taklîl" terimi ile karşılaştığında, bu kelimenin sözlükteki karşılığı olan "azaltma" manasını kırâat ilmi ile ilişkilendirmede zorluk çekecektir.

Bu nedenle kırâat ilmine ait ıstılâhı bilmek, bu alanda araştırma yapmak isteyen herkes için öncelikli olarak önem arz etmektedir. Ancak rastladığımız kaynaklarda sayıları beş yüzü bulan kırâat terimlerinin hepsini burada saymak ve ne anlama geldiğini açıklamak, bu çalışmamızın gereğinden fazla uzamasına neden olacaktır. Bundan dolayı, kırâat alanında çokça kullanıldığına kanaat getirdiğimiz terimleri titizlikle araştırarak çalışmamıza dâhil etmekle beraber, harflerin mahreç ve sıfatları gibi kolaylıkla ulaşılabilen tecvit ıstılahlarını da burada işlememeyi uygun gördük. Yeri gelmişken şunu da ifade etmek gerekir ki, klasik eserler bazı terimleri anlaşılır bir şekilde ifade ederken bazı terimlerde yetersiz kalabilmiştir. Böyle durumlarda -yeni eserler de dâhil- farklı zamanlarda yazılmış eserlerden, hangisi konuyu daha kolay anlaşılır bir şekilde ifade etmişse ondan yararlanmayı tercih ettik.

Bahsi geçen bu terimleri önem derecesine göre sıralamanın, zor karar verilebilir bir durum olması ve aranan kelimenin bulunmasında kolaylık sağlaması açısından alfabetik sıraya göre ele aldık:

---

[38] Geniş bilgi için bkz. Abdurrahman Çetin, **Kur'ân-ı Kerîm'in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar**, s. 273; Necati Tetik, "Kırâat Eğitiminin Dünü, Bugünü, Yarını ve Kırâat Eğitiminde Meslekler", **Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları-IV**, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2002, s. 147; Ahmet Gökdemir, **Ali b. Süleyman el-Mansûrî ve Meşhur Mısır Tariki Kurraları**, s. 164-182.

[39] İlhan Ayverdi, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, 2. Baskı, İstanbul, Kubbealtı, 2006, C. III., s. 3127.

[40] Ebû Enes el-Mağribî, **Teysîru Mustalahi'l-Hadîs**, t.y., s.14.

- **Ahruf-i Seb'a:** Hakkında kırk kadar farklı görüşün olduğu bildirilen[41] ve kırâat alanının en ihtilaflı konularından biri olan ahruf-i seb'a, sözlükte yedi harf demektir. Istılahta ise Kur'ân-ı Kerîm'in indirildiği Arapça heceler, lügatler, konu sınıflandırılmaları ve kırâat vecihleri gibi farklı yorumlamalarla açıklanmaya çalışılan bir konudur.[42] Ahruf-i Seb'a, hakkında eserler yazılmış ve tek başına uzun çalışmalar oluşturulabilecek geniş bir konu olduğu için çalışmamızda bu kadarla yetineceğiz.

- **Arz:** Sözlükte "okumak, ezberden okumak" gibi manalara gelen arz, ıstılahta kırâat öğrencisinin, hocasından öğrendiği kırâat vecihlerini yine onun huzurunda okumasıdır. Kırâat ilmini edinmenin en yaygın yollarından bir tanesi olup, hadis gibi bazı alanlarda da bu yöntem kullanılmaktadır.[43]

- **Arza-i Ahîre:** Hz. Peygamber (s.a.s.) her yıl ramazan ayında o güne kadar inmiş olan ayetleri, Cebrâil (a.s.) ile karşılıklı olarak okuyordu. Vefat ettiği yılın Ramazan ayında Kur'anın tamamını iki kez okudu. Kırâat ilminde bu son okuyuşa "Arza-i Ahîre" denilmektedir.[44] Yukarıda geçen arz metodunun dayanağı ve İslam coğrafyasında ramazan aylarında yapılagelen mukabele geleneğinin ilk örneği bu olsa gerektir.

- **Besmele:** "بسمل" fiilinin masdarı olup, Kur'ân okuyan kimsenin بسم الله الرحمن الرحيم demesidir. Buna kırâat literatüründe "Tesmiye" de denilmektedir.[45]

- **Beyne:** Elif harfini fetih ve imâle hallerinin arasındaki bir sesle okumaktır. Kırâat kitaplarında bu ıstılahın yerine "İmâle-i Suğrâ", "İmâle-i Vüstâ" , "Beyne'l-lafzeyn", "Taltîf", "İmâle-i Latîfe", "İmâle-i Daîfe" ve "Beyne beyne" gibi pek çok tabir kullanıldığını görmekteyiz.[46]

- **Cem':** Kırâat ıstılâhında cem', birden fazla rivâyeti tek bir hatimde okumaktır. İndirâc olarak da ifade edilir. Klasik kaynaklarda cem'in dört şeklinden bahsedilir:

---

[41] es-Suyûtî, **el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân**, Kahire, Mektebetü Dâru't-Turâs,2010, s.163.

[42] Abdulhalîm Muhammed el-Hâdî Gâbe, **el-Kırââtü'l-Kur'âniyye**, Beyrut, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâm, 1999, 102-141.

[43] İbnü Mücahid, **Kitâbü's-Seb'a fi'l-Kırâah**, thk. Şevki Dayf, Kahire, Dâru'l-Meârif, t.y., s. 55; İbrahim b. Saîd ed-Devserî, **Muhtasaru'l-İbârât li Mu'cemi Mustalahâtü'l-Kırâât**, Riyad, Dâru'l-Hadâra, 2008, s. 83.

[44] es-Suyûtî, **el-İtkân**, s.171; Abdulbaki Turan, "*Arza*", **D.İ.A.**, C. III, s. 446-447.

[45] Ebû Ca'fer Ahmed b. Halef el-Ensârî, **Kitâbü'l-İknâ' fi'l-Kırââti's-Seb'**, thk. Dr. Abdulmecid Katamesh, Dımeşk, Dâru'l-Fikr, 1983, C. I, s. 155.

[46] İbnü Mihrân, **el-Mebsût fi'l-Kırââti'l-Aşr**, thk. S. Hamza Hâkimî, Dımeşk, Matbûât Mecmea'l-Luğati'l-Arabiyye, t.y., s.117; İbrahim b. Saîd ed-Devserî, **Muhtasaru'l-İbârât**, s. 48.

a. Cem' bi'l-Harf: "Cem'u Kelimî" de denir. Okuyucunun mukaddem olarak öğrendiği rivayetle başlayıp, ister usûl ister ferş yönünden ihtilaflı olan bir kelimeye geldiğinde, bu kelimedeki bütün farklı okuyuş şekillerini uyguladıktan sonra -vakıf yapacağı yere kadar- ihtilaflı başka bir kelime olmadıkça devam etmesi; karşılaştığı diğer ihtilaflı kelimede de aynısını uygulamasıdır.[47]

Uygulaması şöyledir: Örneğin "يَا اَيُّهَا الَّذِينِ امَنُوا" ayetinde okuyucunun "يَا اَيُّهَا" kısmındaki bütün med mertebelerini vakıf yapmaksızın bitirdikten sonra "امَنُوا" kelimesindeki meddi bedel vecihlerine geçmesi ve kolay durabileceği vakıf yerine kadar, yine vakıf yapmadan böylece devam etmesi şeklindedir. İbnü'l-Cezerî, bu tarz bir cem' usulünü eleştirmiş, Kur'ân'ın maksadının anlaşılmadığı kötü bir bidat olarak nitelendirmiştir.[48]

b. Cem' bi'l-Vakf: Okuyucunun mukaddem olarak öğrendiği rivayetle başlayıp kolaylıkla ulaşabileceği vakıf yerine kadar o imamın okuyuşunu gerçekleştirmesi, sonra tekrar başa dönerek sırasıyla bütün imam ve râvilerin okuyuşlarını aynı vakıf yerine kadar bitirmesidir.[49]

c. Cem' bi'l-Âyet: Okuyucunun mukaddem olarak öğrendiği rivayetle başlayıp âyet sonuna kadar o imamın okuyuşunu gerçekleştirmesi, sonra tekrar âyetin başına dönerek sırasıyla bütün imam ve râvilerin okuyuşlarını bitirmesidir. Bu cem' usulü âyet başlarının dikkate alınması hariç cem' bi'l-vakfın aynıdır.[50]

d. Cem' bi't-Tevâfuk: İbnü'l-Cezerî'nin kırâat eğitimini kolaylaştırmak ve süresini kısaltmak için cem'bi'l-harf ve cem' bi'l-vakf usullerini birleştirerek oluşturduğunu belirttiği usuldür. Bu usule göre okuyucu yine mukaddem rivayetten başlar ve o rivayete muvafakat eden bütün okuyuşları ihtilaflı bir kelime gelene dek okur. İhtilaflı olan kelimedeki okuyuş şekillerini bitirerek vakıf yerinde bitirir.[51]

Uygulaması şöyledir: Örneğin yine "يَا ايهَا الذين امَنُوا" ayetinde okuyucu "يَا ايهَا" kısmında mukaddem olan med mertebesinden başlayıp sona kadar o okuyuşa muvafakat eden bütün kırâatları vakıf yerine kadar okuyarak çıkarır. Daha sonra ilgili

---

47 Fethi el-Ubeydî, **el-Cem'u bi'l-Kırââti'l-Mütevâtirati**, Beyrut, Dâru ibni Hazm, 2006, s. 264.

48 İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr fi'l-Kırââti'l-Aşr**, 3. Baskı, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006, C. II., s.151; İbrahim b. Saîd ed-Devserî, **Muhtasaru'l-İbârât**, s. 53.

49 İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, C. II., s.152; Fethi el-Ubeydî, **el-Cem'**, s.268; İbrahim b. Saîd ed-Devserî, **Muhtasaru'l-İbârât**, s. 54.

50 İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, a.y.; Fethi el-Ubeydî, **el-Cem'**, s.273; İbrahim b. Saîd ed-Devserî, **Muhtasaru'l-İbârât,** a.y.

51 Saîd İ'râb, **e'l-Kurrâ ve'l-Kırâât bi'l-Mağrib**, y.y., Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1990, s. 65; İbrahim b. Saîd ed-Devserî, **Muhtasaru'l-İbârât**, s. 54.

med mertebesinde olup "اٰمَنُوا" kelimesinde ihtilafı olan kırâatin okuyuşlarını bitirerek yine vakıf yerine kadar okur.[52]

- **Edâ:** Kırâatı şeyhten almak yahut kırâatı şeyhten almanın akabinde tekrar şeyhe arzetmektir.[53] Kırâatın öncekilerden bize naklinin uygulanması olarak da tarif edilmiştir.[54]

- **El-Hâllü'l-Mürtehil:** Bir Kur'ân hatmini bitirip diğerine başlayan kimseye denir.[55]

- **Elif-i Fâsıla:** İlgili imamlar için أَنَذَرْتَهُمْ kelimesinde olduğu gibi ikisi de hakiki olan yahut biri hakiki diğeri teshîlli olan iki hemzenin arasına giren elif harfidir.[56]

- **El-Erbaü'z-Züher:** Sûre aralarında, besmelesiz sekit okuyan ileride açıklayacağımız bazı imamların kabih bir mana oluşmaması için besmele okudukları dört sûredir. Bunlar: Kıyâme, Mutaffifîn, Beled ve Hümeze sûreleridir.[57]

- **Ferş:** Kur'ân-ı Kerîm'de belirli bir kurala bağlı olmaksızın sûrelere dağılmış halde bulunan kırâat ihtilaflarına denir. Kırâat uleması tarafından Kur'ân'a yayılmış olarak bulunduğu için "Ferş" ya da "Ferşu'l-Hurûf"; belirli bir kurala bağlı olmadığı için de "Usûl" kelimesine mukabil "Fürû'" olarak isimlendirilmektedir.[58]

- **Fetih:** Lügat manası "açmak" demek olup, ıstılahta okuyucunun kesreden en ufak bir payı olmaksızın fethalı elif harfini katışıksız olarak telaffuz etmesi ve bunu yaparken ağzını açması demektir. قَالَ Kelimesindeki kaf harfi buna örnek olarak verilebilir.[59]

- **Hâ-i Kinâye:** Müfred müzekker ğâib zamirlerdir. "به" kelimesindeki "he" harfi buna örnektir.[60]

- **Hâ-i Sekt:** Harekenin beyân edilmesi için kelimenin sonunda ziyade edilen sakin "He" harfidir. Vakıf ve vasıl halleri ihtilaflıdır.[61]

---

[52] İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, C. II., s.152; İbrahim b. Saîd ed-Devserî, **Muhtasaru'l-İbârât**, s. 54.

[53] Ali b. Sultan Muhammed el-Kârî', **el-Minehu'l-Fikriyye Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye**, Kahire, Şirketü Mektebe ve Matbaa Mustafa el-Halebî ve Evlâdühü bi-Mısr, 1948, s. 20.

[54] Ebû Şâmme, **İbrâzu'l-Meânî min Hirzi'l-Emânî**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y., s. 253.

[55] Ebû Şâmme, **İbrâzu'l-Meânî**, s. 734.

[56] İbrahim Muhammed el-Ceremî, **Mu'cemu Ulûmi'l-Kur'ân**, Şam, Dâru'l-Kalem, 2001, s. 205.

[57] Ebû Şâmme, **İbrâzu'l-Meânî**, s. 67; İbrahim b. Saîd ed-Devserî, **Muhtasaru'l-İbârât**, s. 20.

[58] Ebû Şâmme, **İbrâzu'l-Meânî**, s. 319; İbrahim b. Saîd ed-Devserî, **Muhtasaru'l-İbârât**, s. 86.

[59] Abdu's-Semî' el-Hafeyân, **Eşheru'l-Mustalahât fî Fenni'l-Edâi ve İlmi'l-Kırâât**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001, s. 173.

[60] Ebu'l-Kâsım Ali b. Osman el-Bağdâdî, **Sirâcu'l-Kârii'l-Mübtedî ve Tizkâru'l-Mukrii'l-Müntehî**, 3. Basım, Kahire, Şirketü Mektebeti Ve Matbaati Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1954, s. 45.

- **Hâ-i Te'nîs:** Vasıl halinde "tâ" olarak okunan, müennes isimlere alamet olarak kelimenin sonunda bulunan "he" harfidir. نِعْمَةٌ kelimesinde olduğu gibi.[62]
- **Hareke:** Alfabedeki sessiz harflerin telaffuzuna yarayan işaretler olarak bildiğimiz hareke sözlükte[63] hareket etmek, kımıldanmak anlamlarına gelmektedir. Kırâat ıstılahında ise bir med mertebesi olan elifin yarısını ifade eder. Buna göre bir elif miktarı iki harekeye tekabül eder. Hareke için bu sürenin tayini, ortalama bir hızla parmakları açmak ya da kapamak olarak tarif edilmiştir.[64]
- **Hemz:** Hemzeyi ibdal yahut teshilden dolayı başkalaştırmadan, telaffuzda ve yazıda uygulamak demektir.[65]
- **Hemzeteyn Min Kelime:** Bir kelimenin başında bitişik olarak bulunan ve birincisi istifham için olan iki hemzeyi anlatmak için kullanılan kırâat terimidir. "Hemzeteyn fî Kelime", yahut "Hemz-i Müzdevic" olarak da isimlendirilir.[66]
- **Hemzeteyn Min Kelimeteyn:** Birincisi ilk kelimenin sonunda, ikincisi ise ikinci kelimenin başında olmak üzere birbiriyle bitişen iki hemzeyi ifade etmek için kullanılan kırâat terimidir.[67]
- **Hemze-i Müfred:** Başka bir hemzeye bitişmeyen hemzedir. "Hemze-i Münferid" de denir. "يأتى" kelimesi örnek olarak verilebilir.[68]
- **Hemze-i Mütevassıta:** Hemze-i mütevassıta, herhangi bir sebeple hemzenin kelime ya da kelimelerin ortasında kalması demektir. Eğer hemze iki kelime arasında kalırsa "mütevassıt biğayrih", bir kelime arasında kalırsa "mütevassıt binefsih" denir.[69]

---

61 Ebû Ca'fer Ahmed b. Halef el-Ensârî, **Kitâbü'l-İknâ',** C. I., s. 155.
62 Abdu's-Semî' el-Hafeyân, **Eşheru'l-Mustalahât**, s. 183.
63 Mevlüt Sarı**, el-Mevârid**, İstanbul, Bahar Yayınları, 1984, s. 295.
64 Muhammed Mekkî, **Nihâyetü'l-Kavli'l-Müfîd fî İlmi't-Tecvîd**, Kahire, Mektebetü's-Safâ, t.y., s. 177.
65 Ebû Şâmme, **İbrâzu'l-Meânî**, s. 115, Ali Muhammed ed-Dabbâ', **el-İdâe fî Beyâni Usûli'l-Kırâe**, Kahire, Mektebetü'l-Ezheriyye, 1999, s. 22.
66 Ebu'l-Alâi'l-Hasen b. Ahmed el-Hemedânî, **Ğâyetü'l-İhtisâr fî Kırââti'l-Aşerati'l-Emsâr**, thk. Eşref Muhammed Fuâd Tal'at, Cidde, el-Câmiatü'l-Hayriyye fî Tahfîzi'l-Kur'âni'l-Kerîm, 1994, s. 195-220; İbrahim b. Saîd ed-Devserî, **Muhtasaru'l-İbârât**, s. 127.
67 Ebû Şâmme, **İbrâzu'l-Meânî**, s. 140.
68 Ebû Şâmme, **İbrâzu'l-Meânî**, s. 147.
69 Ebû Şâmme, **İbrâzu'l-Meânî**, s. 177; İbrahim b. Saîd ed-Devserî, **Muhtasaru'l-İbârât**, s. 106.

- **Huccetü'l-Kırâât:** "Huccet" sözlükte delil/delil getirmek anlamlarına gelmektedir. "Huccetü'l-Kırâât" ise ıstılahta bir kırâat rivâyetinin lügat ve tefsir bakımından izahını yapmaktır. "İlelü'l-Kırâât" ve "ihticâcü'l-Kırâât" da denilmektedir.[70]

- **Iskât:** "Hazf" olarak da isimlendirilir. Çoğunlukla hemzede gerçekleşen bu durum, harfin kendisinden eser kalmayacak şekilde düşürülmesi / ilgâ edilmesi demektir.[71]

- **İbdâl:** Sözlükte bir şeyi diğer bir şeyin yerine koymak olarak ifade edilirken, ıstılahta (و),(ى) ve (ا) harflerinden birini kendinden önceki harekenin cinsine göre hemzenin yerine getirmek; kendinden bir eser kalmayacak şekilde değiştirmektir.[72]

- **İbtidâ:** Bir kişinin söze ilk olarak başlaması demektir. Bu kırâat ilminde iki türlü olur:

a. Kişinin Kur'ân kırâatından başka bir şeyle meşgulken Kur'ân okumaya başlaması.

b. Kur'ân okuyorken herhangi bir sebeple (ihtiyari veya ızdırari) vakıf yapıldıktan sonra yeniden okumaya başlamak.[73]

- **İdğâm:** Birbirine denk olan yahut mahreçleri yakın olan ya da aynı cins olan iki harfin birini diğerine katıp şeddeli tek bir harf olarak okumaktır.[74]

- **İhfâ:** Sözlükte gizlemek demektir. Tecvid kitaplarında geniş izahı bulunan bu konuyu gereğinden fazla uzatmayacağız. İhfâ iki kısma ayrılır:

a. Harf İhfâsı: Harf ihfâsı kendi içinde hakiki ihfâ ve dudak ihfâsı olarak ikiye ayrılır.

1. Hakiki ihfâ, tenvin ya da sâkin nunun tecvid kitaplarında beyan edilen onbeş harfe; Ebû Ca'fer kırâatında ise iki harf ilavesiyle on yedi harfe uğramasıyla izhâr ile idğâm arasında şeddeden uzak ve ğunneli bir şekilde okunmasıdır.

2. Dudak ihfâsı ise sâkin mîm harfinin, be harfine uğramasıyla mahrecine daha az dokunarak, tamamen de ortadan kaldırmadan okunmasıdır.

---

[70] Abdurrahman İbnü Zencele, **Huccetü'l-Kırâât**, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1997, s. 18; İbrahim b. Saîd ed-Devserî, **Muhtasaru'l-İbârât,** s. 49.

[71] Ali Muhammed ed-Dabbâ', **el-İdâe**, s. 31; İbrahim b. Saîd ed-Devserî, **Muhtasaru'l-İbârât,** s. 55.

[72] Ali Muhammed ed-Dabbâ', **el-İdâe**, s. 24.

[73] Muhammed b. Ebî Bekr el-Kastallânî, **Letâifü'l-İşârât li Fünûni'l-Kırâât**, Medine, Merkezü'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, t.y., C. II., s. 490; İbrahim b. Saîd ed-Devserî, **Muhtasaru'l-İbârât,** s. 11.

[74] İbrahim Muhammed el-Ceremî, **Mu'cem**, s. 20.

b. Hareke İhfâsı: Harekenin bir kısmını gizlemek anlamına gelmektedir. Bu da "İhtilâs" ve "Ravm" bahislerine tekabül ettiğinden dolayı yeri geldiğinde açıklanacaktır.[75]

- **İhtilâs:** Harfin harekesinin üçte ikisini gerçekleştirmek[76]; hâ-i kinâyeleri ise sılasız olarak okumaktır.[77]
- **İmâle:** Elif'i yâ (ى) harfine doğru yaklaştırarak okumaktır. "Mahz", "izcâ'" veya "bath" olarak da isimlendirilir.[78]
- **İnfirâd:** Her bir imam ve râviyi ayrı bir hatimde okumaktır. Hicrî beşinci asra kadar bu usul devam etmiş, beşinci asırdan sonra daha kolay olması ve daha az zaman almasından dolayı indirâc[79] usulüne geçilmiştir.[80]
- **İskân:** Harfi üç harekeden (fetha, kesre, zamme) az bir kısmı dahi kalmaksızın soyutlamaktır.[81]
- **İstiâze:** Şeytandan ve Şeytanın fitne ve vesveselerinden Allah'a sığınmak anlamına gelir. Kırâatta ise Kur'ân-ı Kerîm okumaya başlamadan önce اعوذ بالله من الشيطان الرجيم demektir. Bazı kaynaklarda "Teavvüz" olarak da isimlendirilmektedir.[82]
- **İşbâ':** Fer'î medler sebebiyle oluşan fazlalıkları medd-i tabiî miktarı üzerine ekleyerek okumaktır. Aynı zamanda okunan harf ya da harekeyi noksansız veya ihtilassız okumak da işbâ' sayılır. Bunun diğer bir adı da "İtmâm" dır.[83]
- **İşmâm:** Sözlük anlamı "koklatmak" demek olan işmâm, ıstılahta üç ayrı şekildedir:

a. Sükûndan sonra sessiz olarak dudakları yummaktır. Buna Âsım kırâatındaki "تأمنا" kelimesinde yapılan işmâmı örnek verebiliriz.

b. Harekeyi harekeyle karıştırmaktır. Kisâî'nin kırâatında "قيل" kelimesindeki kesrenin zamme ile karıştırılarak okunması buna örnektir.

---

75 İbrahim Muhammed el-Ceremî, **Mu'cem**, s. 16.
76 İbrahim Muhammed el-Ceremî, **Mu'cem**, s. 15.
77 Ebû Şâmme, **İbrâzu'l-Meânî**, s. 109.
78 Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib, **El-Keşf an Vucûhi'l-Kırââti's-Seb'i ve İlelihâ ve Hucecihâ**, Kahire, Dâru'l-Hadîs, 2007, C. I., s. 226.
79 Bkz. Cem'.
80 es-Suyûtî, **el-İtkân**, s. 285.
81 İbnü Mücahid, **Kitâbü's-Seb'a fi'l-Kırâah**, s. 288; İbrahim b. Saîd ed-Devserî, **Muhtasaru'l-İbârât,** s. 23.
82 Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib, **El-Keşf,** s. 103 v.d.
83 İbnü't-Tahhân es-Sümâtî, **Mürşidü'l-Kârî' ilâ Tahkîki Meâlime'l-Mekârî'**, Kahire, Mektebetü't-Tâbiîn, 2007, s. 65; İbrahim b. Saîd ed-Devserî, **Muhtasaru'l-İbârât,** s. 24.

c. Harfi harfle karıştırmaktır. Hamze kırâatında "الصراط" kelimesindeki "ص" harfinin "ز" harfiyle karışık olarak okunması buna örnektir.[84]

- **İzhâr:** "Beyân" ve "Tebyîn" gibi isimleri de olan izhâr, iki harfin arasını tüm sıfatlarını uygulayarak sektesiz olarak ayırmak demektir.[85]
- **Kâide:** Usulleri oluşturan genel kurallardır.[86]
- **Kâri':** Kur'ân-ı Kerîm'i okuyan kimse demektir. Üç kırâatı infirâd metoduyla öğrenen kârî'ye mübtedî, dört veya beş kırâatı öğrenene mütevassıt, daha çok sayıda ve meşhur olanlarını öğrenen kârî'ye ise müntehî denilmiştir. Cem'i "kurrâ"dır.[87]
- **Kasır:** Sözlükte men etmek, kısaltmak, hapsetmek ve mahrum bırakmak gibi anlamlara gelirken kırâatta meddin ziyadesini terk ederek tabiî haline bırakmak demektir. Med harfini ya da lîn harfini isbât ederek üzerine hiçbir şey eklememek şeklinde de ifade edilebilir.[88]
- **Kıyâs:** Aralarındaki illet birliğinden dolayı fer'î bir meseleyi aslına hamletmek olarak tarif edilen kıyâs, kırâatte bazı hemzelerin tahfifi gibi, hakkında nas olmayan az sayıdaki durumlar hariç men edilen bir uygulamadır. Zira Kırâat İlmi nakil ve müşâfeheye dayanan bir ilimdir.[89]
- **Kurrâ:** Bkz. Kâri.
- **Med:** Sesi med harfi ya da lîn harfi üzerinde uzatmaktır. Kendi içinde detayları olmakla birlikte ana hatlarıyla üç kısma ayrılır:

1. Aslî Med: Kendisinden sonra sakin bir harf ya da hemze bulunmayan ve herhangi bir sebepten dolayı med harfinin gerektirdiğinin üzerinde uzatılmayan meddir. Bu meddin medd-i zâtî, medd-i tabîî ya da medd-i maksûr gibi isimleri vardır.[90] Aslî medde dâhil olan medler şunlardır:

a. Medd-i Sıla: bkz. Sıla.

---

[84] İbnü Mücâhid, **et-Temhîd fî İlmi't-Tecvîd**, thk. Ğânim Kaddûrî, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 2001, s. 73.

[85] İbnü't-Tahhân es-Sümâtî, **Mürşidü'l-Kârî' ilâ Tahkîki Meâlime'l-Mekârî'**, s. 66; İbrahim b. Saîd ed-Devserî, **Muhtasaru'l-İbârât**, s. 28.

[86] İbrahim Muhammed el-Ceremî, **Mu'cem**, s. 47.

[87] İbnü'l-Cezerî, **Müncidü'l-Mukriîn ve Mürşidü't-Tâlibîn**, t.y., s. 49; Abdulhamit Birışık, "*Kıraat*", **D.İ.A.**, XXV, s. 426.

[88] Ebû Şâmme, **İbrâzu'l-Meânî**, s. 113; Muhammed Mekkî, **Nihâye**, s. 170.

[89] Ebû Şâmme, **İbrâzu'l-Meânî**, s. 258; İbrahim b. Saîd ed-Devserî, **Muhtasaru'l-İbârât,** s. 98.

[90] Muhammed Mekkî, **Nihâye**, s. 173.

b. Medd-i Ivaz: İki üstün olarak da tabir edilen fetha tenvini vakıf durumunda med harfi olan elif ile değiştirmek suretiyle oluşan meddir. Vakıf durumunda وَكِيلًا kelimesinin وَكِيلَا şeklinde okunması örnek verilebilir.[91]

2. Fer'î Medler: Herhangi bir sebeple aslî meddin üzerine ziyade kılınan meddir. Fer'î medler, oluşma sebeplerinin lafzî veya manevî olması durumuna göre ikiye ayrılır:

a. Lafzî Sebeplerden Oluşanlar: Aslî medden sonra hemze veya sükûn gelmesinden dolayı oluşan medd-i muttasıl, medd-i munfasıl, medd-i lâzım, medd-i lîn ve medd-i ârız[92] bu gruptandır. Bunlar tecvid kitaplarında tafsilatlı olarak anlatıldığı için burada açıklayarak konuyu uzatmayacağız. Ancak, lafzî sebeplere bağlı olarak meydana gelip bunların dışında kalan ve kırâat kitaplarında bahsedilen birkaç med çeşidi daha vardır:

1.) Medd-i Bedel: Harf-i medden önce hemzenin bitişik olarak bulunduğu durumlarda oluşan med çeşididir. "اٰمَنُو" buna örnektir.[93]

2.) Medd-i Hacz: İlgili imamlar için yan yana gelen iki hemzenin arasına bir elif getirerek okumaktır. İki hemzenin arasını ayırdığı için bu isim verilmiştir. "İdhâl" de denir. "ءَاَأَنْذَرْتَهُمْ" buna örnektir.[94]

3.) Medd-i Hafî: Medd-i lâzımın bir çeşididir. "Râ" ve "He" harflerinden sonra, hemzeden bedel olarak gelen elifin uzatılmasına denir. Bu da ilgili imamın usulü anlatılırken açıklanacaktır. "هَاَنْتُمْ" ve "أَرَايْتَ" buna örnektir.[95]

b. Mânevî Sebeplerden Oluşanlar: Manevî sebeplerden oluşan ve "Medd-i Mübâlağa" da denilen bu medler iki tanedir:

1.) Medd-i Ta'zîm: Kur'ân-ı Kerîm'de geçen kelime-i tevhîdlere has bir durumdur. Bu med çeşidi Kur'ân-ı Kerîm'deki bütün لَا اِلٰهَ اِلَّا اَنَا ، لَا اِلٰهَ اِلَّا الله ve لَا اِلٰهَ اِلَّا انتَ gibi kelimelerde bulunan "لَا" kelimesinde yapılan meddir.[96] Bu medle ilgili geniş izahat ilgili kırâat imamı konu edildiğinde verilecektir.

2.) Medd-i Tebrie: Takrîb tarîkini ilgilendirdiği için sadece bilgi vermek amacıyla burada zikrettiğimiz medd-i tebrie, kelime-i tevhîdde vaki olması

---

91 Rihâb Muhammed Müfîd Şakakî, **Kur'ân Tilâvetinde Mükemmellik**, İstanbul, Gurabâ, 2012, s. 152.

92 Medd-i ârızın idğâm için olan şekli Ebû Amr'ın usûlünün anlatıldığı kısımda açıklanacaktır.

93 Ahmed Muhammed el-Bennâ, **İthâfu Fudalâi'l-Beşer fi'l-Kırââti'l-Erbaati Aşar**, Kahire, Mektebetü'l-Külliyyeti'l-Ezheriyye, 1987, s. 161.

94 Ali Muhammed ed-Dabbâ', **el-İdâe,** s. 19.

95 Ali Muhammed ed-Dabbâ', **el-İdâe,** a.y.

96 İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, C. I., s. 268.

aranmaksızın "لَا رَيْبَ" "لَا جَرَمَ" "لَا مَرَدَّ" gibi kelimelerdeki cinsini nefyeden "لَا" ları tevassut miktarı okumaktır.[97]

- **Mehmûz:** İçinde hemze bulunan kelimelere denir. Klasik kırâat eserlerinde mehmûzün iki çeşidinden söz edilmektedir:

a. Mehmûz-ü Muhtelis: Kelimenin içinde bulunan hemzeden sonra medde sebep olan "Yâ" bulunmayan kelimelerdir. Buna ميكائل kelimesini örnek verebiliriz.

b. Mehmûz-ü Müşebbe': Kelimenin içinde bulunan hemzeden sonra medde sebep olan "yâ" bulunan kelimelerdir. Buna جَبْرَئِيلَ kelimesini örnek verebiliriz.[98]

- **Mîm-i Cem':** Cem'-i Müzekkere delâlet eden mimlere denir. Buna عليهم, انتم ve ربكم kelimelerindeki mimleri örnek olarak verebiliriz.[99]
- **Mukri':** Kırâatleri öğrenip müşâfehe yoluyla nekleden / öğreten kimsedir. Bir kimse kırâatı öğrendikten sonra onu müşâfehe yoluyla nakletmedikçe mukri' sayılmaz.[100]
- **Mesâhif-i Osmanî:** Hz. Osman'ın (r.a.) istinsah yoluyla çoğaltarak, sayıları konusunda ihtilaf bulunan farklı beldelere göndermiş olduğu Mushaflara denir. Hz. Osman'ın (r.a.) Medine'de bıraktığı ve kendisinin ondan okuduğu mushafa da "İmam Mushaf" denir.[101]
- **Muvâfakat:** Bir imam ya da râvînin diğer birinin okuyuşuna tabi olması, onun gibi okumasıdır.[102]
- **Müşâfehe:** Kişinin, Kur'ân-ı Kerîm'i konunun ehli bir âlimin ağzından alması ve ezberlemesidir.[103]
- **Nakil:** Sözlük anlamı bir şeyi bir yerden bir yere taşımaktır. Istılâhta ise harekeli hemzenin harekesini, kendinden önceki harfe verip hemzeyi hazfetmektir. Buna "مِـــنَ الْأَرْضِ" kelimesini " مِـنَـــلَـــرْضِ" şeklinde okumayı örnek verebiliriz.[104]

---

97 İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, a.y.

98 İbnü Mihrân, **el-Mebsût**, s. 133 ve 355.

99 Ali Muhammed ed-Dabbâ', **el-İdâe,** s. 58.

100 İbnü'l-Cezerî, **Müncidü'l-Mukrîîn ve Mürşidü't-Tâlibîn**, t.y., s. 49.

101 ed-Dânî, Osman b. Saîd, **el-Mukni' fî Rasmi Mesâhifi'l-Emsâr**, thk. Muhammed es-Sâdık Kamhâvî, Kahire, Mektebetü Külliyyeti'l-Ezheriyye, t.y., s. 132-169; İbrahim b. Saîd ed-Devserî, **Muhtasaru'l-İbârât,** s.120; ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Karaçam, 4. Baskı, **Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kırâati**, İstanbul, İFAV, 2012, s.183.

102 Kırâat kitaplarında nadiren geçtiği bildirilen bu ıstılâh hakkında geniş bilgi için bkz. İbrahim b. Saîd ed-Devserî, **Muhtasaru'l-İbârât**, s.130.

103 İbrahim Muhammed el-Ceremî, **Mu'cem**, s.269.

104 Ebû Şâmme, **İbrâzu'l-Meânî**, s.42.

- **Rasmü'l-Mushaf:** Mesahif-i Osmâniyye'lerin arasındaki, telaffuz edilen kelimelerin alfabe harfleriyle yazıya geçirilmeleri konusundaki farklılıkları inceleyen ilimdir. Aynı zamanda Hz. Osman'ın (ö. 35/655), onayladığı ve istinsâh sırasında kullandığı imlâdır ki "resmu'l-imlâ", "mersûmü'l-hatt" ve "hattu'l-mushaf" gibi isimleri de vardır. [105]

- **Ravm:** Sesin çoğu gidecek şekilde hareke üzerinde sesi zayıflatmaktır. Bu da sadece esre ve ötre harekelerinde olmak kaydıyla harekenin üçte birini uygulayarak olur. Ravm sadece müşafehe yoluyla öğrenilebilecek bir uygulamadır.[106]

- **Remz:** Kırâat imamlarına veya râvilerine delâlet eden harf ya da kelimelere denir. Çoğulu "Rumûz"dur.[107]

- **Ruûsu'l-Ây:** Terim ilk bakışta ayet başı gibi anlaşılsa da kırâat ıstılâhında âyet sonlarını ifade eder. "evâhiru'l-ây" ya da "fevâsıl" olarak da isimlendirilmektedir.[108]

- **Sekit:** Bir vakıf zamanından daha az olmak üzere, nefes almamak kaydıyla sesi kesip kırâate ara vermektir.[109]

- **Sıla:** Sözlükte ziyade demek olan sıla, ıstılahta müfred müzekker ğâib zamirini lafzî bir harfi medle kendine uygun hareke istikametinde uzatmaktır. Cemî miminde ise sadece zamme istikametinde uzatmak demektir.[110]

- **Tağlîz:** Lam harfinin özel durumlarda kalın okunmasını ifade eden terimdir.[111]

- **Tahfîf:** Kırâat ilminde teshil, ibdâl, nakil, hâ-i kinâyeyi sılasız okuma ve şeddeli harfi açarak şeddesiz okuma konularını kapsayan genel ıstılâhtır.[112]

- **Taklîl:** bkz. Beyne.

---

[105] ed-Dânî, Osman b. Saîd, **el-Mukni' fî Rasmi Mesâhifi'l-Emsâr**, s. 13; Muhammed Abdu'l-Azîm ez-Zerkânî, **Menâhil,** C. I, s. 204; İbrahim Muhammed el-Ceremî, **Mu'cem**, s.159.

[106] Muhammed Mekkî, **Nihâye**, s.285.

[107] Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Hanbelî, **Kenzü'l-Meânî fî Şerhi Hirzii'l-Emânî**, thk. Muhammed b. İbrahim el-Meşhedânî, Dımeşk, Dâru'l-Berake, 2012, C. I., s. 237; İbrahim b. Saîd ed-Devserî, **Muhtasaru'l-İbârât**, s.68.

[108] Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdilmelik el-Kaysî, **Şerhu Düreri'l-Levâmî' fî Asli Mekrai'l-İmâm Nâfî'**, y.y., t.y., C. I., s. 472; İbrahim b. Saîd ed-Devserî, **Muhtasaru'l-İbârât**, s.66.

[109] Abdu's-Semî' el-Hafeyân, **Eşheru'l-Mustalahât**, s. 172.

[110] Ali Muhammed ed-Dabbâ', **el-İdâe**, s.17; İbrahim b. Saîd ed-Devserî, **Muhtasaru'l-İbârât**, s.78.

[111] Fethi el-Ubeydî, **el-Cem'**, s. 354.

[112] İbrahim Muhammed el-Ceremî, **Mu'cem**, s. 85.

- **Tarîk:** Kırâat imamlarının râvilerinin herhangi birinden kırâat ahzeden kişidir.[113]
- **Tefhîm:** Harfi şişirmek ve doyurmak anlamlarına gelir. En geniş anlamda ise harfi kalın okumak demektir.[114]
- **Tekbîr:** Kişinin "الله اكبر" sözünü söylemesidir.[115]
- **Terkîk:** Ağız içini harfin sesi ile doldurmamak ve sonucunda ince okumaktır. Tağlîzin zıddıdır.[116]
- **Teshîl:** Hemzeyi kendisi ve kendi harekesinin cinsi olan harf arasındaki bir sesle okumaktır.[117]
- **Tevassut:** Kasır ve tul arasındaki med mertebesidir. Uzatma miktarları ihtilaflı olduğu için yeri geldiğinde açıklanacaktır.[118]
- **Tevcîh:** Okunan kırâat vechinin yorumunu, delilini ve neden böyle okunduğunu izah etmektir.[119]
- **Tûl:** En yüksek med mertebesidir. Tûlun da uzatma miktarları ihtilaflı olduğu için yeri geldiğinde açıklanacaktır. [120]
- **Usûl:** Kur'ân-ı Kerîm'in kelime ve harflerinde çokça karşılaşılan, kendi içinde alt kategorileri olan ve kırâat ilminde tatbik edilen düzenli kurallardır.[121]
- **Vakıf:** Okumaya tekrar başlamak niyetiyle, kelime üzerinde alışılagelindiği şekilde nefes alarak durmaktır.[122]
- **Vecih:** Okuyucunun câiz olan tilavet keyfiyetlerinden herhangi bir tanesini seçerek okumasıdır. Meddi arızın vecihlerinin veya besmele vecihlerinin câiz olan herhangi birini seçerek okumak örnek verilebilir.[123]

---

[113] İbrahim Muhammed el-Ceremî, **Mu'cem**, s. 184.
[114] Fethi el-Ubeydî, **el-Cem'**, s. 356.
[115] Muhammed b. Ebî Bekr el-Kastallânî, **Letâifü'l-İşârât**, C. II, s. 617; İbrahim b. Saîd ed-Devserî, **Muhtasaru'l-İbârât**, s. 48.
[116] İbnü't-Tahhân es-Sümâtî, **Mürşidü'l-Kârî' ilâ Tahkîki Meâlime'l-Mekârî'**, s. 76; İbrahim b. Saîd ed-Devserî, **Muhtasaru'l-İbârât**, s. 46.
[117] Ebû Şâmme, **İbrâzu'l-Meânî**, s. 146.
[118] Seydi İbrahim el-Merğanî, **en-Nücûmu't-Tavâlî ale'd-Düreri'l-Levâmi'**, Beyrut, Dâru'l-Fikr, 1995, s. 36 v.d.
[119] Abdurrahman İbnü Zencele, **Huccetü'l-Kırâât**, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1997, s. 18; İbrahim b. Saîd ed-Devserî, **Muhtasaru'l-İbârât**, s. 49.
[120] Seydi İbrahim el-Merğanî, **en-Nücûm**, s. 36 v.d..
[121] İbrahim Muhammed el-Ceremî, **Mu'cem**, s. 47.
[122] İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, C. I, s. 189.
[123] İbrahim Muhammed el-Ceremî, **Mu'cem**, s. 317.

- **Yâ-u Zevâid:** Bazı isim ve fiillerin sonuna getirilen, bazısı asli bazısı da asli olmayan "yâ" harfleridir. Bu konuda imamlar ve râviler genellikle ihtilaf halindedir. İmamların usulleri konu edilirken ayrıntılı olarak açıklanacaktır.[124]

- **Zevâtü'r-Râ:** Kelimenin sonunda olup kendinden önce râ (ر) harfi olan eliftir. Buna örnek olarak "بُشْرَى" kelimesini verebiliriz.[125]

- **Zevâtü'l-Yâ:** Bazı isim veya fiillerin sonunda yâ (ى) harfi ile resmedilen elif harfleridir. Buna isim için "اَلْمَوْلَى" kelimesini, fiil için ise "أَتَى" kelimesini örnek olarak verebiliriz.[126]

1.5. Yedi Kırâat Hakkında Yazılan Eserler

Kırâat İlmi ilk dönemlerde, hocadan talebeye müşâfehe yoluyla öğretilmekteydi. Ancak İslâm dininin geniş bir coğrafyaya yayılmasıyla, vücuhâtın kasden veya sehven tahrif edilmesi endişesi, aynı zamanda kırâat ilminin tedrisinde disiplinsizlik ve karmaşanın önüne geçebilmek amacıyla kırâat ulemâsı tarafından tedvin hareketi başlamış, binlerce eser yazılmıştır.[127]

Kırâat İlmi'nin tedvini hicri 3. asırdan itibaren başladığı genel kabul gören bir görüş olsa da[128], hicri ilk asırdan itibaren eser verilmeye başlanmıştır.[129] Fakat bizim konumuz yedi kırâat ile sınırlı olduğu için burada sadece ilgili konuyu ihtiva eden eserlerin en önde gelenlerini sunmaya çalışacağız. Zira eser tarama çalışmamızda kırâat anahtar kelimesi ile araştırma yaptığımızda eser ya da müellifi tanınmayan çok sayıda irili ufaklı eserle karşılaştık. Bazı eserler yedi kırâatı da kapsayan sekiz, on ve on dört kırâatı ele aldığı için, bu eserlerden ön plana çıkanlarını da sunmaya çalışacağız. Söz konusu eserleri de ekleyecek olursak, -bizim ulaşabildiğimiz- eserler kronolojik olarak şöyledir:

---

[124] Ahmed Muhammed el-Bennâ, **İthâf**, s. 345.

[125] Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdilmelik el-Kaysî, **Şerhu Düreri'l-Levâmî' fî Asli Mekrai'l-İmâm Nâfi'**, s. 468; İbrahim b. Saîd ed-Devserî, **Muhtasaru'l-İbârât**, s. 65.

[126] Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdilmelik el-Kaysî, **Şerhu Düreri'l-Levâmî' fî Asli Mekrai'l-İmâm Nâfi'**, s. 468; İbrahim b. Saîd ed-Devserî, **Muhtasaru'l-İbârât**, s. 65.

[127] A. Muhammed Müflih el-Kudâh v.d., **Mukaddimât fî İlmi'l-Kırâât**, s. 183; İsmail Karaçam, **Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kırâati**, s. 268.

[128] İsmail Karaçam, **Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kırâati**, s. 268.

[129] Abdulhalîm Muhammed el-Hâdî Gâbe, **el-Kırââtü'l-Kur'âniyye,** s. 60; Abdulhamit Birışık, **Kırâat İlmi ve Tarihi**, 2014, s. 102.

1.5.1. Mensûr Eserler

- İbnü Mücahid (ö. 324/935), **Kitâbü's-Seb'a fi'l-Kırâah**, thk. Şevki Dayf, Kahire, Dâru'l-Meârif, 1980.
- Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Muhammed en-Nakkāş el-Mevsılî el-Bağdâdî (ö. 351/962), **Kitâbu'l-Kırââti's-Seb' bi İlelihâ**, y.y., t.y.
- İbnü Hâleveyh (ö. 370/980), **el-Hucce fi'l-Kırââti's-Seb'**, Beyrut, 1990.
- Ebû Ali el-Fârisî (ö. 377/987), **el-Hucce fî İleli'l-Kırââti's-Seb'**, Kahire, 1983.
- Ahmed b. Mihrân el-Isbahânî (ö. 381/991), **el-Mebsût Fi'l-Kırââti'l-Aşr**, thk. Sebî' Hamze el-Hâkimî, Dımeşk, Matbûât-ı Mecmei'l-Luğati'l-Arabiyye, 1980.
- Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib (ö. 437/1045), **El-Keşf an Vucûhi'l-Kırââti's-Seb'i ve İlelihâ ve Hucecihâ**, Kahire, Dâru'l-Hadîs, 2007.
- Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib (ö. 437/1045), **et-Tebsıra fi'l-Kırâât**, Dâru's-Selefiyye, Kuveyt, 1985.
- Ebû Amr Osman b. Saîd ed-Dânî (ö. 444/1052), **et-Teysîr fi'l-Kırââti's-Seb'**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996.
- Ebû Amr Osman b. Saîd ed-Dânî (ö. 444/1052), **Câmiu'l-Beyân fi'l-Kırââti's-Seb'**, Mekke, 1988.
- Ali b. Fâris El-Hayyât (ö. 452/1060), **et-Tebsıra fî Kırââti'l-Eimmeti'l-Aşera**, thk. Rihâb Muhammed Müfîd eş-Şikâkî, Riyad, Mektebetü'r-Ruşd, 2007.
- Ebû Tâhir İsmâil b. Halef el-Endülüsî (ö. h. 455), thk. Züheyr Zâhid ve Halil el-Atiyye, **el-Unvân fi'l-Kırââti's-Seb'**, Beyrut, 1986.
- İbnü Şureyh el-İşbilî (ö. 476/1083), **el-Kâfî fi'l-Kırââti's-Seb'**, Beyrut, 2000.
- Abdu'l-Kerîm et-Taberî (ö. 478/1085), **Et-Telhîs fi'l-Kırââti's-Semen**, thk. Muhammed b. Hasan b. Ukayl Musa eş-Şerîf, Cidde, el-Câmiatü'l-Hayriyye li Tahfîzi'l-Kur'âni'l-Kerîm, 2011.
- Ahmet b. Ali el-Bağdâdî, **el-Müstenir fi'l-Kırââti'l-Aşri'l-Bevâhir**, thk. Ammar Emin, Dubai, Dâru'l-Buhûs li'd-Dirâseti'l-İslâmiyye ve İhyâu't-Turâs, 2005.
- Ali b. Muhammed en-Nûrî (ö. 511/1118), **Ğaysu'n-Nef' fi'l-Kırââti's-Seb'**, Beyrut, 1981.
- Ebû Ca'fer Ahmed b. Halef el-Ensârî (ö. 540/1145), **Kitâbü'l-İknâ' fi'l-Kırââti's-Seb'**, thk. Dr. Abdulmecid Katamesh, Dımeşk, Dâru'l-Fikr, 1983.

- Ebû Şâmme el-Makdisî (ö. 665/1266), **İbrâzu'l-Meânî min Hirzi'l-Emânî**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y.
- İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429), **Tahbîrü't-Teysîr fî Kırâati'l-Eimmeti'l-Aşer**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983.
- Ahmed b. Şuayb (ö. 1015/1606), **el-İtkânu's-San'ati fi'l-Kırââti's-Seb'**, y.y., t.y.
- Abdulfettah el-Pâluvî (ö. 1252/1836), **Zübdetü'l-İrfân fî Vucûhi'l-Kur'ân**, İstanbul, Asitane, t.y.
- Muhammed Emin Ef. (ö. 1275/1858), **Umdetü'l-Hallân fî Îzâhi Zübdetü'l-İrfân**, İstanbul, Âsitâne, t.y.
- Muhammed b. Sâlim b. Muhaysın, **el-İrşâdâtü'l-Celiyye fi'l-Kırââti's-Seb' min Tarîki'ş-Şâtıbiyye**, Mektebetü'l-Külliyâti'l-Ezher, Kahire, 1971.
- Ali Muhammed ed-Dabbâ' (ö. 1380/1960), **el-İdâe fî Beyâni Usûlu'l-Kırâe**, Kahire, Mektebetü'l-Ezheriyye, 1999.
- Ali Muhammed ed-Dabbâ' (ö. 1380/1960), **Muhtasar Bulûğu'l-Ümniyye**, thk. Cemal Muhammed Şeref, Tanta, Dâru's-Sahâbe Bitanta, 2004.
- Ali Muhammed ed-Dabbâ' (ö. 1380/1960), **İrşâdü'l-Mürîd İlâ Maksûdi'l-Kasîd Fi'l-Kırââti's-Seb'**, Tanta, Dâru's-Sahâbeti li't-Turâs Bitanta, 2006.
- Abdulfettâh Abdulğani el-Kâdî (ö. 1403/1982), **el-Vâfî fî Şerhi'ş-Şâtıbiyye fi'l-Kırââti's-Seb'**, Cidde, 1990.
- Abdulfettâh Abdulğani el-Kâdî (ö. 1403/1982), **el-Büdûru'z-Zâhire fi'l-Kırââti'l-Aşri'l-Mütevâtira min Tarîki'ş-Şâtıbiyye ve'd-Dürra**, Mekke, Mektebetü Enes b. Mâlik, 2002.
- Halid b. Muhammed el-Hâfız el-'İlmî, 1. Baskı, **el-Minehu'l-İlâhiyye fî Cem'i'l-Kırââti's-Seb'i Min Tarîki'ş-Şâtıbiyye**, Medine, Mektebetü Dâru'z-Zamân, 1998.
- Seyid Lâşin, Ebu'l-Ferah v.d., **Takrîbü'l-Meânî Fî Şerhi Hirzi'l-Emânî Fî'l-Kırââti's-Seb'**, Medine, Dâru'z-Zaman, 2003.
- Muhammed Abdulhayy, **el-Kavâidü'l-Müşeccere fî Kırââti'l-Aşri'l-Mütevâtire**, Beyrut, Dâru'l-Kelimü't-Tayyib, 2006.
- Muhammed Mahmûd Abdullah, **el-Ahrufu's-Seb'a ve Usûlu'l-Kırâah**, Kahire, Dârus'-Sâbûnî, 2006.

1.5.2. Manzûm Eserler

- Kâsım b. Fîrrûh b. Halef er-Ruaynî eş-Şâtıbî (ö. 590/1193), **Hirzu'l-Emânî ve Vechu't-Tehânî (Şâtıbiyye)**, Kahire, 1876.
- Ebû Hayyân el-Endülüsî (ö. 745/1344), **'İkdü'l-Âlî fi'l-Kırââti's-Seb'i'l-Avâlî**, y.y., t.y.

II. BÖLÜM
YEDİ KIRÂAT İMAMI, RÂVÎLERİ VE USÛLLERİ

Daha önce de belirttiğimiz gibi usûl, Kur'ân-ı Kerîm'in kelime ve harflerinde çokça karşılaşılan, kendi içinde alt kategorilere ayrılan ve kırâat ilminde tatbik edilen düzenli kurallar bütünüdür. Eğer bir kırâat râvisinin rivâyetlerinde aynı durum söz konusu olursa, bu o râvinin usûlü şeklinde tabir edilir. Genelde usûller râviler üzerinden anlatılır; ancak iki râvinin ittifâkı durumunda râviler zikredilmeyip doğrudan imama nispet edilir.[1] Usûl terimi ile birlikte çokça kullanılan ve Kur'ân'da belli bir düzene bağlı olmaksızın karşımıza çıkan bir de "ferş" terimi vardır ki, bu ve benzeri birçok terimi daha önce "Kırâat İlminde Kullanılan Terimler" bölümünde detaylı olarak açıklamıştık.

Bu bölümde, kırâat imam ve râvilerinin hayatlarını özetle ifade ettikten sonra, kırâatlerin, râvilerin ittifakından oluşmasından dolayı sadece râvilerin usûllerini, klasik kaynaklarımızın büyük çoğunluğunda kullanılan sıralama ve tarza uygun bir şekilde ele alacağız. Fakat kırâat ilmi içinde farklı bir alan olan ve "huccetü'l-kırâât" olarak isimlendirilen, vecihlerin nedeni ve niçinine değinmeyip, sadece mevcut vechi ortaya koymaya çalışacağız.

Yine râvilerin ittifak ettiği durumlar ilk geçen yerde detaylı olarak anlatılacak, ileriki sayfalarda başka bir râvinin aynı okuyuşu geldiğinde, gerekmedikçe detaylara girmeden, sadece ittifak etmiş olduğu ve önceden bahsettiğimiz kişiye atfetmekle yetineceğiz.

İmam ve râvilerin anlatımına geçmeden önce şunu da belirtmeliyiz ki, kırâat ilminin tahsili ve icrasında kolaylık olması için Kâsım b. Fîrûh eş-Şâtıbî (ö. 590/1193) tarafından *Hirzü'l-Emânî*[2] isimli eserinde ilk yedi imam ve râvilerini temsil eden birer rumuz belirlenmiştir. Böylece imam veya râvinin ismini uzun uzun yazmak yerine bu rumuzları yazmakla yetinilmiş ve o günden bu güne kırâat kitaplarında bu rumuzlar kullanılagelmiştir.[3] Klasik kırâat kitaplarında sıklıkla karşılaşabileceğimiz söz konusu rumuzlar şöyledir:

---

1 Karşılaştığımız ve dipnotlarda sunduğumuz tüm klasik eserlerde, kırâatlerin imamlarına nispet edilmesine rağmen, konuların râviler üzerinden işlendiğini görürüz. Tüm kırâatlerde râviler ittifak etmediği sürece rivâyetler râvilere nispet edilmekte, ancak ittifak durumunda kırâat imamının ismine nispet edilmektedir.

2 Kâsım b. Fîrûh eş-Şâtıbî (ö. h. 590)**, Hirzü'l-Ermânî ve Vechü't-Tehânî**, Medine, Dâru'l-Matbuati'l-Hâdise, 1990, s. 95.

3 Abdurrahman Çetin, **Kur'ân-ı Kerîm'in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar**, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2010, s. 273.

- İmam Nâfi’ ا
1. Kâlûn ب
2. Verş ج
- İmam İbn-u Kesîr د
1. El-Bezzî ه
2. Kunbul ز

- İmam Ebû Amr ح
1. Ed-Dûrî ط
2. Es-Sûsî ى
- İmam İbn-u Âmir ك
1. Hişâm ل
2. İbn-u Zekvân م
- İmam Âsım ن
1. Ebû Bekir Şu´be ص
2. Hafs ع
- İmam Hamze ف
1. Halef ض
2. Hallâd ق
- İmam Kisâî ر
1. Ebu’l-Hâris س
2. Ed-Dûrî ت

2.1. Nâfi’ Ve Râvileri

Adı Nâfi’ b. Abdirrahmân el-Medenî’dir. En meşhuru Ebû Ruveym olmak üzere Ebu’l-Hüseyn, Ebû Muhammed ve Ebû Abdurrahman gibi çeşitli künyeleri vardır. Hicrî 70 yılında doğduğu tahmin edilmektedir. Aslı Isfahan’lı olan İmam Nâfi’ esmer tenli bir kimseydi. İmam Nâfi’, toplumun en önde gelenlerinden birisi olup Medine ehlinin kırâat imamı ve Kur’ân hocasıydı.[4]

[4] Ebû Abdillah Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, **Ma’rifetü’l-Kurrâi’l-Kibâr Ale’t-Tabakâti ve’l-Âsâr**, thk. Dr. Tayyar Altıkulaç, İstanbul, İSAM Yayınları, 1995, C.I, s. 241

İmam Nâfî', kırâatini İmam Ebû Ca'fer (ö. 130/747), Abdurrahman b. Hürmüz el-A'rac (ö. 117/793), Şeybe b. Nisâh (ö. 130/747), Müslim b. Cündeb (ö. 106/724) ve Yezid b. Rûman (ö. 130/747)'dan almıştır.[5]

Nâfî'nin, "Tabiînden yetmiş kişiden kırâat okudum." dediği rivâyet edilmektedir. İmam Mâlik (ö. 179/795) ve Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) takdirlerini kazanmış olan İmam Nâfi'nin bu ilimdeki otoritesi kendi dönemindeki herkes tarafından kabul görmüştür.[6]

Aralarında İmam Mâlik, İsa b. Verdân, Kâlûn, Süleyman b. Cemmâz ve Osman b. Saîd Verş'in de bulunduğu toplumun ileri gelenlerinden birçok zâta, vefatına değin uzun zaman Kur'ân okutmuştur. Hadis de rivayet eden İmam Nâfi', hicrî 169 yılında Medine'de vefat etmiştir. En meşhur râvileri Kâlûn (ö. 220/835) ve Verş (ö. 197/812)'tir.[7]

2.1.1. Kâlûn

Adı İsa b. Mîna b. Verdân b. İsa el-İmâm ez-Zürkî ez-Zührî'dir. Hicrî 120 yılında Medine'de doğmuş, hicrî 220 yılında vefat etmiştir. Kırâatinin güzelliğinden dolayı hem hocası hem de üvey babası olan İmam Nâfi' tarafından "iyi, güzel" anlamında "Kâlûn" lakabı verilmiş ve bu lakapla bilinir olmuştur.[8]

Kendi zamanında Medine'nin eşrafından olup önde gelen Kur'ân okutucusu (mukri') ve nahivcisiydi. Şöhret bulduktan sonra dahi Kur'ân ve Arapça ilimlerine hizmet etmek için kalan ömrü boyunca dünyevi denebilecek her şeyden el çekmiştir. İmam Nafi'den kırâat haricinde hadis de rivâyet etmiştir.[9]

Kâlûn'dan, başta oğulları Ahmed ve İbrahim olmak üzere pek çok kimse kırâat öğrenmiştir. Kulakları az işittiğinden dolayı, talebelerinin hata ve yanlışını onların ağızlarına bakarak söylediği belirtilmiştir. Kâlûn'un Ebû Neşît (ö. 258/871) ve Hulvâni (ö. 250/864) isminde iki tarîki bulunmaktadır.[10]

---

5 ez-Zehebî, **Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr Ale't-Tabakâti ve'l-Âsâr**, C. I., s. 241.

6 İbnü'l-Cezerî, **Ğâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006, C. II., s. 288

7 ez-Zehebî, **Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr Ale't-Tabakâti ve'l-Âsâr**, C. I., s. 241; ez-Zehebî, **Siyer-i A'lâmi'n-Nübelâ**, thk. Şuaybu'l-Arnavût, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1981, C. VII, s. 336; İbnü'l-Cezerî, **Ğâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ**, C. II., s. 288; İbnü'l-Cezerî, **Tahbîrü't-Teysîr fî Kırâati'l-Eimmeti'l-Aşer**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983, s. 14.

8 Ez-Zehebî, **Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr**, C. I., s. 326.

9 Ez-Zehebî, **Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr**, C. I., s. 326.

10 İbnü'l-Cezerî, **Ğâyetü'n-Nihâye**, C. I., s. 542.

2.1.1.1 Usûlü

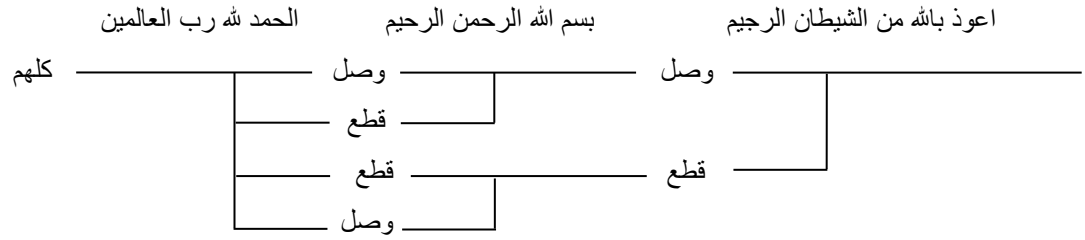
2.1.1.1.1 İstiâze ve Besmele

Öncelikle evvel-i sûre olarak tabir edilen, yahut vasat-ı sûre, evâsıt-ı suver, eczâ-i sûre[11] gibi isimlerle nitelendirilen sûre başlarının haricindeki herhangi bir yerden, istiâze ve besmele ile başlama konusunda bütün kırâat imamları ittifak halindedirler.[12] Bu nedenle sûre başları ve sûre ortalarında, istiâze ve besmele ile ibtidâ durumlarını burada anlatmakla yetineceğiz.

Bütün kırâat imamları Tevbe Sûresi'nin başlangıcı hariç, evvel-i sûrede ve eczâ-i sûrede dört vecih uygularlar:

- Vaslü'l-küll (hepsini vasıl etmek)
- Kat'u'l-küll (hepsini katı' etmek)
- Vaslu'l-evvel - kat'u's-sânî (birinciyi vasıl, ikinciyi katı' etmek)
- Kat'u'l-evvel - vaslu's-sânî. (birinciyi katı', ikinciyi vasıl etmek)[13]

Kısaca açıklayacak olursak, vaslü'l-küll istiâze, besmele ve sûre başının tümünü vasıl ile okumak; kat'u'l-küll tümünde vakıf ile okumak; vaslu'l-evvel, kat'u's-sânî istiâzeyi besmeleye vasledip besmele ile sûre başını ayırarak okumak; kat'u'l-evvel - vaslu's-sânî ise istiâze ve besmeleyi ayırıp besmeleyi sûre başına vaslederek okumak demektir. Bu okuyuşu indirâc (cem')[14] usulüne göre şöyle sûretlendirebiliriz:[15]

[11] Muhammed Emin Efendi, **Umdetü'l-Hallân fî Îzâhi Zübdetü'l-İrfân**, İstanbul, Âsitâne, t.y., s. 122.
[12] Abdulfettah el-Paluvi, **Zübdetü'l-İrfân fî Vucûhi'l-Kur'ân**, İstanbul, Asitane, t.y. , s. 7.
[13] Ebû Abdillah Muhammed b. Şerîh er-Ruaynî, **el-Kâfî fî Kırââti's-Seb'**, thk. Ahmed Mahmûd Abdu's-Semî' eş-Şâfiî, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000, s. 36.
[14] İndirâc (cem') hakkında geniş bilgi için, tezimizin 14. sayfasına bakınız.
[15] Buradaki suretlendirme indirâc usulüne göre yapılmıştır. İndirâc hakkında geniş bilgi için çalışmamızda daha önce geçen "Kırâat ilminde kullanılan terimler" başlığındaki "indrâc" maddesine bakılabilir.

Tevbe Sûresi'nin başında besmele bulunmadığından dolayı, başlarken besmelesiz okuma konusunda bütün kurrâ ittifak halindedir. Eğer Tevbe Sûresi'nin başından başlanacaksa sadece istiâze ile başlanır.[16]

İki sûre arasındaki geçişlerde Kâlûn üç vecih okur:

- Vaslu'l-küll
- Kat'u'l-küll
- Kat'u'l-evvel - vaslu's-sânî.

Sûre başlangıçlarında bulunan vaslu'l-evvel - kat'u's-sânî vechi, bilmeyen bir kimse için besmelenin bir önceki sûrenin bir parçası olma vehmini doğuracağı için sûreteyn beyninde hiç bir kırâat imamı tarafından câiz görülmemiştir.[17]

Enfal Sûresi'nden Tevbe Sûresi'ne geçişlerde yine tüm kurrâ ittifak halindedir. Burada ise tüm kırâatlere göre üç vecih vardır:

- Vasıl bilâ besmele (besmelesiz vasıl)
- Kat' bilâ besmele (besmelesiz katı')
- Sekit bilâ besmele (besmelesiz sekit)[18]

2.1.1.1.2. Med Mertebeleri

Kâlûn, medd-i muttasılda tevassut mertebesinde okur. Diğer tüm kurrâ gibi Kâlûn da medd-i muttasılda kasr seviyesi câiz olmadığı için kasr mertebesine inmez. Medd-i munfasılda, hem kasr hem tevassut mertebesinde okur. Medd-i ârızda ise hem tûl hem tevassut hem de kasr mertebelerinin tümüyle okur.[19]

Medd-i lazımda, med miktarı hususunda tüm kırâat imamları ittifak halindedirler. *En-Neşr fi'l-Kırââti'l-Aşr* isimli eserinde İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429), medd-i lazımda gerek selef, gerek halef kırâat ulemasında herhangi bir ihtilaf bulunmadığını ve işbâ' mertebesinde fakat ifrattan uzak bir şekilde med edilmesi gerektiğini bildirmektedir. Yine İbnü'l-Cezerî, bu bilgilere ilaveten Hâmid b. Ali el-Câcânî'nin *Hilyetü'l-Kurrâ* isimli eserinde tahkik tarikiyle okuyanların dört, tedvir tarikiyle okuyanların üç, hadr tarikiyle okuyanların ise iki elif miktarı ile okuyabileceğini bildirdiğini bize nakletmektedir.

Kırâatlerde ifrat derecesinde en yüksek med miktarı, Verş ve Hamze kırâatlerinde olduğu gibi beş elif miktarıdır. Bundan dolayı İbnü'l-Cezerî'nin ifrata

---

[16] Er-Ruaynî, **el-Kâfî,** s.36.

[17] Muhammed Emin Efendi, **Umdetü'l-Hallân**, s. 124.

[18] İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr fi'l-Kırââti'l-Aşr**, 3. Baskı, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006, C. I., s. 207.

[19] Muhammed Nebhan b. Huseyin el-Mısrî, **es-Sümüru'l-Yâni' fî Rivâyeti İmam Kâlûn an Nâfî'**, 4. Baskı, y.y., 2009, s. 30-32.

varmadan işbâ' mertebesi ile med edilmesi gerektiği sözünden, medd-i lâzımın en fazla dört elif miktarı uzatılabileceğini; hafif süratli bir şekilde yani hadr tariki ile okuyanların iki elif miktarına kadar inebileceğini fakat daha aşağısının câiz olmadığını anlayabiliriz.[20]

2.1.1.1.3 Hemzeteyn fî Kelime

Bir kelime içinde yan yana gelmiş bulunan hemzelere kırâat ilminde "hemzeteyn fî kelime" denildiğini daha önce belirtmiştik. Kâlûn böyle durumlarda hemzeler hangi harekeye sahip olursa olsunlar iki hemze arasına fasıla elifi koyup ikinci hemzeyi teshil ile okur.[21]

Örneğin ءَاَنْذَرْتَهُمْ kelimesinde iki hemze tek bir kelimede yan yana geldiği için Kâlûn ءٰهَنْذَرْتَهُمْ şeklinde okur.[22]

2.1.1.1.4 Hemzeteyn fî Kelimeteyn

Kırâat ilminde biri ilk kelimenin sonunda, diğeri ikinci kelimenin başında olmak üzere farklı kelimelerde bulunan ve yan yana gelen iki hemzeye "hemzeteyn fî kelimeteyn" denilmektedir. Kâlûn rivâyetinde bu hemzelerin okunuş şekli harekelerin durumuna göre değişmektedir. Bundan dolayı harekelerin aynı ya da farklı gelmelerini dikkate alarak iki başlık halinde anlatmaya çalışacağız:

2.1.1.1.4.1. Hemzelerin Meftûh Olduğu Durumlar

Kâlûn, iki harekenin de meftûh olduğu durumlarda birinci hemzeyi düşürerek (ıskât ile) okur. Birinci kelimenin sonunda bulunan hemzenin düşmesi ise görünüşte doğal bir medd-i munfasılın oluşmasına sebep olacaktır. Bundan dolayı bu kaidenin uygulanışında Kâlûn'un medd-i munfasıldaki kuralları geçerli olacak ve o kasr vechi mukaddem olmak üzere kasr ve tevassut miktarı uzatarak okuyacaktır.[23]

---

[20] İbnü'l-Cezerî, **Mukaddime (Bâbu'l-Meddât)**, yay. haz. M.Sadi Çögenli, y.y., 2000, s. 20.

[21] Muhammed Nebhan b. Huseyin el-Mısrî, **es-Sümüru'l-Yâni'**, s. 42.

[22] El-Bakara: 2/6; Burada ve teshil içeren tüm örneklerde ses benzerliğinin yanı sıra, Pâluvî'nin *Zübdetü'l-İrfân fî Vucûhi'l-Kur'ân* isimli eserinin tümünde teshillerin "ـهـ" harfi remiz edilerek gösterilmesinden de ilham alarak teshilleri bundan sonra "ـهـ" harfi ile göstereceğiz. Ayrıca hemzeyi hafifletme yollarından biri olan teshîl hakkında geniş bilgi için kırâat terimlerini ele aldığımız bölümdeki "teshîl" bahsine ve dipnotta atfedilen kaynak esere bakılabilir.

[23] Muhammed Abdulhayy, **el-Kavâidü'l-Müşeccere fî Kırââti'l-Aşri'l-Mütevâtire**, Beyrut, Dâru'l-Kelimü't-Tayyib, 2006, s. 22.

Bu duruma السُّفَهَآءَ اَمْوَلَكُمْ kelimelerinin السُّفَهَآ اَمْوَلَكُمْ şeklinde okunmasını örnek verebiliriz.[24] Görüldüğü gibi ilk hemzenin düşmesiyle bir medd-i munfasıl meydana gelmektedir.

2.1.1.1.4.2. Hemzelerin Mazmûm Olduğu Durumlar

İki hemzenin de mazmûm olduğu durumlarda herhangi bir ıskat söz konusu olmaksızın ilk hemze tevassut ve kasr mertebelerinde uzatılarak teshil ile okunur. Tevassut vechi mukaddem olan vecihtir.[25]

Bu duruma اَوْلِيَآءُ اُولٰئِكَ kelimelerinin اَوْلِيَآهُ اُولٰئِكَ şeklinde okunması örnektir.[26]

2.1.1.1.4.3. Hemzelerin Meksûr Olduğu Durumlar

Burada durum iki hemzenin de mazmûm olduğu bir önceki başlıkta ele aldığımız durumla bire bir aynıdır.

Bu duruma بِالسُّوءِ اِلَّا kelimelerinin بِالسُّوهِ اِلَّا şeklinde okunması örnek verilebilir.[27]

2.1.1.1.4.4. Birinci Hemzenin Meftûh, İkinci Hemzenin Meksûr Olduğu Durumlar

Kalun böyle durumlarda iki hemzenin arasına fâsıla elifi koymadan, ikinci elifi teshil yaparak okur.[28]

Bu duruma تَفِىءَ اِلىٰ اَمْرِ الله kelimelerinin تَفِىءَ هِلىٰ اَمْرِ الله şeklinde okunması yeterli bir örnektir.

2.1.1.1.4.5. Birinci Hemzenin Meftûh, İkinci Hemzenin Mazmûm Olduğu Durumlar

Burada durum birinci hemzenin meftûh, ikinci hemzenin meksûr olduğu bir önceki başlıkta ele aldığımız durumla bire bir aynıdır.[29]

---

[24] En-Nisâ: 4/5.

[25] Ali Muhammed ed-Dabbâ', **İrşâdü'l-Mürîd İlâ Maksûdi'l-Kasîd Fi'l-Kırââti's-Seb'**, Tanta, Dâru's-Sahâbeti li't-Turâs Bitanta, 2006, s. 70.

[26] El-Ahkâf: 46/32.

[27] Muhammed Abdulhayy, **el-Kavâidü'l-Müşeccere**, s. 22.

[28] Muhammed Nebhan b. Huseyin el-Mısrî, **es-Sümüru'l-Yâni'**, s. 46.

[29] Muhammed Mahmûd Abdullah, **el-Ahrufu's-Seb'a ve Usûlu'l-Kırâah**, Kahire, Dârus'-Sâbûnî, 2006, s. 159.

Bu durumu izah etmek için جَآء أُمَّةً رَسُولُهَا kelimelerinin جَآء هٰمَّةً رَسُولُهَا şeklinde okunması örnek verilebilir.

2.1.1.1.4.6. Birinci Hemzenin Mazmûm, İkinci Hemzenin Meftûh Olduğu Durumlar

Birinci hemzenin mazmûm, ikinci hemzenin meftûh olduğu durumlarda Kâlûn, ikinci hemzeyi meftûh bir vav harfine dönüştürerek okur. Bu dönüştürme işlemine kırâat ıstılahında "ibdâl" denilmektedir.[30]

Bu duruma örnek olarak اَلسُّفَهَاءُ اَلَا اِنَّهُمْ kelimelerinin اَلسُّفَهَاءُ وَلَا اِنَّهُمْ şeklinde okunması verilebilir.

2.1.1.1.4.7. Birinci Hemzenin Meksûr, İkinci Hemzenin Meftûh Olduğu Durumlar

Birinci hemzenin meksûr, ikinci hemzenin meftûh olduğu durumlarda Kâlûn, ikinci hemzeyi meftûh bir yâ (ى) harfine dönüştürerek (ibdâl ederek) okur.[31]

Bu duruma اَلنِّسَآءِ اَوْ اَكْنَنْتُمْ kelimelerinin اَلنِّسَآءِ يَوْ اَكْنَنْتُمْ şeklinde okunması örnek olarak verilebilir.

2.1.1.1.4.8. Birinci Hemzenin Mazmûm, İkinci Hemzenin Meksûr Olduğu Durumlar

Birinci hemzenin mazmûm, ikinci hemzenin meksûr olduğu durumlarda Kâlûn'un iki ayrı okuyuşu vardır:

Birinci okuyuş: İkinci hemzeyi teshil ile okumak, yani يَشَآءُ اِلٰى kelimelerini örnek alacak olursak ilk olarak يَشَآءُ هِلٰى şeklinde okumak;

İkincisi okuyuş: Yine ikinci hemzeyi meksûr bir vav harfine dönüştürerek (ibdâl ederek) يَشَآءُ وِلٰى şeklinde okumaktır.[32]

---

[30] Ali Muhammed ed-Dabbâ', **el-İdâe**, s. 24.

[31] Ebû Amr Osman b. Saîd ed-Dânî, **et-Teysîr fi'l-Kırââti's-Seb'**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996, s. 33 -34.

[32] Ebû Amr Osman b. Saîd ed-Dânî, **et-Teysîr fi'l-Kırââti's-Seb'**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996, s. 33 -34; Muhammed Mahmûd Abdullah, **el-Ahrufu's-Seb'a**, s. 160. Özellikle birinci hemzenin mazmûm, ikinci hemzenin meksûr olduğu durumlarda daha detaylı bilgiye ulaşmak ve Kur'ân-ı Kerîmdeki tüm örnekleri inceleyebilmek için bkz. Muhammed Emin Efendi, **Umdetü'l-Hallân**, s. 177.

2.1.1.1.5. Hâ-i Kinâye

Kâlûn, bir önceki harfi harekeli olan müfred müzekker gâib zamirlerini o harekenin gerektirdiği doğrultuda med ederek okur. Yani bir önceki harfin harekesi fetha ya da zamme ise zamme istikametinde; kesre ise kesre istikametinde med edilir. Buna "Sıla-i Suğrâ" da denilmektedir.

Zamme ile uzatılmasına يُعَلِّمُهُ kelimesinin يُعَلِّمُهُو şeklinde uzatılmasını; kesreye ise بَعْدِهِ kelimesinin بَعْدِهِى şeklinde uzatılmasını örnek verebiliriz.[33]

مِنْهُ kelimesinde olduğu gibi, hâ-i kinâyenin bir önceki harfi sakin ise uzatılmadan kasr ile okunur.

Eğer hâ-i kinayeden sonra harekeli bir katı' hemzesi gelirse medd-i munfasıla dönüşür ve medd-i munfasıldaki hükümler geçerli olur. Buna "Sıla-i Kübrâ" da denilmektedir. Buna وَاَمْرُهُ اِلَى اللهِ kelimeleri örnek olarak verilebilir[34]

2.1.1.1.6. Cemi' Mîmi'nin Sılası

هم ve كم gibi zamirlerde bulunan mim harflerine cemi' mimi denildiğini daha önce ifade etmiştik. Kâlûn rivâyetinde cemi' mimlerinin okunuş şekilleri kendisinden sonra gelecek olan harfe bağlıdır. Eğer cemi' miminden sonra harekeli bir katı' hemzesi gelirse bu bir medd-i munfasıl olur ve medd-i munfasıl hükümleri geçerlidir. Bu duruma يَأْتُوكُمْ أُسَارَى kelimelerinin يَأْتُوكُمُوْ أُسَارَى şeklinde okunması örnek olarak verilebilir.

Eğer katı' hemzesi dışında başka bir harf gelirse hulf ile yani medd-i tabiî gibi bir kez sılalı, bir kez de sılasız olarak okur. Örneğin أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ şeklinde bir kez sılasız; أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمُو غَيْرِ şeklinde de bir kez sılalı olarak okumak.[35]

2.1.1.1.7. فَهُوَ, وَهُوَ ve لَهُوَ Kelimeleri

Kâlûn rivâyetinde فَهُوَ , وَهُوَ ve لَهُوَ gibi hâ-i zamirler, Kur'ân-ı Kerîm'in neresinde gelirse gelsin فَهْوَ, وَهْوَ ve لَهْوَ şeklinde sakin olarak okunurlar.[36]

---

[33] Muhammed Nebhan b. Huseyin el-Mısrî, **es-Sümüru'l-Yâni'**, s. 28.

[34] Muhammed Abdulhayy, **el-Kavâidü'l-Müşeccere**, s. 25; Muhammed Mahmûd Abdullah, **el-Ahrufu's-Seb'a**, s. 30.

[35] Muhammed Nebhan b. Huseyin el-Mısrî, **es-Sümüru'l-Yâni'**, s. 31.

[36] Muhammed Abdulhayy, **el-Kavâidü'l-Müşeccere**, s. 28.

2.1.1.1.8. اَلنُّبُوَّة ,النَّبِيِّين ve اَلْأَنْبِيَاء Kelimeleri

Kâlûn, Kur'ân-ı Kerîm'de geçen اَلنُّبُوَّة ve النَّبِيِّين kelimelerindeki idğâm olunan vâv (و) ya da ye (ى) harflerini hemzeye ibdâl ederek اَلنُّبُوئة ve النَّبِيئِين şeklinde; اَنْبِيَاء kelimesinde ise ye (ى) harfini hemzeye ibdâl ederek اَنْبِئَاء şeklinde okur.[37]

Kur'ân-ı Kerîm'de bu konuda sadece iki tane istisna vardır. Birincisi Ahzâb Sûresi 50. âyetteki لِلنَّبِيِّ kelimesi, diğeri ise yine Ahzâb Sûresi 53. âyetteki النَّبِيِّ kelimesidir. Fakat bu istisnai durumların hepsi vasıl hali için geçerlidir. Eğer buralarda vakıf edilecek olursa aynı kural geçerli olur ve hemze ile okunur.[38]

2.1.1.1.9. İdğâm

Kâlûn, dünya çapında çok geniş bir coğrafyaya yayılmış, ülkemizde ise okunan tek kırâat olan Âsım Kırâati'nin Hafs Rivâyeti'ne[39] bir idğâm-ı mütecaniseyn olan A'râf Sûresi 176. âyetteki "يَلْهَثْ ذٰلِكَ" hariç bütün idğâmlara tam olarak muvafakat etmektedir.

Bunların dışında farklı olarak ذ harflerini ت harfine idğâm ederek okur. Buna Kur'ân-ı Kerîm'deki tüm اِتَّخَذْتُمْ kelimelerini örnek olarak verebiliriz. Burada ذ harfi ت harfinin içine katılarak اِتَّخَتُّمْ şeklinde okunur.[40]

2.1.1.1.10. İmâle ve Taklîl'ler

Kâlûn, Kur'ân-ı Kerîm'in neresinde gelirse gelsin التَّوْرٰية kelimelerini hulf ile taklîl yaparak okur. Yani bir kez feth ile bir kez de taklîl ile okur. Burada feth vechi mukaddem olan vecihtir.[41]

Tevbe Sûresi'nde bulunan هَارٍ kelimesini taklîl ile okur.[42]

Meryem Sûresi'nin başındaki hurûf-u mukatta'alarda bulunan هـ ve ى harflerini taklîl ile okur.[43]

---

[37] Muhammed Nebhan b. Huseyin el-Mısrî, **es-Sümüru'l-Yâni'**, s. 41.

[38] Muhammed Emin Efendi, **Umdetü'l-Hallân**, s. 166.

[39] Ramazan Pakdil, **Ta'lim Tecvid ve Kırâat**, İstanbul, İFAV, 2013, s. 281.

[40] Muhammed Nebhan b. Huseyin el-Mısrî, **es-Sümüru'l-Yâni'**, s. 73.

[41] Muhammed Emin Efendi, **Umdetü'l-Hallân**, s. 231. التَّوْرٰية kelimesinin okunuşunda, aynı ayette medd-i munfasıl bulunması durumunda bir tertip, cemi' mimi bulunması durumunda başka bir tertip yapılarak okunmaktadır. Bununla ilgili detaylı bilgi ileride farklı vecihlerin aynı ayette karşılaştığı durumların anlatıldığı bölümde ele alınacaktır.

[42] Ebû Amr Osman b. Saîd ed-Dânî, **et-Teysîr fi'l-Kırââti's-Seb'**, s.98.

[43] Muhammed Mahmûd Abdullah, **el-Ahrufu's-Seb'a**, s. 160.

2.1.1.1.11. Nakiller

Kâlûn, Kur'ân-ı Kerimde iki farklı yerde geçen[44] اٰلْاٰنَ kelimelerindeki üçüncü hemzenin harekesini kendisinden önce bulunan lâm harfine naklederek okur.[45]

Yine Necm Sûresi 50. âyette bulunan عَادًا الْأُولَى kelimesindeki hemzenin harekesini bir önceki harf olan lâm harfine nakleder. Tenvin ile lâm harfini de idğâm ederek عاَدَ لُّولىَ şeklinde okur.[46]

2.1.1.1.12. Nefs-i Mütekellim Yâ'ları

Kâlûn, kendisinden sonra katı' hemzesi gelen nefsi mütekellim yâ'larını katı' hemzesinin harekesi ne olursa olsun fetha ile okur. Örneğin Kâlûn اِنِّى اَعْلَمُ kelimesini اِنِّىَ اَعْلَمُ şeklinde fethalı olarak okur.[47]

2.1.2. Verş

Adı Osman b. Abdillah b. Amr b. Süleyman'dır. Ebû Saîd ve Ebu'l-Kâsım gibi künyeleri vardır. Hicrî 110 yılında Mısır'da doğmuş, hicrî 197 yılında Mısır'da vefat etmiştir.[48]

Hicrî 155 yılında Medine'ye gelerek Nâfî'den kırâat öğrenmiştir. Yüzünün beyazlığından dolayı hocası tarafından "Verş" lakabı verilmiştir. Mısır'ın Şeyhu'l-Kurrâ'sı olup Kırâatta ve Arapça'da da uzmandı. Kırâati Kuzey Afrika'da halen okunmaktadır. Verş'in Ezrak (ö. 250/864) ve Isbahâni (ö. 296/908) isminde iki tariki vardır.[49]

2.1.2.1. Usûlü

2.1.2.1.1. Besmele

Verş, Tevbe Sûresi de dâhil tüm sûrelerin, hem başından itibaren istiâze ve besmele ile başlama konusunda hem de Enfâl ve Tevbe Sûre'leri arasındaki geçişlerde diğer kırâatlarla ittifak halindedir.

---

[44] Yûnus: 10/51 ve 10/91.

[45] Ebû Amr Osman b. Saîd ed-Dânî, **et-Teysîr**, s. 100.

[46] Muhammed Nebhan b. Huseyin el-Mısrî, **es-Sümürü'l-Yâni'**, s. 183.

[47] Muhammed Mahmûd Abdullah, **el-Ahrufu's-Seb'a**, s. 161. Kâlûn'un bu konuda Kur'ân-ı Kerîm'de yirmi bir yerde istisnası bulunmaktadır. Hem bu istisnaların hangi ayetler olduğu hem de vakıf ve vasıl durumlarında hangi ayetlerin nasıl okunacağıyla ilgili detaylı bilgi için aynı eserin aynı sayfasına bakılabilir.

[48] Ez-Zehebî, **Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr**, C. I, s. 323; İbnü'l-Cezerî, **Ğâyetü'n-Nihâye**, C. I, s. 446.

[49] İsmail Karaçam, **Kırâat İlminin Kur'ân Tefsirindeki Yeri ve Mütevâtir Kırâatların Yorum Farklılıklarına Etkisi**, İstanbul, İFAV, 2013, s. 107.

Enfâl ve Tevbe Sûre'leri hariç iki sûre arasında ise şu beş vechi okur:

- Vaslu'l-küll
- Kat'u'l-küll
- Kat'u'l-evvel - vaslu's-sânî.
- Vasıl bilâ besmele (besmelesiz vasıl)
- Sekit bilâ besmele (besmelesiz sekit)[50]

2.1.2.1.2. Hâ-i Kinâye

Verş, Şuarâ Sûresi 36. âyet ve A'râf Sûresi 111. âyetteki اَرْجِهْ وَ اَخَاهُ kelimelerinde, Neml Sûresi 38. âyetteki فَأَلْقِه اِلَيْهِمْ kelimelerinde ve Nûr Sûresi 53. âyetteki يَتَّقْهِ فَأُولَئِكَ kelimelerinde bulunan hâ-i kinâyeleri sıla ile okur. Neml Sûresindeki hâ-i kinâyede sıla yapıldığı zaman doğal bir medd-i munfasıl oluşacağından dolayı Verş burayı ileride değineceğimiz gibi kendi med ölçülerine göre uzatarak okumaktadır.[51]

Kehf Sûresi 63. âyetteki وَمَا أَنْسَانِيه kelimeleri ve Fetih Sûresi 10. âyetteki عَلَيْه الله kelimelerinde bulunan hâ-i kinâyeleri ise kesralı olarak okur.[52]

2.1.2.1.3. Med Mertebeleri

Verş, medd-i muttasıl ve medd-i munfasılları harf-i medden sonra gelen hemze-i muhakkakaya itibar ederek aralarında fark gözetmeksizin işbâ' mertebesinde okur.[53]

2.1.2.1.4. Medd-i Bedel

Verş, sabit bir hemzeden sonra harf-i med gelen ve medd-i bedel olarak adlandırılan durumların hepsinde tûl, tavassut ve kasr mertebelerinin her üçünü de okur. Bu duruma Kur'ân-ı Kerîm'in neresinde gelirse gelsin يُؤَاخِذُ , اِسْرَائِيلَ , قُرْان ve مَذْءُومًا kelimeleri ile vakıf halinde tenvinden dolayı elif harfine ibdâl edilen hemzelerin

---

[50] Muhammed Abdulhayy, **el-Kavâid**, s. 31.

[51] Seyid Lâşin Ebu'l-Ferah, Halid b. Muhammed el-Hafız, **Takrîbü'l-Meânî Fî Şerhi Hirzi'l-Emânî Fî'l-Kırââti's-Seb'**, Medine, Dâru'z-Zaman, 2003, s. 62.

[52] Muhammed Mahmûd Abdullah, **el-Ahrufu's-Seb'a**, s. 162.

[53] Seydi İbrahim el-Merğanî, **En-Nücûmu't-Tavâli' Ale'd-Düreri'l-Levâmi'**, Beyrut, Dâru'l-Fikr, 1995, s. 39.

bulunduğu بِنَاءً gibi kelimeler istisnadır. Bu istisnai durumlarda tek vecih olarak kasr okur.[54]

Yine ibtidâ durumlarında ائْتُمِنَ ve ائْتِنَا gibi kelimeleri vasıl hemzesi bulunduğu için medd-i bedel konusu dışında kalır. Bunlarda da tek vecih olarak sadece kasr mertebesiyle okur.[55]

Şekil itibariyle medd-i bedele benzeyen رِئَاءَ النَّـاسِ kelimesi aslen medd-i muttasıl; وَجَاءُو اٰبَاهُـمْ kelimesi aslen medd-i munfasıl; آمّينَ الْبَيتَ kelimesi ise aslen medd-i lâzım olduğu için medd-i bedel konusunun dışında kalmaktadır.[56]

2.1.2.1.5. Hemzeteyn Fî Kelime

Aynı kelimede bulunan iki hemzenin de harekeleri birbiriyle aynı ise, Verş için iki ayrı vecih mevcuttur. Birinci vecih, ikinci hemzeyi elif harfine ibdâl etmektir. İkinci vecih ise yine ikinci hemzeyi teshîl ile okumaktır. Bu duruma ءَاَنْذَرْتَهُمْ kelimesini örnek olarak verecek olursak ilk vecih olarak ءٰانْـذَرْتَهُمْ şeklinde, ikinci vecih olarak da ءَهَـنْذَرْتَهُمْ şeklinde okumaktır. Burada ibdâl vechi mukaddemdir. Eğer aynı kelimede bulunan iki hemzenin harekeleri birbirinden farklı ise sadece ikinci hemzenin teshîli ile okur.[57]

2.1.2.1.6. Hemzeteyn Fî Kelimeteyn

Verş rivayetinde de iki farklı kelimede bulunan hemzelerin okunuşları hangi harekeye sahip olduklarına göre değişmektedir. Bundan dolayı her bir durumu ayrı ayrı ele alacağız:

2.1.2.1.6.1. İki Hemzenin Harekesinin Aynı Olduğu Durumlar

Verş, iki farklı kelimede yan yana gelen hemzeler eğer aynı harekeye sahip ise bir kez ikinci hemzeyi birinci hemzenin harekesi cinsine ibdâl ederek, bir kez de ikinci hemzeyi teshîl ile okur. Burada اَوْلِيَاءُ اُولٰئِكَ kelimelerini örnek olarak verecek olursak ilk vecih olarak اَوْلِيَّاءُو لٰئِكَ şeklinde, ikinci vecih olarak da اَوْلِيَاءُ هُـلٰئِكَ şeklinde okumaktır. Burada ibdâl vechi mukaddemdir.[58]

---

[54] Ali Muhammed ed-Dabbâ', **el-İdâe fî Beyâni Usûlu'l-Kırâe**, Kahire, Mektebetü'l-Ezheriyye, 1999, s. 106-107.

[55] Ali Muhammed ed-Dabbâ', **el-İdâe fî Beyâni Usûlu'l-Kırâe**, s. 106.

[56] Muhammed Mahmûd Abdullah, **el-Ahrufu's-Seb'a**, s. 162.

[57] Seyid Lâşin Ebu'l-Ferah, Halid b. Muhammed el-Hafız, **Takrîbü'l-Meânî**, s. 53.

[58] Muhammed Mahmûd Abdullah, **el-Ahrufu's-Seb'a**, s. 165.

Eğer söz konusu hemzelerin ikisi de meksûr ve ikinci hemzeden bir sonraki harf sakin ise bu durumda dört vecih ortaya çıkar: İkinci hemzeyi teshîl ile okumak, ikinci hemzeyi bir yâ harfine ibdâl edip ihtilâs ile okumak ve ikinci hemzeyi harf-i medden yâ harfine ibdâl edip tûl ve kasr mertebelerinde uzatarak okumaktır.[59]

2.1.2.1.6.2. Birinci Hemzenin Meftûh, İkinci Hemzenin Meksûr Ya Da Mazmûm Olduğu Durumlar

Verş, iki ayrı kelimede yan yana gelen hemzelerden ilki meftûh ise ikinci hemzenin meksûr da olsa mazmûm da olsa ikinci hemzenin teshîli ile okur. İkinci hemzenin mazmûm olduğu duruma örnek verecek olursak جَآءَ أُمَّةً kelimelerinde ikinci hemzeyi teshîl ederek جَآءَ هُمَّةً şeklinde okunması yeterli olacaktır.[60]

2.1.2.1.6.3. Birinci Hemzenin Mazmûm, İkinci Hemzenin Meftûh Olduğu Durumlar

Verş böyle durumlarda ikinci hemzeyi meftûh bir vav harfine ibdâl ederek okur. Burada اَلسُّفَهَاءُ اَلَا kelimelerinin اَلسُّفَهَاءُ وَلَا şeklinde okunması bir örnektir.[61]

2.1.2.1.6.4. Birinci Hemzenin Meksûr, İkinci Hemzenin Meftûh Olduğu Durumlar

Böyle durumlarda ikinci hemzeyi meftûh bir ye harfine ibdâl ederek okur. Burada النِّسَاءِ اَوْ kelimelerinin النِّسَاءِ يَوْ şeklinde okunması örnek verilebilir.[62]

2.1.2.1.6.5. Birinci Hemzenin Mazmûm, İkinci Hemzenin Meksûr Olduğu Durumlar

Verş böyle durumlarda hulf ile okur. Bir kez ikinci hemzeyi teshîlli olarak, bir kez de yine ikinci hemzeyi meksûr bir vav harfine ibdâl ederek okur. Örnek olarak يَشَاءُ اِلىٰ kelimelerini verecek olursak buna göre bir kez ikinci hemze teshîl edilerek يَشَاءُ هِلىٰ şeklinde bir kez de ikinci hemze meksûr bir vav harfine ibdâl edilerek يَشَاءُ وِلىٰ şeklinde okunacaktır.[63]

---

[59] Seydi İbrahim el-Merğanî, **en-Nücûm**, s. 57.
[60] Muhammed Abdulhayy, **el-Kavâid**, s. 36.
[61] Ebû Amr Osman b. Saîd ed-Dânî, **et-Teysîr**, s. 225.
[62] Ebû Amr Osman b. Saîd ed-Dânî, **et-Teysîr**, s. 227.
[63] Ebû Amr Osman b. Saîd ed-Dânî, **et-Teysîr**, a.y.

2.1.2.1.7. Hemzenin İbdâli

2.1.2.1.7.1. Sakin Hemzenin İbdâli

Verş, kelimelerin fâe'l-fi'linde sakin durumda olan hemzeleri eğer bir önceki harfin harekesi fetha ise elife, mazmûm ise vav harfine ibdâl ederek okur. Fethalı duruma يَأْمُرُكُمْ kelimesinin يَامُرُكُمْ şeklinde okunması, zammeli duruma ise يُؤْمِنُونَ kelimesinin يُومِنُونَ şeklinde okunması örnek olarak verilebilir. Az sayıda da olsa kelimelerin ayne'l-fi'linde sakin hemze bulunan بِئْسَ, بِئْرٍ ve اَلذِّئْبُ gibi kelimelerde de ibdâl yapmaktadır.

Verş'in ibdâl konusundaki tek istisnası اِيوَاء mastarından türeyen kelimelerdir. Bu mastardan türemiş olan kelimelerde şartlar tutsa da ibdâl yapılmaz.[64]

Gerek bu konuda, gerekse diğer kırâat konularında, râvilerin usûllerine uymayan istisna okuyuşları olabileceğinden, sırası gelen her bir Kur'ân lafzı için kaynak eserlere müracaat etmek doğru bir hareket olacaktır.

2.1.2.1.7.2. Harekeli Hemzenin İbdâli

Verş rivayetinde kendinden önce zammeli bir harf bulunan meftûh hemzeler vav harfine, yine kendinden önce meksûr bir harf bulunan meftûh hemzeler de ye harfine ibdâl edilerek okunur. مُؤَجَّلًا Kelimesinin مُوَجَّلًا şeklinde, لِئَلَّا kelimesinin de لِيَلَّا şeklinde okunması gibi.[65]

2.1.2.1.8. Nakil

Verş, kendinden önce sakin bir harf bulunan hemzenin harekesini kendinden önceki o sakin harfe naklederek okur. Bu naklin gerçekleşebilmesi için üç şart gereklidir. Bunlar:

1. Hareke nakledilecek harfin doğal olarak sakin olması.

2. Sakin harf, kelimenin sonunda, hemze ise bir sonraki kelimenin başında olması. Dolayısıyla tek bir kelimede gerçekleşmemiş olması.

3. Sakin harfin sahih bir sakin harf olması, harfi med ya da cemi' mimi olmaması.[66]

Nakil için şu kelimeler örnek olarak verilebilir: قَدْ اَفْلَحَ ⟶ قَدَ فْلَحَ

---

[64] Muhammed Mahmûd Abdullah, **el-Ahrufu's-Seb'a**, s. 165.

[65] A'mer b. Muhammed el-Cekenî, **el-Fârık Beyne Rivâyeti Verş Ve Hafs**, 3. Basım, thk. Abdulkâdir el-Cekenî, Beyrut, Dâru'l-İhâ el-Lübnânî, 1979, s. 28-29.

[66] Seyid Lâşin Ebu'l-Ferah, Halid b. Muhammed el-Hafız, **Takrîbü'l-Meânî**, s. 92-93.

2.1.2.1.9. Râ (ر) Harfinin Terkîk Ve Tefhîmi

2.1.2.1.9.1. Sadece Tefhîm İle Okunan Yerler

Verş, Arapça'ya başka dillerden girmiş اِبْرٰهِيم gibi kelimelerde, قِرْطَاسٍ kelimesinde olduğu gibi kendinden sonra isti'lâ harflerinden biri gelmiş râ harflerinde, kelimenin başında bulunup رَيْبَ kelimesinde olduğu gibi bir önceki kelimeden ayrı olan râ harflerinde, lafzatullâhtan önce gelerek doğrudan lafzatullâha bağlanan اَمَرَالله gibi kelimelerdeki râ harflerinde ve مِدْرَارًا kelimesinde olduğu gibi râ harfinin tekrarı gerçekleşen durumlarda sadece tefhim ile okur.

2.1.2.1.9.2. Sadece Terkîk İle Okunan Yerler

Kendinden önce sakin bir ya (ى) harfi yahut asli ve muttasıl bir kesra bulunan ra harfleri ister meftûh olsun ister mazmûm isterse sakin olsun Verş rivâyetinde terkîk ile okunur. Yalnız مِرْصَاد kelimesinde olduğu gibi kendinden önce ha (خ) harfi dışındaki isti'lâ harflerinden biri gelmiş olan ra (ر) harfleri, اَمَرَالله gibi kendinden sonra lafzatullah gelen râ (ر) harfleri ve عِمْرَان gibi farklı dillerden Arapça'ya girmiş olan bir kelimede bulunan ve بِشَرَرٍ kelimesi hariç art arda gelmiş olan ra (ر) harfleri müstesnadır.

2.1.2.1.9.3. Hem Tefhîm Hem Terkîk İle Okunan Yerler

Râ harfini şu yedi kelimede hem tefhîm, hem de terkîk ile okumak câizdir: ذِكْرًا, اِمْرًا , سِتْرًا , حِجْرًا, صِهْرًا, وِزْرًا, حَيْرَان. Bunlardan حَيْرَان kelimesi hariç diğerlerinde terkîk vechi mukaddemdir.[67]

2.1.2.1.10. Lâm (ل) Harfinin Tağlîzi

Verş, sakin ya da meftûh olan ط, ظ ve ص harflerinden sonra gelen meftûh lâm harflerini tağlîz ile okur. فَيَظْلَلْنَ gibi kelimelerde tağlîz birinci lamda olduğu için ikinci lâm terkîk ile okunmalıdır. Bunların yanısıra فَطَلّ ve benzeri kelimelerde vakıf yapılacak olursa iki vecih de câizdir. Allah lafzının lamındaki hükümlerde ise bütün kurrâ ittifak halindedir.[68]

---

[67] Ebu'l-Kâsım Ali b. Osman el-Bağdâdî, **Sirâcu'l-Kârii'l-Mübtedî ve Tizkâru'l-Mukrii'l-Müntehî**, 3. Basım, Kahire, Şirketü Mektebeti Ve Matbaati Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1954, s. 119-122.

[68] Ebû Abdillah Muhammed b. Şerîh er-Ruaynî, **el-Kâfî**, s. 80-81.

2.1.2.1.11. İmâle

Verş, Kur'ân-ı Kerîm'de sadece Tâhâ Sûresi 1. âyette bulunan طه kelimesindeki هـ harfinde imâle yapar. Bunun dışında herhangi bir yerde imâlesi yoktur.[69]

2.1.2.1.12. Taklîl

Verş, kendi içinde detayları olmakla birlikte bütün zevât-ı yâ ve zevât-ı râ'larda ve bazı sûre başlarında bulunan hurûf-ı mukatta'alarda taklîl yapar. Konunun kolay anlaşılması için şöylece tasnif yapabiliriz:

a. Zevâtü'r-râ'larda tek vecih olarak taklîl ile okur.

b. Zevâtü'l-yâ'larda iki vecih olarak fetih ve taklîl ile okur. Bu duruma görünüşte zevâtü'l-yâ gibi gözüken fakat aslen olmayan زَكَى, لَدَى, عَلَى ve اِلَى kelimeleri istisnadır.

c. Sonu elif ve râ harfleriyle birlikte biten اَلنَّار ve الْقَرَار gibi kelimelerde ise yine tek vecih olarak taklîl ile okur. Bu son duruma اَلْجَبار, اَلْجَار ve اَرَاكُمْ kelimeleri istisnadır. Bu kelimelerde taklîle ilaveten adem-i taklîl yani fetih vechi de vardır.[70]

2.1.2.1.13. İdğâm Ve İzhâr

Verş rivâyetinde, bütün kırâat imamlarının ittifak ettiği idğâm-ı mea'l-ğunne ve idğâm-ı misleyn gibi idğâmlara ilaveten, د harfinin ض ve ظ harflerine; ت harfinin ظ harfine ve ذ harfinin ت harfine idğâmı vardır. Örneğin فَقَدْ ضَلَّ kelimelerini فَقَضَلَّ şeklinde, حُرِمَتْ ظُهُورُهَا kelimelerini حُرِّمَظُّهُورُهَا şeklinde ve اِتَّخَذْتُمْ kelimesini اِتَّخَتُّمْ şeklinde okur.

Verş'in bu idğâmlarla birlikte hurûf-u mukatta'alardan يٰسٓ وَالْقُرْاٰن ve نٓ وَالْقَلَمِ âyetlerindeki ن harflerinin و harflerinde de idğâmı vardır.

Verş bunların dışında birçok kurrânın idğâm ile okuduğu A'râf Sûresi 176. âyetteki يَلْهَثْ ذٰلِكَ ve Hûd Suresi 42. âyetteki ارْكَبْ مَعَنَا kelimelerinde de izhâr yapmaktadır.[71]

---

[69] Muhammed Abdulhayy, **el-Kavâid**, s. 40.
[70] Seydi İbrahim el-Merğanî, **en-Nücûm**, s. 93.
[71] Ali Muhammed ed-Dabbâ', **el-İdâe fî Beyâni Usûlu'l-Kırâe**, s. 111.

2.1.2.1.14. Cemi' Mîm'i

Verş, kendisinden sonra katı' hemzesi gelen bütün cemi' mîmlerini tûl mertebesinde sıla ile okur. Örneğin لَهُمْ اٰمِنَوا gibi kelimeleri لَهُمُوَ اٰمِنَوا şeklinde okunmaktadır.[72]

2.1.2.1.15. İzâfet Yâ'ları

Verş, kendisinden sonra katı' hemzesi gelen izâfet (nefs-i mütekellim) yâ'larını مَا يَكُونُ لِى أَنْ örnek kelimelerinde olduğu gibi مَا يَكُونُ لِىَ أَنْ şeklinde fetha ile okur. Yine konuşmada sabit olan fakat resm-i hatta yazılmayan ye harflerini vasıl halinde isbât ile okur. Buna وَعِيد kelimesinin وَعِيدِى şeklinde okunması örnektir. Bu durum sadece nutuktadır ve vakıf halinde uygulanmaz.[73]

2.2. İbnü Kesîr Ve Râvileri

Adı Ebû Ma'bed Abdullah b. Kesîr b. Amr ed-Dârî'dir.

Hicrî 45 yılında Mekke'de doğmuş, bir müddet Irak'ta bulunmuş fakat hicrî 120 yılında yine Mekke'de vefat etmiştir. İbnü Kesîr tâbiûndan olup, sahabeden Abdullah b. Zübeyr, Ebû Eyyûb el-Ensârî ve Enes b. Mâlik gibi sahabelere yetişmiştir. Mekke'nin kırâat imamıdır.[74]

İbnü Kesîr, kırâatı ve hitabeti düzgün, konuşkan bir kimseydi. İri cüsseli ve şehlâ bakışlıydı. Az sayıda da olsa hadis rivayet etmiştir. Kendisinden birçok kimse kırâat okumuştur. En meşhur râvileri el-Bezzî ve Kunbul'dur.[75]

2.2.1. el-Bezzî

Adı Ebu'l-Hasen Ahmed b. Muhammed b. Abdillâh b. Nâfî' b. Ebî Bezze el-Mekkî'dir.

Hicrî 170 yılında Mekke'de doğmuş, 250 yılında yine Mekke'de vefat etmiştir. Aslen Hamedân'lıdır.

Mekke kırâat hocası olup Mescid-i Haram'da 40 yıl boyunca müezzinlik yapmıştır. Duhâ Sûresi'nden sonra tekbir getirilme uygulaması el-Bezzî ile başlamıştır. Bu konuda -metnine ulaşamasak da- bir hadis rivâyet ettiği bildirilmiştir.

---

[72] A. Muhammed Müflih el-Kudâh v.d., **Mukaddimât fî İlmi'l-Kırâât**, s. 153.

[73] Seydi İbrahim el-Merğanî, **en-Nücûm**, s. 135.

[74] İsmail Karaçam, **Kırâat İlminin Kur'ân Tefsirindeki Yeri ve Mütevâtir Kırâatların Yorum Farklılıklarına Etkisi**, s. 108.

[75] Ez-Zehebî, **Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr**, C.I, s. 197; İbnü'l-Cezerî, **Ğâyetü'n-Nihâye**, C.I, s. 396.

Kırâati doğrudan İbnü Kesîr'den okumamış, bu kırâatteki güvenilirlik ve üstünlüğünden dolayı İbnü Kesîr'in râvisi olmuştur. el-Bezzî'nin Ebû Rebîa (ö. 294/906) ve İbnü'l-Habbâb (ö. 301/913) isminde iki tariki vardır.[76]

2.2.1.1. Usûlü

2.2.1.1.1. İstiâze Ve Besmele

Bezzî, istiâze ve besmele vecihleri bakımından Nâfî' kırâatının Kâlûn rivâyeti ile birebir aynıdır. Daha önce de belirttiğimiz gibi böyle durumlarda konunun daha fazla uzamaması ve aynı zamanda klasik eserlerde kullanılan usûle de sadık kalmak adına okuyuşu aynı olan râvileri her seferinde tafsilatlı olarak açıklamak yerine ilk okuyan râviye atfetmekle yetineceğiz.

2.2.1.1.2. Med Mertebeleri

Bezzî, med sistemi ne olursa olsun medd-i munfasılı kasr mertebesinde, medd-i muttasılı ise tevassut mertebesinde okur.[77]

Bezzî rivâyetinde, kendinden önce elifle med edilen ve ت harfiyle başlayan muzari fiillerdeki ت harfi teşdîd ile okunduğu için doğal bir medd-i lâzım oluşur ve medd-i lâzım hükümleri geçerli olur. Bu duruma örnek olarak Âl-i İmrân Sûresi 103. âyetteki وَلَا تَفَرَّقُوا kelimesinin وَلَآ تَّفَرَّقُوا şeklinde okunması ve Kalem Sûresi 38. âyetteki لَمَا تَخَيَّرُونَ kelimesinin لَمَآ تَّخَيَّرُونَ şeklinde okunmasını örnek olarak vermek mümkündür.[78]

2.2.1.1.3. Sıla

2.2.1.1.3.1. Zamir Sılası

Bezzî, hâ-i zamir olarak isimlendirilen müfred müzekker gâib zamirlerini kendinden sonraki harfin sakin olmadığı durumların tamamında kasr mertebesinde sıla ile okur. عَقَلُوهُ kelimesinin عَقَلُوهُو şeklinde okunması örnek verilebilir.

---

[76] Ez-Zehebî, **Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr**, C.I, s. 365; İbnü'l-Cezerî, **Ğâyetü'n-Nihâye**, C.I, s. 109.

[77] A. Muhammed Müflih el-Kudâh v.d., **Mukaddimât,** s. 158.

[78] Muhammed Nebhân b. Hüseyn Mısrî, **el-Kameru'l-Münîr Fî Kırâati'l-İmâmi'l-Mekkî Abdullâh İbnü Kesîr**, Mekke, 2004, s. 14.

2.2.1.1.3.2 Cemi' Mîmi Sılası

Cemi' mimlerinin sılasında da aynı durumun geçerli olduğunu görmekteyiz. Kendinden sonraki harf sakin olmadığı عَلَيْهِمْ غَيْرِ gibi durumlarda Bezzî rivâyetinde kasr mertebesinde sıla ile okunur.[79]

2.2.1.1.4. Hemzeteyn Fî Kelime

İki hemze bir kelimede bir araya gelirse, Bezzî rivâyetinde hemzelerin harekelerine bakılmaksızın ikinci hemze teshîl ile okunur. قُلْ أَؤُنَبِّئُكُمْ kelimesinin teshîl ile قُلْ أَهُنَبِّئُكُمْ şeklinde okunmasını örnek verebiliriz.[80]

2.2.1.1.5. Hemzeteyn Fî Kelimeteyn

Biri ilk kelimenin sonunda, diğeri ikinci kelimenin başında olmak üzere iki farklı kelimede karşılaşan hemzelerde, harekelerin aynı mı farklı mı olduğu belirleyicidir. Bundan dolayı her bir durumu ayrı başlıkta inceleyelim:

2.2.1.1.5.1. İki Hemzenin Harekesinin Aynı Olduğu Durumlar

İki hemzenin de meftûh olduğu durumlarda, Bezzî birinci hemzeyi ıskât ederek med ve kasr mertebelerinde okur. Buna göre جَاءَ اَحَدٌ kelimesinin ilk hemzesi ıskat olduğunda جَا اَحَدٌ olarak med ve kasr ile okunacaktır.

Eğer iki hemze de meksûr veya mazmûm ise her iki durumda da hükümleri aynıdır. Böyle durumlarda birinci hemzede teshîl yapılarak bir kez med bir kez de kasr mertebesinde okunur. Meksûr olan duruma هٰؤُلَاءِ اِنْ كُنْتُمْ kelimelerinin هٰؤُلَاهِ اِنْ كُنْتُمْ şeklinde okunmasını; mazmûm olan duruma اَوْلِيَاءُ أُولٰئِكَ kelimelerinin اَوْلِيَاهُ أُولٰئِكَ şeklinde okunmasını örnek verebiliriz.[81]

2.2.1.1.5.2. Hemzelerin Harekelerinin Farklı Olduğu Durumlar

Farklı harekelerle yan yana gelen hemzelerde her farklı durumda hüküm değiştiğinden dolayı her birini farklı başlıklarda incelemek uygun olacaktır:

---

[79] Muhammed Nebhân b. Hüseyn Mısrî, **el-Kameru'l-Münîr**, s. 11.
[80] Muhammed Nebhân b. Hüseyn Mısrî, **el-Kameru'l-Münîr**, s. 22.
[81] Ali Muhammed ed-Dabbâ', **İrşâdü'l-Mürîd İlâ Maksûdi'l-Kasîd Fi'l-Kırââti's-Seb'**, s.70.

2.2.1.1.5.2.1. Birinci Hemzenin Meftûh, İkinci Hemzenin Meksûr Olduğu Durumlar

Bezzî birinci hemzenin meftûh, ikinci hemzenin meksûr olduğu durumlarda iki hemzenin arasına fâsıla elifi koymadan, ikinci elifi de teshil yaparak okur.[82]

Bu duruma تَفِىءَ اِلىٰ أَمْرِ الله kelimelerinin تَفِىءَ هِلىٰ أَمْرِ الله şeklinde okunması güzel bir örnektir.

2.2.1.1.5.2.2. Birinci Hemzenin Meftûh, İkinci Hemzenin Mazmûm Olduğu Durumlar

Burada durum birinci hemzenin meftûh, ikinci hemzenin meksûr olduğu bir önceki başlıkta ele aldığımız durumla bire bir aynıdır.[83]

Bu durumu izah etmek için جَآء أُمَّةً رَسُولُهَا kelimelerinin جَآء هُمَّةً رَسُولُهَا şeklinde okunması örnek verilebilir.

2.2.1.1.5.2.3. Birinci Hemzenin Mazmûm, İkinci Hemzenin Meftûh Olduğu Durumlar

Birinci hemzenin mazmûm, ikinci hemzenin meftûh olduğu durumlarda Bezzî, ikinci hemzeyi meftûh bir vâv (و) harfine dönüştürerek (ibdâl ederek) okur.[84]

Bu duruma örnek olarak اَلسُّفَهَاءُ اَلَا اِنَّهُمْ kelimelerinin اَلسُّفَهَاءُ وَلَا اِنَّهُمْ şeklinde okunması verilebilir.

2.2.1.1.5.2.4. Birinci Hemzenin Meksûr, İkinci Hemzenin Meftûh Olduğu Durumlar

Birinci hemzenin meksûr, ikinci hemzenin meftûh olduğu durumlarda Bezzî, ikinci hemzeyi meftûh bir ye (ى) harfine ibdâl ederek okur.[85]

Bu duruma اَلنِّسَآءِ اَوْ اَكْتَنْتُمْ kelimelerinin اَلنِّسَآءِ يَـوْ اَكْتَنْتُمْ şeklinde okunması örnek olarak verilebilir.

---

[82] Muhammed Nebhan b. Huseyin el-Mısrî, **es-Sümürü'l-Yâni'**, s. 46.
[83] Ali Muhammed ed-Dabbâ', **İrşâdü'l-Mürîd İlâ Maksûdi'l-Kasîd Fi'l-Kırââti's-Seb'**, s.73.
[84] Muhammed Mahmûd Abdullah, **el-Ahrufu's-Seb'a**, s. 160.
[85] Muhammed Nebhân b. Hüseyn Mısrî, **el-Kameru'l-Münîr**, s. 25.

2.2.1.1.5.2.5. Birinci Hemzenin Mazmûm, İkinci Hemzenin Meksûr Olduğu Durumlar

Birinci hemzenin mazmûm, ikinci hemzenin meksûr olduğu durumlarda Bezzî'nin iki ayrı okuyuşu vardır:

Birinci okuyuş, ikinci hemzeyi teshil ile okumak, yani يَشَآءُ اِلٰى kelimelerini örnek alacak olursak ilk olarak يَشَآءُ هِلٰى şeklinde okumak; ikinci okuyuş ise yine ikinci hemzeyi meksûr bir vâv (و) harfine dönüştürerek يَشَآءُ وِلٰى şeklinde okumaktır.[86]

2.2.1.1.6. Müfred Hemze

Bezzî müfred hemzeyi tahkik ve nakilli olmak üzere iki ayrı şekilde okur. Eğer هُزُوًا, كُفُوًا, سُئِلَ kelimesinde olduğu gibi hemzeden önce harekeli bir harf varsa bu hemzeyi هُزُءًا, كُفُؤًا, سُئِلَ şeklinde tahkik ile okur. Eğer hemzeden önceki harf sakin ise nakil yaparak okur. Buna فَسْئَلُوا ve الْقُرْءَانْ kelimelerinin فَسَلُوا ve الْقُرَانْ şeklinde okunması örnek verilebilir.[87]

2.2.1.1.7. İzâfet Yâ'ları Ve Zâid Yâ'lar

Kendisinden sonra meftûh bir katı' hemzesi gelen اِنى أَعُوذُ gibi kelimelerdeki izâfet yâ'larını Kur'ân-ı Kerîm'de on dört yerdeki istisnası hariç tümünde fetha ile; kendinden sonra meksûr veya mazmûm bir katı' hemzesi gelen izâfet yâ'larını ise iskân ile okur. Kendisinden sonra عَهْدِى الظَّالِمِين örneğindeki gibi lâm-ı ta'rîf gelen izafet yâ'larını da meftûh olarak okur.

Bezzî, Kur'ân-ı Kerîm'deki zâid yâ'ların büyük bir kısmını isbât ile okur. Örneğin يَوْمَ يَأْتِ kelimesinin sonuna bir zâid ye harfi getirerek يَوْمَ يَأْتِى şeklinde okur. Bu şekilde istisnaların da bulunduğu kaidelerin her biri için kaynaklara ayrı ayrı müracaat etmek yerinde olacaktır.[88]

2.2.1.1.8. بيت ve شيخ ,عين Kelimeleri

Bezzî, bazı eserlerin usûl, bazı eserlerin ise ferş kısmında ele almış olduğu عين, شيخ ve بيت kelimelerini cemi' halde geldiğinde ister ma'rife ister nekre olsun

---

[86] Muhammed Mahmûd Abdullah, **el-Ahrufu's-Seb'a**, s. 160.

[87] Muhammed Abdulhayy, **el-Kavâid**, s. 45.

[88] Konu hakkında detaylı bilgi ve bahsedilen tüm istisnalar için bkz. Seyid Lâşin Ebu'l-Ferah, Halid b. Muhammed el-Hafız, **Takrîbü'l-Meânî**, s. 164-184; Muhammed Mahmûd Abdullah, **el-Ahrufu's-Seb'a**, s. 177-179.

mazmûm olan ilk harfini kesra ile okur. Örneğin بيت kelimesi Bezzî rivâyetinde cemi' olarak gelirse بِيُوت şeklinde okunur.[89]

2.2.1.1.9. İdğâm

Bezzî, asıl itibariyle muzârî fiilde yan yana gelen te (ت) harflerini idğâm ederek teşdîd ile okur. Örneğin Mâide Sûresi 2. âyette geçen وَلَا تَعَاوَنُوا kelimesinin aslı وَلَا تَتَعَاوَنُوا şeklindedir. Bu durumda Bezzî idğâm ederek وَلَا تَّعَاوَنُوا şeklinde okur. Bu durumun tek istisnası تَتَّقُونَ kelimesidir.[90]

Hûd Sûresi 42. âyetteki اِرْكَبْ مَعَنَا kelimelerinde bulunan be (ب) ve mîm (م) harflerinde iki vecih olarak hem idğâm hem izhârı vardır.[91]

2.2.1.1.10. İbdâl

İbnü Kesîr'in her iki râvîsinin de usûllerinde sâkin hemzenin ibdâli bulunmasa da, istisna olarak Kehf Sûresi 94. âyet ve Enbiyâ Sûresi 96. âyetteki يَأْجُوجَ وَ مَأْجُوجَ kelimelerindeki sâkin hemzelerle Beled Sûresi 20. âyet ve Hümeze Sûresi 8. âyette bulunan مُؤْصَدَةٌ kelimesindeki sâkin hemzeleri ibdâl ederek okur.[92]

2.2.2. Kunbul

Adı Ebû Ömer Muhammed b. Abdirrahman b. Hâlid el-Mahzûmî'dir.

Hicri 195 yılında Mekke'de doğmuş ve 291 yılında yine Mekke'de vefat etmiştir.

Hakkında birçok görüş olsa da bunlar arasında en tutarlısı, ait olduğu sülaleden dolayı "Kunbul" lakabı verilmiş olmasıdır. Hicaz'ın Şeyhu'l-Kurrâsıydı. Farklı memleketlerden ona kırâat okumak için gelenler olurdu. Kunbül de kırâati doğrudan İbnü Kesîr'den okumamış, bu kırâatteki güvenilirlik ve üstünlüğünden dolayı İbnü Kesîr'in râvisi olmuştur.

Kunbul'un İbnü Mücâhid (ö. 324/935) ve İbnü Şenbûz (ö. 328/939) isminde iki tarîki vardır.[93]

---

89 Ebû Bekr Ahmed b. El-Hüseyn b.Mihrân el-Isbahânî, **el-Mebsût Fi'l-Kırââti'l-Aşr**, thk. Sebî' Hamze el-Hâkimî, Dımeşk, Matbûât Mecmea'l-Luğati'l-Arabiyye, 1980, s.143.

90 Muhammed Abdulhayy, **el-Kavâid**, s. 46.

91 Muhammed Emin Efendi, **Umdetü'l-Hallân**, s. 347.

92 Muhammed Nebhân b. Hüseyn Mısrî, **el-Kameru'l-Münîr**, s. 23.

93 Ez-Zehebî, **Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr**, C.I, s. 452; İbnü'l-Cezerî, **Ğâyetü'n-Nihâye**, C.II, s. 146.

2.2.2.1. Usûlü

İbnü Kesîr kırâatında el-Bezzî ve Kunbul rivâyetleri arasında konumuz dâhilinde bulunmayan ferş-i hurûflarda birçok farklılık bulunsa da, usûl bakımından farklılıkların çok az sayıda olduğunu gördük. Bundan dolayı Kunbul rivayetini, sadece el-Bezzî rivâyetinden farklı olan yanlarıyla madde madde ele almaya çalışacağız:

Kunbul rivâyetinde diğer râvîden farklı olarak:

- Farklı iki kelimede karşılaşan hemzeler eğer aynı harekeye sahipseler, bir kez araya fâsıla elifi konulmadan ikinci hemze teshîlli olarak; bir kez de ikinci hemze elif harfine ibdâl edilip işbâ' mertebesinde med edilerek okunur.
- Duhâ Sûresi'nden sonra sûre aralarında Tekbîr getirme yoktur.
- Muzâri fiillerde yan yana gelen ت harflerinde idğâmdan dolayı ortaya çıkan teşdîdi yoktur.
- İzâfet ve zevâid olan ى harflerinin büyük bir kısmında muvâfakâtı yoktur.
- Hûd Sûresi 42. âyetteki اِرْكَبْ مَعَنَا kelimelerinde tek vecih izhâr vardır.[94]

2.3. Ebû Amr ve Râvîleri

Adı Ebû Amr ez-Zebân b. Alâ b. Ammâr el-Mâzinî el-Basrî'dir.

Hicrî 68 yahut 70 yılında Mekke'de doğmuş, 154 yılında Kûfe'de vefat etmiştir. Ömrünü Basra'da geçirmiştir. Basra'nın kırâat imamıdır. Kırâatte, Arapça'da ve cahiliye şiirinde uzman, zahid ve doğru bir kimseydi. Benzerine az rastlanır bir ilme sahip olduğu söylenmektedir. O günün şartlarında bir oda dolusu kitabı vardı. Dûrî ve Sûsî en meşhur râvileridir.[95]

Eserlerinden bazıları şöyledir: *Kitâbu'l-Kırâât*, *Kitâbü Mersûmi'l-Mushaf*, *el-Vakfu ve'l-İbtidâ* ve *Kitâbu'l-İdğâmi'l-Kebîr*.[96]

2.3.1. Dûrî

Adı Hafs b. Ömer b. Abdilaziz b. Suhbân el-Ezdî ed-Dûrî'dir.

---

[94] Muhammed Emin Efendi, **Umdetü'l-Hallân**, s. 347; Muhammed Mahmûd Abdullah, **el-Ahrufu's-Seb'a**, s. 178; Muhammed Abdulhayy, **el-Kavâid**, s. 45-46. Usûl ve ferş konularında iki râvinin tüm farklılıkları için bkz. Muhammed Nebhân b. Hüseyn Mısrî, **el-Kameru'l-Münîr**, s. 33-173.

[95] Tayyar Altıkulaç, "Ebû Amr b. Alâ", **DİA**, X, s. 94-96.

[96] Ez-Zehebî, **Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr**, C.I, s.223; İbnü'l-Cezerî, **Ğâyetü'n-Nihâye**, C.I, s. 262.

Hicrî 150 yılından sonra, Bağdat'ın doğusunda kalan Dûr isimli bir beldede dünyaya gelmiş, bu nedenle bu lakapla anılır olmuştur. 246/860 yılında vefat etmiştir.[97]

Dûrî'nin Ebu'z-Za'râ (ö. 280/893) ve İbn-ü Ferah (ö. 303/915) isminde iki tarîki vardır. Dûrî, Ebû Amr'ı bizzat görmemiş, kırâatini Yahyâ el-Yezîdî'den almıştır. Bu kırâattaki uzmanlığından dolayı râvilerden sayılmıştır. Hadis de rivayet etmiş olup eserlerinden bazıları şöyledir: *Kırââtü'n-Nebî*, *Fedâilü'l-Kur'ân* ve *Eczâu'l-Kur'ân*.[98]

2.3.1.1.Usûlü

2.3.1.1.1.Besmele

Dûrî, Enfâl ve Tevbe Sûre'leri hariç iki sûre arasında şu beş vechi okur:

- Vaslu'l-küll
- Kat'u'l-küll
- Kat'u'l-evvel - vaslu's-sânî.
- Vasıl bilâ besmele (besmelesiz vasıl)
- Sekit bilâ besmele (besmelesiz sekit)[99]

2.3.1.1.2. Med Mertebeleri

Dûrî, medd-i muttasılı sadece tavassut mertebesinde; medd-i munfasılı ise hem tavassut hem de kasr olmak üzere iki ayrı şekilde okur.[100]

2.3.1.1.3. Hemzeteyn Fî Kelime

Dûrî rivâyetinde, bir kelimede karşılaşan hemzelerde okuyuş şekli harekeye göre değişmektedir. Her iki harekenin meftûh olduğu durumla birinci hemzenin meftûh, ikinci hemzenin meksûr olduğu durumda okuyuş şekli aynıdır. Böyle durumlarda iki hemze arasına fasıla elifi koyulup ikinci hemze teshîlli olarak okunur. Bu iki durumdan meftûh olana örnek verecek olursak ءَاَلِذُ kelimesi iki hemze arasına fâsıla elifi koyulup ilk hemze med edilerek, ikinci hemze ise teshîl edilerek ءٰهَـلِذُ şeklinde okunur.

---

97 Tayyar Altıkulaç, "Dûrî", **DİA**, X, s. 5-6.
98 Ez-Zehebî, **Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr**, C.I, s.386; İbnü'l-Cezerî, **Ğâyetü'n-Nihâye**, C.I, s. 230.
99 Muhammed Abdulhayy, **el-Kavâid**, s. 48.
100 A. Muhammed Müflih el-Kudâh v.d., **Mukaddimât,** s. 159-160.

Eğer birinci hareke meftûh, ikinci hareke mazmûm olursa, ikinci hemze teshîlli olmakla beraber, bir kez fasıla elifi ile bir kez de fasıla elifsiz okunur.[101]

2.3.1.1.4. Hemzeteyn Fî Kelimeteyn

Dûri ayrı ayrı kelimelerde karşılaşan hemzelerde, eğer harekeleri birbiriyle aynı ise, her zaman birinci hemzeyi ıskât ederek bir kez med ile bir kez de kasr ile iki vecih şeklinde okur. جَاءَ اَحَدَكُمْ kelimesinin kasr ile جَا اَحَدَكُمْ ve med ile جَآ اَحَدَكُمْ şeklinde okunması gibi.

Harekelerin birbirinden farklı olduğu durumlarda ise Dûrî rivâyeti, daha önce ele aldığımız Nâfî' Kırâatı'nın Kâlûn rivâyetiyle bire bir aynıdır.[102]

2.3.1.1.4. Hâ-i Kinâye ve Zamir

Dûrî, نُوَلِّه ve نُصْلِه gibi kelimelerdeki hâ-i kinâyeleri iskân ile; Fetih Sûresi 10. âyetteki عَلَيْه الله ve Kehf Sûresi 63. âyetteki وَمَا اَنْسَانِيه kelimelerinde bulunan hâ-i kinâyeleri kesre ile; A'râf ve Şuarâ sûrelerinde bulunan اَرْجِه kelimelerinin hâ-i kinâyelerini ise evveline sakin bir hemze ekleyerek zamme ile okur.

Yine فَهُوَ , وَهُوَ ve لَهُوَ gibi hâ-i zamirler Kur'ân-ı Kerîm'in neresinde gelirse gelsin فَهْوَ, وَهْوَ ve لَهْوَ şeklinde sâkin olarak okur.[103]

2.3.1.1.5. Nakil

Dûrî, sadece Necm Sûresi 50. âyette bulunan عَادًا الْأُولَى kelimesindeki hemzenin harekesini bir önceki harf olan ل harfine nakleder. Tenvîn ile ل harfini de idğâm ederek عَادَ لُّولىَ şeklinde okur.[104]

2.3.1.1.6. İmâle ve Taklîl

Dûrî rivâyetinin istisnaları olmakla birlikte birçok imâle ve taklîli bulunmaktadır. Bunları maddeler halinde ve örnekleriyle birlikte ana hatlarıyla ifade etmeye çalışalım:

- "Zevât-ı râ" olarak isimlendirilen, اشْتَرَى kelimesi örneğinde olduğu gibi, kendisinden önce râ harfi bulunan bütün elif-i maksûreleri imâle ile okur.

---

[101] Ebû Bekr Ahmed b. El-Hüseyn b.Mihrân el-Isbahânî, **el-Mebsût**, s. 123.
[102] A. Muhammed Müflih el-Kudâh v.d., **Mukaddimât,** s. 160.
[103] Ali Muhammed ed-Dabbâ', **el-İdâe**, s. 85-86; Muhammed Mahmûd Abdullah, **el-Ahrufu's-Seb'a**, s. 143; Muhammed Abdulhayy, **el-Kavâid**, s. 57.
[104] Ali Muhammed ed-Dabbâ', **el-İdâe**, s. 87-88.

- Kendisinden sonra meksûr bir râ harfi bulunan elifleri imâle ile okur. Buna اَبْصَارِهِمْ kelimesini örnek verebiliriz. Kur'ân-ı Kerîm'de üç kelime bu duruma istisnadır. Bunlar الْجَار, جَبَارِين ve اَنْصَارِى kelimeleridir.
- İkincisi meksûr olan iki râ harfi arasında kalan elifleri imâle ile okur. Bu duruma الْأَبْرَارِ ve الْقَرَارِ kelimeleri örnektir.
- Mecrûr olan bütün النَّاسِ kelimelerindeki ن harflerini imâle ile okur.
- Hurûf-u Mukatta'alarda bulunan ر ve هـ harflerini imâle ile okur.
- Kur'ân-ı Kerîm'de geçen bütün الْكَافِرِين kelimelerindeki ك harflerini, النَّوْرٰية kelimelerinin ر harflerini ve رَأَى kelimelerindeki hemzeleri imâle ile okur.[105]

2.3.1.1.7. İdğâm-ı Sağîr

Mütekâribeyn ve mütecâniseyn durumundaki idğâm-ı sağîrde;

- ب harfini ف harfinde idğâm eder. اِذْهَبْ فَمَنْ kelimelerinin اِذْهَـفَّمَنْ şeklinde okunması gibi.
- ت harfini ج, س, ث, ص, ظ ve ز harflerinde idğâm eder. Bunlardan Cîm harfinde yapılan idğamaنَضِجَتْ جُلُودُهُمْ kelimelerinin نَضِـجَجُّلُودُهُمْ şeklinde okunması örnek verilebilir.
- ث harfini ت ve ذ harflerinde idğâm eder. أُورِثْتُمُوهَا kelimesinin أُورِتُّمُوهَا şeklinde okunması gibi.
- د harfini ز, ش, ض, ظ, ذ, ج, س ve ص harflerinde idğâm eder. Örneğin وَلَقَدْ ذَرَأْنَا kelimelerini وَلَقَذَّرَأْنَا şeklinde okur.
- ذ harfini ج, س, د, ت, ص ve ز harflerinde idğâm eder. Örneğin اِذْ تَمْشِى kelimelerini اِتَّـمْشِى şeklinde okur.
- ل harfini ت ve ر harflerinde idğâm eder. Buna هَلْ تَرٰى kelimelerinin هَـتَّرٰى şeklinde okunması örnek verilebilir.
- ر harfini ل harfinde izhâr mukaddem olmak üzere hulflü olarak idğâm eder. نَغْفِرْ لَكُمْ örneğinin نَغْفِـلَّكُمْ şeklinde okunması gibi…

Ebû Amr'ın diğer râvisi Sûsî, son maddedeki hulf dışında Dûrî'ye muvâfakat etmektedir. Bunlarla birlikte Ebû Amr'ın iki râvisi de Yâsîn Sûresi'nin ve Kalem Sûresi'nin başındaki hurûf-u mukatta'aları izhâr ile okumaktadırlar.[106]

---

[105] Muhammed Mahmûd Abdullah, **el-Ahrufu's-Seb'a**, s. 146.
[106] Ebû Amr Osman b. Saîd ed-Dânî, **et-Teysîr**, s. 41-45.

2.3.2. Sûsî

Adı Ebû Şuayb Sâlih b. Ziyâd b. Abdillah Es-Sûsî'dir.

Hicrî 173/789 ve 261/874 yılları arasında yaşamıştır. Diğer râvî Dûrî gibi Ebû Amr'ı bizzat görmemiş, kırâatini Yahya el-Yezîdî'den almış ve bu kırâatteki mahareti onun râvilerden biri olarak bilinmesini sağlamıştır.[107]

Sûsî'nin, İbn-ü Cerîr (ö. 316/928) ve İbn-ü Cumhûr (ö. 300/912) isminde iki tarîki vardır.[108]

2.3.2.1. Usûlü

Ebû Amr kırâatinin Sûsî rivâyeti, birçok konuda diğer râvî olan Dûrî ile ittifak halindedir. Bu nedenle konuyu sadece farklılıklarıyla izah etmeye çalışacağız.

2.3.2.1.1. Med Mertebeleri

Sûsî'nin med mertebeleri bakımından diğer râvîden tek farkı, medd-i munfasılları tek vecih olarak kasr ile okumasıdır.[109]

2.3.2.1.2. İdğâm-ı Kebîr

Sûsî, misleyn durumunda olan idğâm-ı kebîrde harekeye ve harflerin aynı kelimede olup olmamasına bakmaksızın idğâm ile okur. Buna قِيلَ لَهُمْ kelimelerinin idğâm sonucu قِيلَّهُمْ şeklinde okunması örnektir. Yalnız, özellikle bu ve benzer durumdaki örnekler için şunu belirtmek gerekir ki, bütün kırâatlerin ittifak ettiği, medd-i tabîîden sonra sükûn-u lâzım gelmesiyle oluşan medd-i lâzım, buradaki örnekte medd-i tabîîden sonra idğâm sonucu oluşan bir sükûn-u lâzımdan dolayı doğal olarak gerçekleşmektedir. Dolayısıyla medd-i lâzımla ilgili hükümler geçerli olacaktır.

Sûsî mütekâribeyn ve mütecâniseyn durumundaki idğâm-ı kebîrde ise;

- ث harfini, ت, س, ش, ذ ve ض harflerinde idğâm eder. Bunlardan Sîn harfinde yapılan idğama وَوَرِثَ سُلَيْمَان kelimelerinin وَوَرِسُّلَيْمَان şeklinde okunmasını örnek verebiliriz.
- ج harfini, ت ve ش harflerinde idğâm eder. اَخْرَجَ شَطْئَهُ kelimelerinin اَخْرَشَّطْئَهُ şeklinde okunması bu benzer durumlardan ikincisine örnektir.

---

[107] İbnü'l-Cezerî, **Ğâyetü'n-Nihâye**, C.I, s. 302.
[108] İbnü'l-Cezerî, **Ğâyetü'n-Nihâye**, C.I, s. 302.
[109] Ali Muhammed ed-Dabbâ', **İrşâdü'l-Mürîd**, s. 55.

- Sonunda cemî' mîmi ya da nûnu olduğunda ق harfini ك harfinde idğâm eder. رَزَقْكُمْ kelimesinin رَزَكُّمْ şeklinde okunması gibi…

Sûsî, idğâm harflerinden ilkinin münevven olması, müşedded olması ve mütekellim, ya da muhatab te'si (ت) olması durumlarında istisnâî olarak idğâm yapmadan okur.[110]

2.3.2.1.3. İbdâl

Sûsî, sâkin hemzeleri ister kelimenin fâe'l-fiilinde, ister ayne'l-fiilinde, isterse lâme'l-fiilinde olsun, kendinden önceki harekenin cinsine ibdâl ederek okur. يُؤْمِنُونَ kelimesinin يُومِنُونَ şeklinde okunması gibi.

Sûsî, şu kelimelerde istisnâî olarak ibdâl yapmaz: تَسُؤْكُمْ, تَسُؤْهُمْ, يُهَيِّئ, هَيِّئ, يَشَأ, يَأْجُوجَ وَ مَأْجُوجَ, رِئْيًا, نَبِّئ, اِقْرأ, نَشَأ.[111]

2.4. İbnü Âmir Ve Râvîleri

Adı Ebû İmrân Abdullah b. Âmir b. Yezîd b. Temîm b. Rebîa el-Yahsabî'dir.

Hicrî 21 ve 118 yılları arasında yaşamıştır. Tabiûndan olup başta Hz. Osman olmak üzere birçok kimseden Kur'ân okumuştur. Şam'da bir süre kadılık ve Emevî Camii'nde uzun yıllar imamlık yapmıştır. En meşhur râvîleri Hişâm ve İbn-ü Zekvân'dır.[112]

Şam'ın kırâat imamı olan İbn-ü Âmir, hafızası kuvvetli, âlim, zahid ve insanların işlerinde istişare için başvurdukları güvenilir bir kimseydi. İbn-ü Âmir'in eserleri şöyledir: *İhtilâfü Mesâhifi'ş-Şâm ve'l-Hicâz ve'l-Irâk* ve *Kitâbün fî Maktûi'l-Kur'ân ve Mevsûlihi*.[113]

2.4.1. Hişâm

Adı Hişâm b. Ammâr İbnü Nusayr b. Meysere'dir.

153/770 yılında Şam'da doğmuş ve 245/859 yılında yine orada vefat etmiştir. Şam'ın kırâat hocası, müftüsü, muhaddisi ve hatibidir. Kırâatı doğrudan İbn-ü Âmir'den değil Yahya b. Hâris ez-Zimârî'den almıştır. Bu kırâatteki uzmanlığından dolayı İbn-ü Âmir'in birinci râvisi sayılmıştır. Hulvânî (ö. 250/864) ve Dâcûnî (ö. 324/935) isminde iki tarîki vardır.

---

[110] Muhammed Abdulhayy, **el-Kavâid**, s. 62.
[111] Ali Muhammed ed-Dabbâ', **İrşâdü'l-Mürîd**, s. 75-76.
[112] Ez-Zehebî, **Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr**, C. I., s. 186.
[113] Ez-Zehebî, **Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr**, C. I., a.y.

Eserleri şöyledir: *Fezâilü'l-Kur'ân*, *el-Fevâid* ve *el-Meb'as*.[114]

2.4.1.1. Usûlü

Besmele vecihlerinde İbn-ü Âmir'in iki râvisi de Nâfî' kırâatinin Verş rivâyeti ile bire bir ittifak halinde[115] olduğu için, İbn-ü Âmir'in iki râvîsinde de bu konuya değinmeden geçeceğiz.

2.4.1.1.1. Med Mertebeleri

Hişâm ve diğer râvi İbn-ü Zekvân, medd-i munfasıl ve medd-i muttasılı tavassut miktarı uzatma konusunda ittifak halindedirler. Bu nedenle İbn-ü Zekvân için tekrar med mertebeleri konusunu açmayıp, burada bahsetmekle yetineceğiz.[116]

2.4.1.1.2 Hemzeteyn Fî Kelime

2.4.1.1.2.1. İki Hemzenin De Meftûh Olduğu Durumlar

Hişâm, böyle durumlarda iki hemze arasına fâsıla elifi koyup med ederek, ikinci hemzeyi bir kez tahkîk ile bir kez de teshîl ile okur. Örneğin ءَاَسْلَمْتُمْ kelimesini bir kez ءَاَسْلَمْتُمْ şeklinde, bir kez de ءَهَسْلَمْتُمْ şeklinde okur.[117]

2.4.1.1.2.2. Birinci Hemzenin Meftûh, İkinci Hemzenin Meksûr Olduğu Durumlar

Hişâm'ın, böyle durumlarda bir kez hemzeler arasına fâsıla elifi koyarak hemzelerin tahkîki ile bir kez de fâsıla elifi koymadan hemzelerin tahkîki ile okuyuşu vardır. ءَاِنَّكُمْ kelimesini tahkîk durumuna örnek verecek olursak, ءَاِنَّكُمْ halini de fâsıla elifi olan duruma örnek verebiliriz.[118]

2.4.1.1.2.3. Birinci Hemzenin Meftûh, İkinci Hemzenin Mazmûm Olduğu Durumlar

Hişâm için böyle durumlarda mazmûm olan ikinci hemzeden sonraki harfin sâkin mi yoksa meftûh mu olduğu belirleyicidir. Eğer mazmûm olan ikinci hemzeden sonraki harf sâkin ise, bir kez fâsıla elifi olmaksızın iki hemzenin tahkîki ile; bir kez

---

[114] Ez-Zehebî, **Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr**, C. I., s. 396.
[115] Muhammed Abdulhayy, **el-Kavâid**, s. 65.
[116] Muhammed Abdulhayy, **el-Kavâid**, a.y.
[117] Ebû Amr Osman b. Saîd ed-Dânî, **et-Teysîr**, s.31-32.
[118] Seyid Lâşin Ebu'l-Ferah, Halid b. Muhammed el-Hafız, **Takrîbü'l-Meânî**, s. 78.

iki hemze arasına fâsıla elifi koyarak iki hemzenin tahkîki ile; bir kez de yine iki hemze arasına fâsıla elifi koyarak ikinci hemzenin teshîli ile okuyuşu vardır. Tahkîk durumuna örnek olabilecek ءَأُنْزِلَ kelimesini ele alırsak diğer okuyuşları sırasıyla ءاُنْزِلَ ve ءاُهُنْزِلَ şeklinde örneklendirebiliriz. Eğer mazmûm olan ikinci hemzeden sonraki harf meftûh ise teshîl vechi hariç diğerleri mevcut kalacaktır.[119]

2.4.1.1.3. Hâ-i Kinâye

Hişâm, نُوَلِّه ve نُصْلِه gibi kelimelerdeki hâ-i kinâyeleri iki vecih olarak bir kez ihtilâs, bir kez de sıla ile; Fetih Sûresi 10. âyetteki عَلَيْه الله ve Kehf Sûresi 63. âyetteki وَمَا اَنْسَانِيه kelimelerinde bulunan hâ-i kinâyeleri kesre ile; Zümer Sûresi 7. Âyetteki يَرْضَهُ kelimesini iskân ile; A'râf ve Şuarâ Sûreleri'nde bulunan اَرْجِه kelimelerindeki hâ-i kinâyeleri ise evveline sakin bir hemze ekleyip zamme ile اَرْجِئْهُ şeklinde okur.[120]

2.4.1.1.4. İdğâm

Hişâm, mütekâribeyn ve mütecâniseyn durumundaki idğâmlarda;

- ت harfini ث, ذ, ص ve ظ harflerinde idğâm eder. Bunlardan ظ harfinde yapılan idğama كَانَتْ ظَالِمَةً kelimelerinin كَانَـظَّالِمَةً şeklinde okunması örnek verilebilir. Bu kurala Hac Sûresi 40. âyette bulunan لَهُدِّمَتْ صَوَامِعُ istisnâdır.[121]
- د harfini ث, ز, ش, ض, ظ, ذ, ج, س ve ص harflerinde idğâm eder. Örneğin قَدْ سَمِعَ اللهُ kelimelerini قَـسَّمِعَ اللهُ şeklinde okur. Buna Sâd Sûresinde bulunan وَلَقَدْ ظَلَمَكَ istisnâdır.[122]
- ذ harfini ج, س, د, ت, ص ve ز harflerinde idğâm eder. Örneğin اِذْ سَمِعْتُمُوهُ kelimelerini اِ سَّـمِعْتُمُوه şeklinde okur.
- ل harfini ت, ث, ز, ش, س, ط, ظ ve ر harflerinde idğâm eder. Buna هَلْ تَعْلَمُ kelimelerinin هَـتَّعْلَمُ şeklinde okunması örnek verilebilir.

Hişâm, sûre başlarındaki hurûf-u mukatta'alardan, Meryem Sûresi'nin başındaki ص harfini ذ harfinde صَآذِّكْرُ şeklinde; Yâsîn Sûresi'nin başındaki ن harfini و

---

[119] A. Muhammed Müflih el-Kudâh v.d., **Mukaddimât,** s.162.
[120] Muhammed Mahmûd Abdullah, **el-Ahrufu's-Seb'a**, s.180.
[121] Ahmed İsa el-Ma'sarâvî, **Eş-Şâmil Fî Kırââti'l-Aşarati'l-Kevâmil Min Tarîkayi'ş-Şâtıbiyye ve'd-Dürre**, Kâhire, Dâru'l-İmâmi'ş-Şâtıbi, 2013, s. 337.
[122] Muhammed Mahmûd Abdullah, **el-Ahrufu's-Seb'a**, s.187.

harfine يَاسٓيٰوَّالْقُرْاٰنِ şeklinde ve Kalem Sûresi'nin başındaki ن harfini و harfine نُوَّالْقَلَمِ şeklinde idğâm eder.[123]

2.4.1.1.5. İmâle

Hişâm, hurûf-u mukatta'alarda bulunan bütün ر harflerini ve Meryem Sûresi'nin başındaki hurûf-u mukatta olan كٓهٰيٰعٓصٓ âyetindeki ى harfini imâle ile okur.

Bunların yanı sıra, Kur'ân-ı Kerîm'de geçen bütün عَابِدٌ, عَابِدُونَ, اٰنِيَةٍ, مَشَارِبَ ve اِنَاهُ kelimelerini imâle ile okur.

Yine Hûd Sûresi 41. âyette geçen مَجْرٖيهَا kelimesini tek vecih olarak fetih ile okur.[124]

2.4.1.1.6. İşmâm

Hişâm, Kur'ân-ı Kerîm'de geçen bütün وَسِيقَ, جِيلَ, جِيءَ, غِيظَ, قِيلَ ve سِيءَ kelimelerini, istisnasız olarak ve kesre harekesini muhafaza ederek işmâm ile okur.[125]

2.4.2. İbnü Zekvân

Adı Abdullah b. Ahmed b. Beşîr b. Zekvân'dır.

173/789 yılında Şam'da doğmuş 242/856 yılında yine orada vefat etmiştir.

Şam'ın hadis ve kırâat âlimidir. Emevî Camii'nin imamı olup kırâatte Hişâm'dan üstün olduğu bildirilmiştir. Ebû Dâvud ve İbnü Mâce'nin sünenlerinde rivayet ettiği hadisler bulunmaktadır. İbn-ü Zekvân'ın Ahfeş (ö. 292/904) ve Sûrî (ö. 307/919) isminde iki tarîki vardır.[126]

Eserleri şöyledir: *Mâ Yecibü Alâ Kârii'l-Kur'âni 'İnde Hareket-i Lisânih* ve *Aksâmu'l-Kur'ân*.[127]

---

[123] Ebû Amr Osman b. Saîd ed-Dânî, **et-Teysîr**, s. 41-45.

[124] Ali Muhammed ed-Dabbâ', **İrşâdü'l-Mürîd**, s.125 ve 134.

[125] Ebû Ma'şer Abdu'l-Kerîm b. Abdu's-Samed et-Taberî, **Et-Telhîs fi'l-Kırââti's-Semen**, thk. Muhammed b. Hasan b. Ukayl Musa eş-Şerîf, Cidde, el-Câmiatü'l-Hayriyye li Tahfîzi'l-Kur'âni'l-Kerîm, 2011, s. 207-208.

[126] Ez-Zehebî, **Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr**, C.I, s. 402.

[127] Ez-Zehebî, **Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr**, C.I, a.y.

2.4.2.1. Usûlü

İbn-ü Zekvân, ilk râvi olan Hişâm ile çok az konuda farklılık göstermektedir. Bu nedenle Hişâm'ın usûlünde anlatılanları tekrar etmektense sadece farklılıkları ortaya koyacağız.

2.4.2.1.1. Hemzeteyn

İbn-ü Zekvân, ister bir kelimede, ister iki kelimede karşılaşsın yan yana gelen bütün hemzeleri hem arasında fâsıla elifi olmadan hem de tahkîk ile okur. Buna sadece Fussilet Sûresi 44. âyetteki ءَاَعْجَمِيٌّ kelimesi istisnâdır. Burada ilk hemzeyi tahkîk ile ikinci hemzeyi teshîl ile okur.[128]

2.4.2.1.2. Hâ-i Kinâye

İbn-ü Zekvân, Zümer Sûresi 7. âyetteki يَرْضَهُ ve Nûr Sûresi 52. âyetteki يَتَّقْهِ kelimelerindeki hâ-i kinâyeleri sıla ile; فَأَلْقِه kelimesindeki hâ-i kinâyeleri kesre harekesi vererek sıla ile; A'râf ve Şuarâ Sûreleri'nde bulunan اَرْجِه kelimelerindeki hâ-i kinâyeleri ise evveline sakin bir hemze ekleyip kesre ile اَرْجِئْهِ şeklinde okur.[129]

2.4.2.1.3. İdğâm

İbn-ü Zekvân, Hişâm'dan farklı olarak:

- ت harfini, sadece ث, ص ve ظ harflerinde idğâm eder.
- د harfini, sadece ز, ض, ظ, ذ ve ص harflerinde idğâm eder.
- ذ harfini, sadece د harfinde idğâm eder.
- Bunlarla birlikte Hişâm'ın yukarıda saydığımız istisnalı durumlarında da idğâm ile okur.[130]

2.4.2.1.4. İmâle

İbn-ü Zekvân, اَلتَّوْرَاة, شَاءَ, جَاء mecrûr olan اَلْمِحْرَب kelimelerinde ve Bakara Sûresi'ndeki زَادَ ve زَادَتْهُمْ kelimelerinde tek vecih olarak; اَلْاِكْرَام, عِمْرَان, اَدْرَاكَ, حِمَار, رَأَى, هَارٍ, اِكْرَاهِهِنَّ, mecrûr olmayan اَلْمِحْرَب kelimelerini ve Bakara Sûresi haricindeki زَادَ ve

---

[128] Ahmed İsa el-Ma'sarâvî, **Eş-Şâmil**, s. 14 ve 481.
[129] Muhammed Mahmûd Abdullah, **el-Ahrufu's-Seb'a**, s.180.
[130] Muhammed Abdulhayy, **el-Kavâid**, s. 75 ve 76.

زَادَتْهُمْ kelimelerini hulf ile imâle eder. Yani bir kez imâle ile bir kez de fetih ile okur. Ancak رَأَى kelimesinde imâle hem ر harfinde hem de hemzededir.[131]

2.5. Âsım Ve Râvîleri

Adı Âsım b. Ebi'n-Nücûd Behdele el-Esedî'dir. Ebû'n-Nücûd babasının, Behdele ise annesinin ismi olduğu rivâyet edilmektedir.

Kûfe'de doğmuş ve 127/744 yılında orada vefat etmiştir. Doğum tarihi tam olarak bilinmemektedir.[132]

Kûfe'nin kırâat imamı olan Âsım tabiûndandır. Meşhur mutasavvıf Ebû Abdurrahman es-Sülemî'den sonra kırâatta Kûfe'nin reisi olmuştur. Güzel ve gür bir sesi, fasih bir konuşması vardı. Salih, mutkin ve güvenilir bir kimseydi. Kütüb-i Sitte'de rivayet ettiği hadisler bulunmaktadır. En meşhur râvileri Ebû Bekir Şu'be ve Hafs'tır.[133]

Âsım Kırâatı, özellikle Hafs Rivâyeti, bugün dünya üzerinde en çok okunan kırâattır. Bunun nedeninin Âsım Kırâatında, hem usûl hem de ferş yönünden çok az farklılığın bulunması olduğunu düşünmekteyiz. Zira gözlemlerimize göre bütün kırâatlerin ittifak ettiği vecihler dışında çok az farklılık bulunmaktadır.[134]

2.5.1. Ebû Bekir Şu'be

Adı Ebû Bekir Şu'be b. Ayyaş b. Salim el-Esedî el-Kûfî'dir.

95/713 yılında doğmuş, 193/808 yılında Kûfe'de vefat etmiştir. Kırâatini Âsım'dan almış, Ebû Hureyre'den de hadis rivayet etmiştir. Açık sözlü riyasız, ibadet ehli bir kimse olan Ebû Bekir Şu'be'nin Kur'ân'ın cüzlere ayrılması ile ilgili *Eczâu'l-Kur'ân* isimli bir de eseri bulunmaktadır.[135]

Ebû Bekir Şu'be'nin Yahyâ b. Âdem (ö. 203/818) ve el-Uleymî (ö. 243/857) isminde iki tarîki bulunmaktadır.[136]

---

[131] Ali Muhammed ed-Dabbâ', **el-İdâe**, s. 139 ve 140.
[132] İbnü'l-Cezerî, **Ğâyetü'n-Nihâye**, C.I, s.315.
[133] Ez-Zehebî, **Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr**, C.I, s.204.
[134] İbnü'l-Cezerî, **Ğâyetü'n-Nihâye**, C.I, s.315, Mehmet Ali Sarı, "*Asım bin Behdele*", **D.İ.A.**, III, s. 475-476.
[135] Ez-Zehebî, **Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr**, C.I, s.280.
[136] Ez-Zehebî, **Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr**, a.y.

2.5.1.1. Usûlü

2.5.1.1.1. Besmele Vecihleri

Besmele vecihlerinde Âsım'ın iki râvisi de Nâfî' kırâatinin Kâlûn rivâyeti ile bire bir ittifak halindedir. Besmele vecihlerinin suretlendirilmesi Nâfî' kırâatinin Kâlûn rivâyeti bölümünde, çalışmamızın 31. sayfasında mevcuttur.[137]

2.5.1.1.2. Med Mertebeleri

Âsım'ın iki râvisi de medd-i muttasıl ve medd-i munfasılda ittifak halindedirler. Her ikisi de tavassut veya tavassut ile tûl arası bir mertebe olan fuveyku't-tavassut mertebesinde okur.[138]

2.5.1.1.3. Müfred Hemze

Şu'be هُزُوًا, تُرْجى, مُرْجَوْنَ ve كُفُوًا gibi kelimelerde isbât-ı hemze yaparak مُرْجِئُونَ هُزُؤًا, تُرْجِئ, ve كُفُؤًا şeklinde okur.[139]

2.5.1.1.4. Hâ-i Kinâye

Âsım'ın iki râvisi de müteharrik bir harften sonra gelen hâ-i kinâyeleri sıla ile okur. Bunlardan اَرْجِهْ ve فَأَلْقِهْ kelimelerini istisnâ olarak iskân ile; يَرْضَهُ kelimesini ise kasr ile okur.

Bunların yanı sıra kendine has olmak üzere نُوَلِّه, نُؤْتِه, يُؤَدِّه ve نُصْلِه kelimelerindeki hâ-i kinâyeleri iskân ile; Nûr Sûresi 52. âyetteki يَتَّقْهِ kelimesini ise يَتَّقْهْ şeklinde hem ق harfini kesralı olarak, hem de hâ-i kinâyeyi iskân ile okur. [140]

2.5.1.1.5. İmâle

Ebû Bekir Şu'be;

- Hurûf-u Mukatta'alarda bulunan bütün ط, ى, هـ, ر ve ح harflerini,
- Enfâl Sûresi 17. âyette bulunan رَمٰى kelimesindeki م harfini,
- Tevbe Sûresi 109. âyette bulunan هَارٍ kelimesinin هـ harfini,
- İsrâ Sûresi 72. âyette iki yerde bulunan اَعْمٰى kelimesindeki م harfini,

---

[137] Ebû Ma'şer Abdulkerîm b. Abdussamed et-Taberî, **Et-Telhîs**, s. 134; Saîd Ali Eş-Şerîf, **İhtilâfu'l-Kırâati Beyne Kâlûn ve Hafs ve Tevcîhihâ**, Libya, y.y., 2000, s. 20.

[138] Ebû Amr Osman b. Saîd ed-Dânî, **et-Teysîr**, s. 30; Ahmed İsa el-Ma'sarâvî, **Eş-Şâmil**, s. 16.

[139] Muhammed Abdulhayy, **el-Kavâid**, s. 79.

[140] A. Muhammed Müflih el-Kudâh v.d., **Mukaddimât,** s. 151; Muhammed Mahmûd Abdullah, **el-Ahrufu's-Seb'a**, s. 119.

- Yine İsrâ Sûresi 83. âyette bulunan نَا kelimesindeki ن ve ا harflerini,
- Kendisinden sonra müteharrik bir harf gelmeyen vasıl halindeki رَاٰى kelimesindeki ر harfini,[141]
- Nerede gelirse gelsin اَدْرَاكَ kelimesindeki ر harfini,
- Tâhâ Sûresi 58. âyette bulunan سُوًى kelimesindeki و harfini,
- Kıyâme Sûresi 36. âyette bulunan سُدًى kelimesindeki د harfini imâle ile okur.[142]

2.5.1.1.6. İdğâm

Şu'be Rivâyetinde, kırâat ulemâsının hakkında ihtilafı bulunmayan idğâm vecihlerine[143] ilâveten:

- Aynı kelimede bulunmak kaydıyla ذ harfini ت harfinde idğâm ederek okur. اِتَّخَذْتُمْ kelimesini اِتَّخَتُّمْ şeklinde okuması gibi.
- Hurûf-u mukatta'alardan يٰسٓ ve نٓ 'da son kısımda telaffuz edilen ن sesini kendilerinden sonra gelen و harflerinde idğam eder.
- Hâkka Sûresi 28 ve 29. âyetlerde bulunan hâ-i sekit (مَالِيَهْ) ve ardından gelen هَلَكَ kelimesinin هـ harfine iki vecih olarak idğâm ve izhâr eder. Bu iki râvînin de ittifak ettiği bir durumdur.[144]

2.5.2. Hafs

Adı Ebû Ömer Hafs b. Süleyman el-Kûfî el-Esedî'dir.[145]

90/708 yılında Kûfe'de doğmuş, bir müddet Mekke ve Bağdat'ta ikamet etmiş fakat yine Kûfe'de, 180/796 yılında vefat etmiştir. İmam Âsım'ın üvey evladı olup onun yanında yaşamış ve kırâatı ondan almıştır. Yeryüzündeki Müslümanların büyük çoğunluğu Kur'ân'ı Hafs rivâyeti üzere okumaktadır. Hadis alanında tenkit

---

[141] Kendisinden sonra müteharrik bir harf geldiği durumlarda hem vakıf hem vasıl halinde; kendisinden sonra sakin bir harf geldiği durumlarda ise sadece vakıf halinde ر ve ا beraberce imâle ile okunur.

[142] A. Muhammed Müflih el-Kudâh v.d., **Mukaddimât,** s. 151.

[143] Muhammed Abdulhayy, **el-Kavâid**, s. 80.

[144] Muhammed Abdulhayy, **el-Kavâid**, s. 81.

[145] Ez-Zehebî, **Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr**, C.I, s. 287.

edilse de kırâatta üstünlüğü kabul görmüştür.[146] Bilinen herhangi bir eseri bulunmamaktadır.[147]

Hafs'ın Ubeyd b. es-Sabbâh (ö. 235/849) ve Amr b. es-Sabbâh (ö. 221/836) isminde iki tarîki vardır.[148]

2.5.2.1. Usûlü

Daha önce de belirttiğimiz gibi Âsım Kırâatinin özellikle Hafs Rivâyeti, farklı vecihleri en az olan rivâyettir. Bunun yanı sıra ilk râvî olan Ebû Bekir Şu'be ile besmele ve med konuları gibi çok az durumda muvâfakatı vardır ki bunları da yukarıda sunmaya çalıştık. Hafs'a ait usulü maddeler halinde şöyle özetleyebiliriz:

- Hâ-i kinâyelerde, Şu'be ile olan ittifakına ilave ve kendi usûlüne muhalif bir istisna olmak üzere, Furkân Sûresi 69. âyetteki فِيهِ kelimesinde bulunan zamiri فِيهِۦ şeklinde sılalı olarak, Kehf Sûresi 63. âyetteki اَنْسَانيه kelimesinde bulunan zamirle Fetih Sûresi 10. âyetteki عَلَيْه kelimesinde bulunan zamirleri mazmûm olarak okur.[149]
- Kur'ân'da sadece Hûd Sûresi 41. âyetteki مَجْرٰيهَا kelimesinde bulunan ر harfinde imâle yapar. Aynı şartlar gerçekleşse de Hafs'ın bunun dışında başka bir imâlesi yoktur.[150]
- Sadece Fussilet Sûresi 44. âyette bulunan ءَاَعْجَمِىٌّ kelimesindeki ikinci hemzede teshîl yapar. Kur'ân-ı Kerîm'de başka teshili yoktur.
- Hafs'ın Kehf Sûresi 1. âyetteki عِوَجًا kelimesinde, Yâsîn Sûresi 52. âyetteki مَرْقَدِنَا kelimesinde, Kıyâme Sûresi 27. âyetteki مَنْ kelimesinde ve Mutaffifîn Sûresi 14. âyetteki بَلْ kelimesinde olmak üzere dört tane sektesi vardır.[151]

2.6. Hamze ve Râvîleri

Adı Hamze b. Habib b. Ammâra b. İsmail et-Teymî ez-Zeyyât'tır. Zeytinyağı ticareti yaptığı için ez-Zeyyât denilmiştir. 80/699 yılında doğmuş, 156/772 yılında

---

146 Ez-Zehebî, **Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr**, C.I, s. 287.

147 Ebû Amr Osman b. Saîd ed-Dânî, **Câmiu'l-Beyân fi'l-Kırââti's-Seb'i'l-Meşhûra**, thk. Muhammed Sadûk el-Cezâirî, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005, s. 62; Tayyar Altıkulaç, "Hafs b. Süleyman", **DİA**, XV, s. 118-119.

148 İsmail Karaçam, **Kırâat İlminin Kur'ân Tefsirindeki Yeri ve Mütevâtir Kırâatların Yorum Farklılıklarına Etkisi**, s. 112.

149 Ebu'l-Hasen Ali b. Fâris el-Hayyât, **et-Tebsıra fî Kırââti'l-Eimmeti'l-Aşera**, thk. Rihâb Muhammed Müfîd eş-Şikâkî, Riyad, Mektebetü'r-Ruşd, 2007, s. 357 ve 502; Ali Muhammed ed-Dabbâ', **el-İdâe**, s. 58.

150 Ahmed İsa el-Ma'sarâvî, **Eş-Şâmil**, s. 226.

151 Ebû Amr Osman b. Saîd ed-Dânî, **et-Teysîr**, s.115.

Hulvan'da vefat etmiştir. Kûfe'nin kırâat imamı olup Arapça, fıkıh ve Hadis ilimlerinde de bilgi sahibi, âlim, ârif, zâhid ve mutkin bir kimseydi.[152]

Kırâatının med, sekit ve imâlelerdeki ifrat derecesindeki bazı uygulamalardan dolayı bir kısım kırâat uleması tarafından eleştirildiği bildirilmiştir. *Kitâbu Kırâatı Hamze, Kitâbu'l-Ferâiz, Kitâbu'l-Vakf ve'l-İbtidâ, Menâm fî Fazîleti Hıfzı'l-Kur'ân* eserlerinden bazılarıdır. En meşhur râvileri Halef ve Hallâd'dır.[153]

2.6.1. Halef

Adı Ebû Muhammed Halef b. Hişâm b. El-Bağdâdî el-Bezzâr'dır.

150/767 yılında doğmuş, 229/843 yılında vefat etmiştir. Tohumcu anlamına gelen "el-Bezzâr" lakabıyla çağırılmaktan hoşlanmazdı. Nâfî', Âsım ve Hamze kırâatını öğrenmiştir. Kırâatını bizzat Hamze'den almamış olup, bu kırâattaki güvenilirliğinden dolayı râvi olmuştur. Henüz on yaşındayken hafızlığını tamamlamış olup, ârif, âbid ve zâhid bir kimseydi.[154]

Eserleri: *Kitâbü'l-Kırâât, İhtilâfü'l-Mesâhif, Kitâbü'l-Aded* ve *Müteşâbihü'l-Kur'ân*'dır. İdris el-Haddâd (ö. 292/904) ve İbn-ü Şâzân (ö. 286/899) isminde iki tarîki vardır.[155]

2.6.1.1. Usûlü

2.6.1.1.1. Besmele

Hamze ve râvileri, bütün Kur'ân'ı tek bir sûre hükmünde değerlendirir. Bunun için Hamze sûreler arasını besmelesiz olarak okur. Ancak hatmin bitme durumunda Nâs Sûresi'ni, ya da tercihen herhangi bir sûreyi Fâtiha Sûresi'ne vasledeceği zaman besmele okur.[156]

2.6.1.1.2. Med Mertebeleri

Medd-i Muttasıl ve Medd-i Munfasılın uzatılma miktarı konusunda iki râvi ittifak halindedir. Hamze Kırâati'nde, Nâfi' Kırâati'nin Verş Rivâyeti'nde olduğu gibi bu medler işbâ' ile tûl mertebesinde uzatılarak okunur.[157] Bugün uygulamada Hamze

---

[152] Tayyar Altıkulaç, "Hamze b. Habîb", **DİA**, XV, s.551-513.
[153] Ez-Zehebî, **Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr**, C.I, s.250; Tayyar Altıkulaç, "Hamze b. Habîb", **DİA**, C. XV, s. 551-513.
[154] İbnü'l-Cezerî, **Ğâyetü'n-Nihâye**, C.I, s. 272.
[155] Ez-Zehebî, **Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr**, C.I, s. 419.
[156] Muhammed Abdulhayy, **el-Kavâid**, s. 85.
[157] Muhammed Mahmûd Abdullah, **el-Ahrufu's-Seb'a**, s. 127.

Kırâatı ile Nâfi' Kırâatinin Verş Rivâyeti, med konusunda bire bir aynı olmakla birlikte, en uzun meddin Hamze Kırâatında olduğu görüşü de bulunmaktadır.[158]

2.6.1.1.3. Hâ-i Kinâye

Halef, نُصْلِه, نُوَلِّه, اَرْجِه ve فَاَلْقِه gibi kelimelerdeki hâ-i kinâyeleri iskân ile, Fetih Sûresi 10. âyetteki عَلَيْه الله ve Kehf Sûresi 63. âyetteki وَمَا اَنْسَانِيه kelimelerinde bulunan hâ-i kinâyeleri kesre ile, Tâhâ ve Kasas Sûrelerinde bulunan لِاَهْلِه امْكُثُوا kelimelerindeki hâ-i kinâyeleri zamme ile, Nûr Sûresi 52. âyetteki يَتَّقْه kelimesinde bulunan hâ-i kinâyeyi ise sıla ile okur.[159]

2.6.1.1.4. İdğâm-ı Sağîr

Mütekâribeyn ve mütecâniseyn durumundaki idğâm-ı sağîrde;

- ب harfini ف ve م harfinde idğâm eder. اِذْهَبْ فَمَنْ kelimelerinin اِذْهَـفَّمَنْ şeklinde okunması gibi. Hûd Sûresi 42. âyetteki ارْكَبْ مَعَنَا bundan hariçtir.
- ت harfini ج, س, ث, ص, ظ ve ز harflerinde idğâm eder. Bunlardan cîm harfinde yapılan idğama نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ kelimelerinin نَضِـجَجُّلُودُهُمْ şeklinde okunması örnek verilebilir.
- ث harfini ت ve ذ harflerinde idğâm eder. اُورِثْتُمُوهَا kelimesinin اُورِتُّمُوهَا şeklinde okunması gibi.
- د harfini س , ث, ز, ش, ض, ظ, ذ, ج, ve ص harflerinde idğâm eder. Örneğin وَلَقَدْ ذَرَأْنَا kelimelerini وَلَقَذَّرَأْنَا şeklinde okur.
- ذ harfini ت ve د harflerinde idğâm eder. Örneğin اِذْ تَمْشِى kelimelerini اِتَّـمْشِى şeklinde okur.
- ل harfini ت, ث ve س harflerinde idğâm etme konusunda râviler müttefiktir. Buna هَلْ تَرٰى kelimelerinin هَتَّرٰى şeklinde okunması örnek verilebilir.

Bunlarla birlikte Hamze'nin iki râvisi de, Yâsîn Sûresi'nin ve Kalem Sûresi'nin başındaki hurûf-u mukatta'aları izhâr ile okumaktadırlar.[160]

2.6.1.1.5. İdğâm-ı Kebîr

Hamze' nin iki râvisi de mütecâniseyn ve mütemâsileyn durumundaki idğâm-ı kebîrde şu kuralları uygular:

---

[158] Ebû Ma'şer Abdulkerîm b. Abdussamed et-Taberî, **Et-Telhîs**, s. 163.
[159] Ali Muhammed ed-Dabbâ', **el-İdâe**, s. 65.
[160] Muhammed Abdulhayy, **el-Kavâid**, s. 87.

- ت harfini ط harfinde idğâm eder. Nisâ Sûresi 81. âyetteki بَيَّتَ طَائِفَةٌ kelimelerini بَيِّطَّائِفَةٌ şeklinde okuması örnektir.
- ن harfini ن harfinde idğâm eder. Örnek olarak Neml Sûresi 36. âyetteki اَتُمِدُّونَنِ kelimesindeki idğâm neticesinde doğal olarak oluşan medd-i lâzım ve Hamze Kırâatinin bu kelimedeki isbât-ı yâ'sı ile اَتُمِدُّونِّى şeklinde okunması örnek verilebilir.
- Cemi' müennes için olan ت harfini ز, ص ve ذ harfinde idğâm eder. وَالصَّافَّاتِ kelimesinin صَفًّا وَالصَّافَّاصَفًّا şeklinde okunması gibi. Bu örnekte de doğal olarak oluşan bir medd-i lâzım bulunmaktadır.[161]

2.6.1.1.6. "ص" Harfinin İşmâmı

Halef, daha önce "Kırâat İlminde Kullanılan Terimler" kısmında ele aldığımız ص harfini ز sesiyle okuma şeklindeki işmâmı uygular. Buradaki şart, ص harfinin harekesi ne olursa olsun bir د harfinden önce gelmesi olsa da istisnaları bulunmaktadır. Halef'in işmâmla okuduğu yerler şöyledir:

- İster ma'rife, isterse nekre olsun Kur'ân-ı Kerîm'deki tüm صراط kelimelerinde,
- Nisâ Sûresi 87. ve 122. âyetlerde geçen اَصْدَقُ kelimelerinde,
- En'âm Sûresi 46. ve 157. âyetlerde geçen يَصْدِفُونَ kelimelerinde,
- Enfâl Sûresi 35. âyette geçen تَصْدِيَه kelimesinde,
- Yûnus Sûresi 37. ve Yûsuf Sûresi 111. âyetlerde geçen تَصْدِيقَ kelimelerinde,
- Hicr Sûresi 94. âyette geçen فَاصْدَعْ kelimesinde,
- Kasas Sûresi 23. âyet ve Zilzâl Sûresi 6. âyetlerde geçen يَصْدُرُ kelimelerinde,
- Ğâşiye Sûresi 22. âyette geçen بِمُصَيْطِرٍ kelimesinde.[162]

2.6.1.1.7. "هـ" Harfinin Zammeli Okunuşu (Zammu Hâ)

Hamze'nin iki râvisi de عَلَيْهِمْ, اِلَيْهِمْ ve لَدَيْهِمْ gibi kelimelerde bulunan هـ harfini ister vakıf hali, ister vasıl hali olsun zamme ile okur. Vakıf haline عَلَيْهُمْ, vasıl haline de اِلَيْهُمُ الْقَوْلَ örnek verilebilir.[163]

---

[161] Tevfik İbrahim Damra, **Raf'u'd-Deracât fî Kırâati Hamze ez-Zeyyât**, Ürdün, Dâru Ammâr, 2007, s. 25.

[162] Tevfik İbrahim Damra, **Raf'u'd-Deracât**, s. 33.

2.6.1.1.8. Adem-i Ğunne

Halef, tenvin ya da sâkin ن harfinden sonra و ya da ى gelirse ğunnesiz olarak idğâm eder. Diğer bir deyişle, başka kırâatlarda ğunne sesi verilerek yapılan idğâm mea'l-ğunne, ğunne sesi verilmeden yapılır.[164]

2.6.1.1.9. İmâle ve Taklîl

Hamze Kırâati çokça imâlesi olan bir kırâat olup iki râvi de imâle konusunda müttefiktir. Belli başlı genel kurallar olsa bile istisnaları bulunmaktadır. Burada önde gelen imâle kâidelerini maddeler halinde ifade temeye çalışacağız. Fakat bütün kırâat usûl ve kâidelerinde olduğu gibi her bir durum kaynaklara bakılarak değerlendirilmelidir. Hamze genel olarak şu durumlarda imâle eder:

- İster isim olsun, ister fiil olsun kelimenin sonunda bulunan ve aslı yâî olan الْهُدَى gibi zevât-ı yâ'larda imâle yapar. Eğer aslı vâvî olursa imâle yapmaz. Bunu anlamak için isimleri tesniyeye, fiilleri ise mütekellim ya da muhataba çevirerek bakarız. Eğer bir و ortaya çıkıyorsa imâle edilmez.
- Aslı vâvî olup, bir ya da birkaç harf ziyade edildiğinde yâî olan sülâsî mezîd fiillerde imâle yapar. Örnek: تَزَكَّى.
- نَصَارَى, بُشْرَى ve اَفْتَرَى gibi zevât-ı râ'larda imâle yapar.
- Fâu'l-fiili hangi harekeye sahip olursa olsun فعْلَى veznindeki kelimeleri imâle ile okur. Örnek: تَقْوَى.
- Fâu'l-fiili ister meftûh olsun isterse mazmûm olsun فعالَى veznindeki kelimeleri imâle ile okur. Örnek: كُسَالَى.
- İstifham için olan مَتَى ve اَنَّى gibi edatlar ile عَسَى gibi benzer vezinli kelimelerde imâle yapar. Bunlardan عَلَى, اِلَى, زَكَى, لَدَى, ve حَتَّى kelimelerinde istisna olarak imâle yapmaz.
- Hurûf-u mukatta'alardaki هـ, ط, ى, ح ve ر harflerini imâle eder. Bunlardan Meryem Sûresi'nin başındaki hurûf-u mukatta'ada bulunan هـ harfi hariçtir.
- Tâhâ, Necm, Kıyâme, Nâziât, Abese, A'lâ, Şems, Leyl, Duhâ ve Alak Sûreleri'nin âyet sonlarında imâle eder. Bunlardan تَلَيهَا, طحَيهَا, دَحَيهَا ve سَجَى istisna olarak imâle edilmez.

---

[163] İbnü Mücahid, **Kitâbü's-Seb'a fi'l-Kırâah**, thk. Şevki Dayf, Kahire, Dâru'l-Meârif, t.y., s. 109-110.
[164] Ebû Şâmme, **İbrâzu'l-Meânî**, s. 201.

- الْأَبْرَارِ ve قَرَارٍ örnek kelimelerinde olduğu gibi ikincisi meksûr olan iki ر harfi arasında ا bulunursa ilkinde imâle yapar. Bu kelimelerdeki ر harfleri imâle nedeniyle terkîkli olarak okunur.
- "Ef'âl-i aşera" olarak tabir edilen şu on fiilin mazi hallerinde imâle yapar: جَاءَ, شَاءَ, رَانَ, زَادَ, خَافَ, خَابَ, طَابَ, ضَاقَ, حَاقَ ve زَاغَ.
- Hamze, bütün اَلتَّوْرَية kelimelerinde, İbrâhim Sûresi'ndeki الْبَوَارِ kelimesinde ve meksûr olan اَلْقَهَّارِ kelimelerinde de taklîl yapar. Bu kelimelerdeki ر harfleri taklîl nedeniyle terkîkli olarak okunur.[165]

2.6.1.1.10. Sekit, Nakil ve Tahfîf Vecihleri

Hamze, âyet sonları ya da secavendler nedeniyle, ya da ızdırarî olarak durulan herhangi bir kelimede hemze varsa, bu hemzenin kelime içerisinde bulunduğu konumu dikkate alarak sekit, nakil ya da (ıskât ve teshîl gibi) tahfîf vecihleri uygular. Aynı zamanda iki râvinin de bu konuda ihtilâfı vardır. Ancak bu gibi durumların sayısı tek başına akademik bir çalışma oluşturacak kadar çoktur. Bu nedenle konuyla ilgilenenler için eser atfıyla yetineceğiz.[166]

2.6.2. Hallâd

Adı Ebû İsâ Hallâd b. Hâlid'dir.

Hicrî 130 yılının Recep ayında doğmuş, hicrî 220 yılında vefat etmiştir. Kûfe'nin seçkinlerinden olan bu zât da kırâatını bizzat Hamze'den almamış, Süleym'den almıştır. Süleym'in öğrencileri arasında en önde gelen ve zabtı en kuvvetli olanıydı. Bu kırâattaki güvenilirliğinden dolayı Hamze'nin râvisi olmuştur. Çok sayıda öğrenci yetiştiren Hallâd'ın İbnü'l-Heysem (ö. 249/863) ve el-Vezzân (ö. 250/864) isminde iki tarîki vardır.[167]

2.6.2.1. Usûlü

Hallâd, birçok konuda Halef ile ittifak halindedir ki buna önceki başlıklarda değinmiştik. Burada Hallâd'a has olan ve önde gelen farklılıkları maddeler halinde belirteceğiz:

---

[165] Tevfik İbrahim Damra, **Raf'u'd-Deracât**, s. 26-29.

[166] Muhammed Emin Efendi, **Umdetü'l-Hallân**, s. 207 – 222; Tevfik İbrahim Damra, **Raf'u'd-Deracât**, s. 40-54.

[167] Ez-Zehebî, **Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr**, C.I, s.422; İbnü'l-Cezerî, **Ğâyetü'n-Nihâye**, C.I, s. 274; Ahmed İsa el-Ma'sarâvî, **Eş-Şâmil**, s. 17.

- Nûr Sûresi 52. âyetteki يَتَّقْه kelimesinde bulunan hâ-i kinâyeyi hem sıla ile hem de sükûn ile okur.
- ذ harfini س, ز, ص, ت ve د harflerinde idğâm eder. Örneğin اِذْ تَمْشِى kelimelerini اِتَّـمْشِى şeklinde okur.
- Hûd Sûresi 42. âyetteki ارْكَبْ مَعَنَا kelimelerini hulf ile idğâm eder.
- Halef'in ت harfindeki idğâmına hulf ile ittifak eder.
- Sadece Fâtiha Sûresi'ndeki ma'rife olan الصراط kelimesindeki ص harfini işmâm ile okur.[168]

2.7. Kisâî

Adı Ebu'l-Hasan Ali b. Hamze b. Abdillah el-Esedî el-Kûfî'dir. Kisâî olarak meşhur olmuştur.

Hicrî 120 yılında doğmuştur. 189 yılında İmam-ı Azam Ebû Hanife'nin meşhur öğrencisi İmam Muhammed ile birlikte seyahate çıkmış, bu seyahat esnasında, Rey'e bağlı Ranbûye köyüne geldiklerinde her ikisi de vefat etmiştir. Bu iki büyük âlimin vefatına çok üzülen dönemin halifesi Hârun Reşîd (ö. 193/809), "Rey'de Fıkhı ve Nahvi defnettik." demiştir.[169]

Sadece kırâatta değil Nahivde de büyük bir âlim olan Kisâî, Arapça'ya dair ilimleri Halil b. Ahmed (ö. 170/786)'den, kırâat ilmini de başta Hamze olmak üzere birçok kimseden okudu. Şiirde usta ve güzel ahlâk sahibi bir kimse olduğu bildirilmiştir. Kisâî, aralarında Ahmed b. Hanbel ve Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm (ö. 224/838)'ın da bulunduğu önemli öğrenciler yetiştirmiştir. Ebu'l-Hâris ve Dûrî isminde iki râvisi vardır.[170]

Eserleri şöyledir: *Kırââtü'l-Kisâî, el-Âsâr fi'l-Kırâat, Kitâbu'l-Kırâât, Müteşâbihu'l-Kur'ân, Meâni'l-Kur'ân, Kitâbu'l-Aded, Kitâbu'n-Nevâdir, Kitâbu'l-Hurûf* ve *Risâle fî Lahni'l-Amme mâ Telhanu fîhi'l-Avâm*.[171]

2.7.1. Ebu'l-Hâris

Adı Ebu'l-Hâris el-Bağdâdî'dir.

---

[168] Tevfik İbrahim Damra, **Raf'u'd-Deracât**, s. 25, 29 ve 33.

[169] İsmail Karaçam, **Kırâat İlminin Kur'ân Tefsirindeki Yeri ve Mütevâtir Kırâatların Yorum Farklılıklarına Etkisi**, s. 114.

[170] İsmail Karaçam, **Kırâat İlminin Kur'ân Tefsirindeki Yeri ve Mütevâtir Kırâatların Yorum Farklılıklarına Etkisi**, s. 114.

[171] Ez-Zehebî, **Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr**, C.I, s. 296; Tayyar Altıkulaç, "Kisâî", **DİA**, C. XXVI, s. 69-70.

Kisâî'nin en önde gelen dostlarından olup, kırâatı bizzat ondan öğrenmiştir. Bu konuda birçok da öğrenci yetiştiren Ebu'l-Hâris hicrî 240 yılında vefât etmiştir. Ebu'l-Hâris'in Muhammed b. Yahyâ (ö. 288/900) ve Seleme b. Âsım (ö. 270/883) isminde iki tarîki bulunmaktadır.[172]

2.7.1.1. Usûlü

Ebu'l-Hâris'e geçmeden önce şunu belirtmek gerekir ki, Kisâî, besmele vecihlerinde Hafs ile, med mertebeleri ve işmâm konusunda İbn-ü Âmir ile, zamm-ı hâ konusunda ise Halef ile bire bir ittifak halindedir. Bu nedenle bu konulara değinmeyeceğiz. Bunlarla birlikte Hafs'ın yapmış olduğu sekteler de dâhil olmak üzere hiçbir sektesi bulunmamaktadır.[173]

2.7.1.1.1. Hâ-i Kinâye

Ebu'l-Hâris, نُصْلِه, نُوَلِّه, اَرْجِه ve فَأَلْقِه gibi kelimelerdeki hâ-i kinâyeleri sıla ile, Fetih Sûresi 10. âyetteki عَلَيْه الله ve Kehf Sûresi 63. âyetteki وَمَا اَنْسَانِيه kelimelerinde bulunan hâ-i kinâyeleri kesre ile, Nûr Sûresi 52. âyetteki يَتَّقْه kelimesinde bulunan ق harfini kesra ile, hâ-i kinâyeyi ise sıla ile okur.[174]

2.7.1.1.2. İdğâm

Ebu'l-Hâris, mütekâribeyn ve mütecâniseyn durumundaki idğâmlarda;

- ت harfini ث, س, ج, ص ve ظ harflerinde idğâm eder. Bunlardan ظ harfinde yapılan idğama كَانَتْ ظَالِمَةً kelimelerinin كَانَـظَّالِمَةً şeklinde okunması örnek verilebilir.
- د harfini ز, ث, ش, ض, ظ, ذ, ج, س ve ص harflerinde idğâm eder. Örneğin قَدْ سَمِعَ اللهُ kelimelerini قَـسَّمِعَ اللهُ şeklinde okur.
- ذ harfini س, د, ت, ص ve ز harflerinde idğâm eder. Örneğin اِذْ سَمِعْتُمُوهُ kelimelerini اِ سَّـمِعْتُمُوه şeklinde okur.
- ل harfini ت, ث, ز, ن, ض, س, ط ve ظ harflerinde idğâm eder. Buna هَلْ تَعْلَمُ kelimelerinin هَـتَّعْلَمُ şeklinde okunması örnek verilebilir.
- ب harfini ف ve م harflerinde idğâm eder. اِذْهَبْ فَمَنْ kelimelerinin اِذْهَـفَّمَنْ şeklinde okunması gibi.

---

[172] Ez-Zehebî, **Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr**, C.I, s. 424; İbnü'l-Cezerî, **Ğâyetü'n-Nihâye**, C.II, s. 34.
[173] Muhammed Mahmûd Abdullah, **el-Ahrufu's-Seb'a**, s. 135.
[174] Muhammed Avaz Zâyed el-Hirbevî, **İrşâdü'l-Mürîd ilâ Kırâati'l-Kisâî**, Riyad, Mektebetü't-Tevbe, 1998, s. 25-26.

- ث harfini ذ ve ت harflerinde idğâm eder. Buna أُورِثْتُمُوهَا kelimesinin أُورِثُّمُوهَا şeklinde okunması örnek verilebilir.

Bunlarla birlikte Âsım Kırâati, Ebû Bekir Şu'be rivâyetinde olduğu gibi, Yâsîn, Kalem ve Meryem Sûreleri'ndeki hurûf-u mukatta'a'ları bir sonraki âyete idğâm ederek okur.[175]

2.7.1.1.3. İmâle

Ebu'l-Hâris, imâle konusunda, Hamze Kırâatı'nın Halef Rîvâyeti'nde "İmâle" başlığı altında ele aldığımız son iki madde hariç, Halef ile ittifak halindedir.[176] Bunlara ilaveten Kisâî, müenneslik için olan ve "tâ-i te'nîs" olarak adlandırılan ة harfleri ile biten kelimelerde, ister tercihe bağlı, isterse ızdırârî bir nedenle yapılmış olsun, yalnızca vakıf halinde imâle yapar. Yalnız bu imâlenin gerçekleşmesi, ayrıca şu şartlara bağlıdır:

- Tâ-i te'nîs'ten önce س, م, ش, د, و, ذ, ل, ب, ن, ى, ز, ت, ث, ج veya ف harflerinden biri olmalı.
- Tâ-i te'nîs'ten önce ط, خ, ص, ع, ط, ا, غ, ض, ق veya ح harflerinden biri olmamalı.
- Eğer tâ-i te'nîs'ten önce ر, هـ, ك veya ا harflerinden biri gelirse öncesinde ya sâkin bir ى harfi olmalı, ya da kesre bulunmalı.[177]

2.7.1.1.4. İbdâl

Ebu'l-Hâris, يَأْجُوجَ وَ مَأْجُوجَ, يُضَاهِئُونَ, الذِّئْبُ ve مُؤْصَدَة kelimelerinde bulunan hemzeyi ibdâl ederek okur.[178]

2.7.2. Dûrî

Daha önce Ebû Amr'ın birinci râvisi olarak ele aldığımız kişi olduğu için, hayatı ve eserlerine dair bilgileri, konuyu uzatmamak için burada tekrar etmiyoruz.

---

[175] Muhammed Avaz Zâyed el-Hirbevî, **İrşâdü'l-Mürîd**, s. 28-31.
[176] Muhammed Abdulhayy, **el-Kavâid**, s. 114-117.
[177] Muhammed Avaz Zâyed el-Hirbevî, **İrşâdü'l-Mürîd**, s. 137-138.
[178] Muhammed Avaz Zâyed el-Hirbevî, **İrşâdü'l-Mürîd**, s. 27.

2.7.2.1. Usûlü

Dûrî'nin Kisâî kırâatinde Ebu'l-Hâris'ten tek farkı, imâle konusunda bazı ziyadelerinin olmasıdır. Dûrî, Ebu'l-Hâris'ten farklı olarak, nerede gelirse gelsin şu kelimelerde de imâle yapar: بَارِئِكُمْ, الْبَارِئُ, سَارِعُوا, اَشْعَارِهِمْ, اَبْصَارِهِمْ, الدَّار, جَبَّارِين, اَنْصَارِى, الْجَار, طُغْيَانِهِمْ, الْجَوَارِ, الْقَهَّارِ, يُوَارِى, رُؤْيَاكَ, مَثْوَاى, مَحْيَاى, مِشْكَات, كَافِرِينَ.[179]

[179] Ali Muhammed ed-Dabbâ', **el-İdâe**, s. 76.

III. BÖLÜM
FARKLI VECİHLERİN AYNI ÂYETTE BİR ARAYA GELDİĞİ DURUMLAR

Yedi kırâat imamının, hangi kelimeleri nasıl okuduklarına dair genel kaideleri bir önceki bölümde açıklamaya çalıştık. Ancak, kırâat ilminde bazı vecihler vardır ki bunlar aynı âyette yahut aynı vakıflar arasında bir araya gelirse (cem') yeni yeni vecihler ortaya çıkar. Bu bölümde yedi kırâat imamlarıyla sınırlı olmak kaydı ile sözünü ettiğimiz cem' durumlarında ortaya çıkan değişik vecihleri, kırâat imamlarının tezimizde takip ettiğimiz sırasına riayet ederek ve her birini indirâc usûlüne göre sûretlendirerek anlatmaya çalışacağız. Yalnız şu var ki, cem' durumunda ortaya çıkan bu yeni vecihler, bütün imam ya da râvîlerde mevcut olmadığı için, sadece söz konusu olanları sunmaya çalışacağız.

3.1. Kâlûn

3.1.1.Cemi' Miminin Sılası ve Medd-i Munfasılın Cem'i

Kâlûn'un cemi' mimlerinde bir sıla, bir de adem-i sıla olmak üzere iki vecih okuduğunu daha önce belirtmiştik. Ancak Kâlûn, eğer iki vakıf arasında cemi' mimiyle birlikte medd-i munfasıl da bulunursa, sıla vechini kasr mertebesi ile, adem-i sıla vechini med mertebesi ile okur.[1] Cemi' miminin sılasıyla medd-i munfasılın aynı âyette karşılaşma durumunu -dörtlü med sistemini esas alacak olursak- Kâlûn en az bir elif, en fazla iki elif uzatarak okuduğu için örnek âyeti[2] şöylece sûretlendirebiliriz[3]:

اَلَآ اِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ وَلٰكِنْ لَا يَشْعُرُونَ

ب ١ صله

٢ عدم صله

3.1.2. اَلتَّوْرٰية Kelimesi İle İlgili Durumlar

3.1.2.1. اَلتَّوْرٰية Kelimesi ve Medd-i Munfasıl

Kâlûn'un التَّوْرٰية kelimesinde biri fetih, biri taklîl olmak üzere iki okuyuşu vardır. Ancak التَّوْرٰية kelimesi ve medd-i munfasılın cem' olduğu durumlarda fetih vechini kasr mertebesiyle, taklîl vechini med mertebesi ile okur. Bu durumun[4] sûretlendirilmesi şu şekildedir:

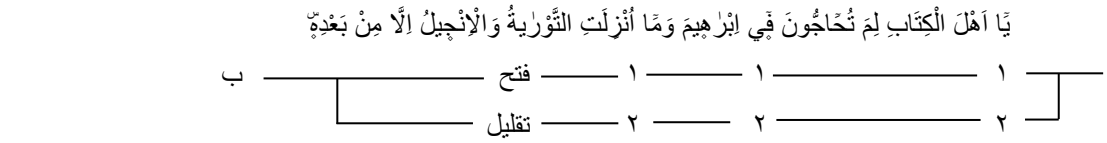
---

1 Hâlid b. Muhammed el-Hâfız, **el-Minehu'l-İlâhiyye fî Cem'i'l-Kırââti's-Seb'**, Medine, Dâru'z-Zamân, 1998, s. 45.

2 El-Bakara, 2/12.

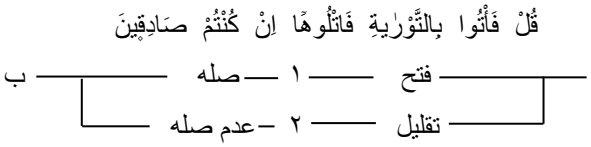
3 Sûretlendirmeleri indirâc usulü ile ve dörtlü med sistemini esas alarak yapmaya gayret edeceğiz.

4 Âl-i İmrân, 3/65.

3.1.2.2. اَلتَّوْرٰية Kelimesi, Medd-i Munfasıl ve Cemi' Miminin Sılası

Kâlûn, اَلتَّوْرٰية kelimesi, medd-i munfasıl ve cemi' mimi bir araya geldiği durumlarda kasr mertebesinde sıla ve fetih, med mertebesinde adem-i sıla ve taklîl vecihlerini okur. Bu üç vecih bir araya gelirse aşağıda sûretlendirdiğimiz durum ortaya çıkar[5]:

3.2. Verş

3.2.1. Meddi-i Bedel ve آلْاٰنَ Kelimesi

Nâfi' kırâatinin Verş rivâyetiyle ilgili bölümümüzde, medd-i bedelle ilgili kaideleri sunmuştuk. Hatırlanacağı gibi, Verş için medd-i bedellerde tûl, tavassut ve kasır olmak üzere üç ayrı okunuşu vardı. Bunun yanında آلْاٰنَ kelimesinin[6] de birçok kaideyi içinde barındırmak gibi özel bir durumu bulunmaktadır.

Her iki durumun kendi içinde birden fazla okunuşu mevcut olmakla birlikte, medd-i bedel bulunan bir âyette, aynı zamanda آلْاٰنَ kelimesi de varsa Verş rivâyeti için yeni vecihler ortaya çıkar. Bu vecihlerin nasıl bir sıralama ile geleceğini belirleyen unsur ise hangisinin önce geldiğidir. آلْاٰنَ kelimesinin önce ve sonra geldiği her iki durumu da sûretlendirerek ifade etmeye çalışacağız:

3.2.1.1. Medd-i Bedelin Önce, آلْاٰنَ Kelimesinin Sonra Geldiği Cem' Durumu

Verş için, medd-i bedel ve آلْاٰنَ kelimesi bir âyette cem' olursa, آلْاٰنَ kelimesi önce gelmek şartıyla, vücûhâtı artıracak başka bir kaide dâhil olmadığı takdirde ve

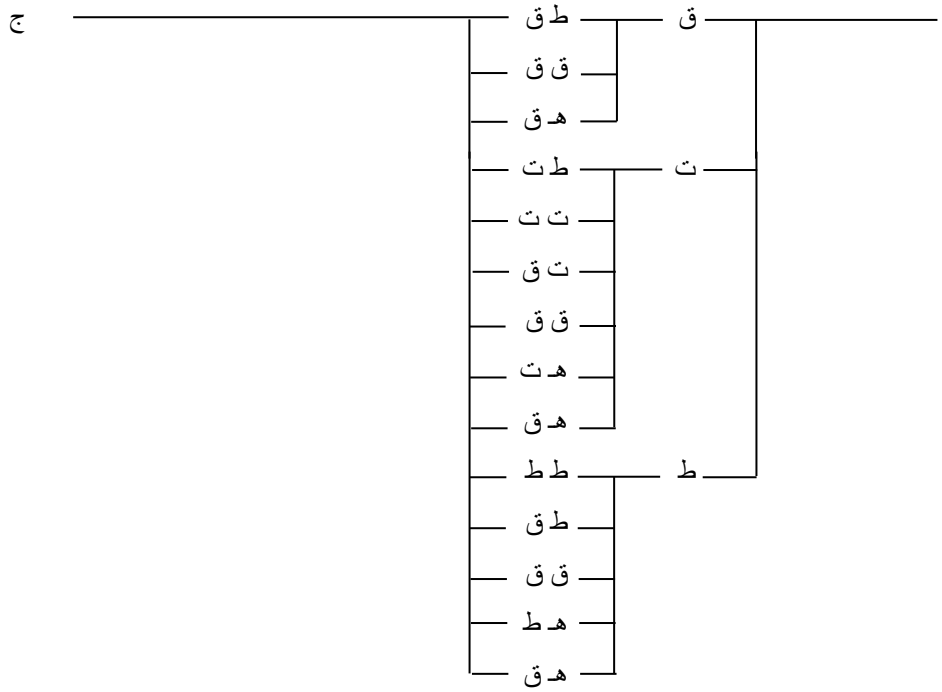
---

[5] Muhammed Emin Efendi, **Umdetü'l-Hallân**, s. 231.

[6] آلْاٰنَ kelimesi, tek bir kelime olarak, içerisinde hem hemzeteyn fî kelime, hem de medd-i bedel ihtiva etmesinden dolayı özel bir durum arz etmektedir.

vasıl halinde karşımıza on dört vecih çıkar. Bu durumu örnek bir âyet[7] seçerek şöylece sûretlendirmeye[8] çalıştık:

أَثُمَّ إِذَا مَا وَقَعَ آمَنْتُم بِهِ ط آلآنَ وَقَدْ كُنتُم بِهِ تَسْتَعْجِلُونَ

Aynı âyette herhangi bir sebeple آلْآنَ kelimesinde vakfedilecek olursa, medd-i ârızın hükümleri de surete dâhil olacağından dolayı, bu vecihlerin sayısı yirmi dokuza ulaşacaktır.[9]

3.2.1.2. آلْآنَ Kelimesinin Önce, Medd-i Bedelin Sonra Geldiği Cem' Durumu

آلْآنَ kelimesinin önce olduğu durumda da bir önceki başlıkta olduğu gibi on dört vecih bulunmakta olup, sadece vecihlerin yerleri değişmiştir. Bunu da seçtiğimiz âyeti[10] sûretlendirerek izah etmeye çalışalım:[11]

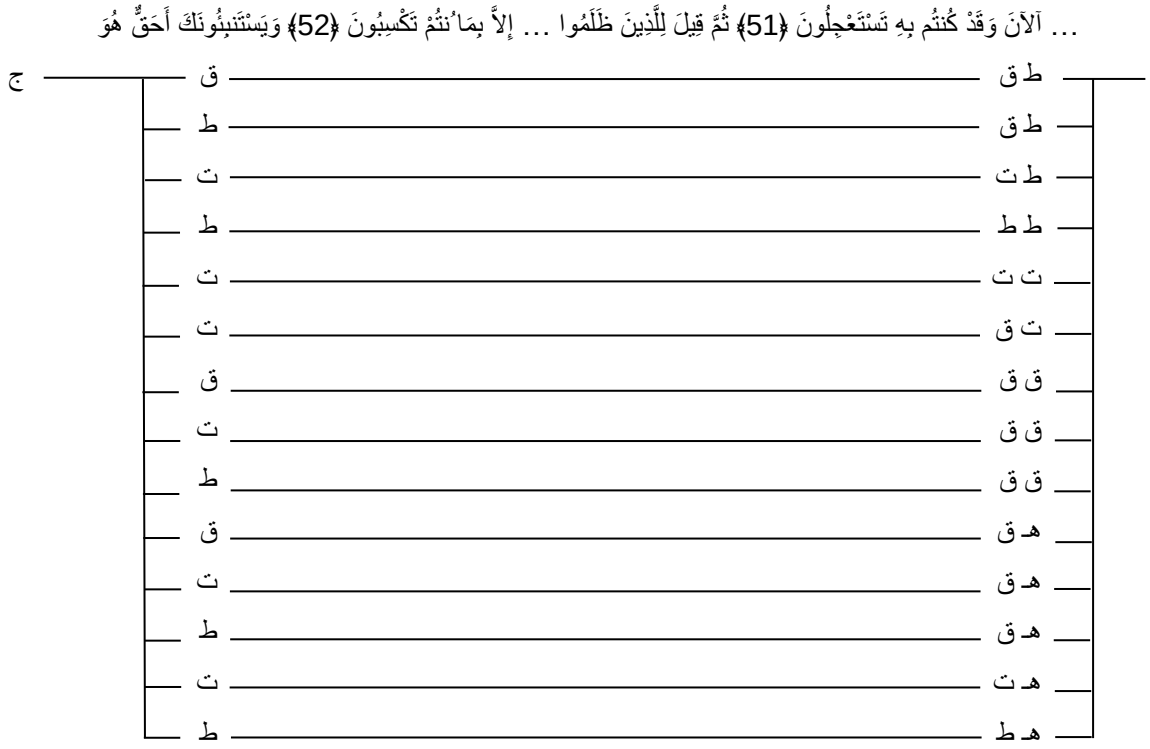
7 Yûnus, 10/51.

8 Sûretlendirmede tûl için ta (ط), tavassut için te (ت), kasr için kâf (ق) ve teshil için de o sese en yakın harf olan he (هـ) harfi remiz olarak kullanılmıştır.

9 Ali Muhammed ed-Dabbâ', thk. Cemal Muhammed Şeref, **Muhtasar Bulûğu'l-Ümniyye**, Tanta, Dâru's-Sahâbe Bitanta, 2004, s. 27-28.

10 Yûnus, 10/51-53.

11 Ali Muhammed ed-Dabbâ', **Muhtasar Bulûğu'l-Ümniyye**, s. 28-29.

3.2.2. Meddi-i Bedel ve Sâkin Lîn Harfleri (و ve ى)

Verş rivâyetinde, medd-i bedel ve lîn harflerinin sâkin olarak geldiği kelimelerin bir âyette cem' olduğu durumlarda yeni vecihler ortaya çıkmaktadır. Ancak, Kur'ân-ı Kerîm'de bu konuya dâhil olan sadece iki kelime ve bunların varyasyonları bulunmaktadır. Bunlar شَيْئٌ kelimesinin türevleri ve سَوْءَاتِكُمْ kelimesinin türevleridir.

3.2.2.1. Meddi-i Bedel ve شَيْئٌ Kelimesi

Verş için medd-i bedelde tûl, tavassut ve kasr vecihlerinin olduğu yukarıda geçmişti. Yine Verş'in شَيْئٌ kelimelerinde tûl ve tavassut vecihleri vardır.[12] Birden çok okunuşu olan bu vecihlerin[13] aynı âyette buluştuklarında oluşan mizanı önce ve sonra geliş durumlarına göre şöyle sûretlendirebiliriz:

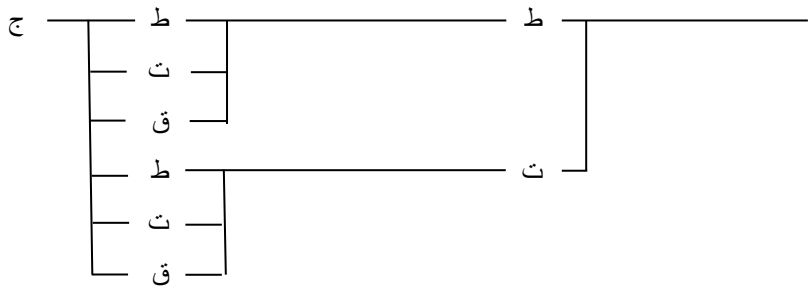
[12] Muhammed Emin Efendi, **Umdetü'l-Hallân**, s. 144.

[13] Verş'in bu âyet-i kerimede bulunan الْأَخِرَةِ kelimesinde terkîk vechi de vardır. Ama bu veya başka âyetlerdeki sûreti etkilemeyen, yani tek başına da olsa, başka vecihlerle birlikte de olsa yapılmak durumunda olup diğer vecihlerle etkileşime geçmeyen kuralları yazmamayı, sadece söz konusu vecihlere vurgu yapmayı tercih ettik. Terkîk bahsi için bkz. Ebu'l-Kâsım Ali b. Osman el-Bağdâdî, **Sirâcu'l-Kârii'l-Mübtedî ve Tizkâru'l-Mukrii'l-Müntehî**, 3. Basım, Kahire, Şirketü Mektebeti Ve Matbaati Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1954, s.119.

3.2.2.1.1. شَيْئٌ Kelimesinin Önce, Meddi-i Bedelin Sonra Geldiği Durumlar

Bu durumda oluşan sûreti örnek âyet-i kerîme[14] ile açıklamaya çalışalım:

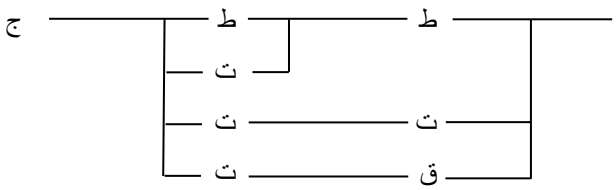
...إِنَّهُمْ لَنْ يَضُرُّوا اللهَ شَيْئًا يُرِيدُ اللهُ أَلَّا يَجْعَلَ لَهُمْ حَظًّا فِي الْآخِرَةِ...

3.2.2.1.2. Meddi-i Bedelin Önce, شَيْئٌ Kelimesinin Sonra Geldiği Durumlar

Bu durumda oluşan sûreti örnek olarak seçtiğimiz âyet[15] ile açıklamaya çalışalım:

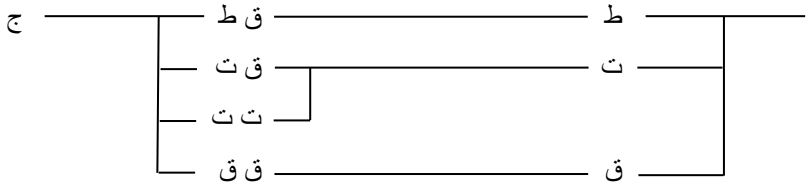
أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ

3.2.2.2. Meddi-i Bedel ve سَوْاٰتِكُمْ Kelimesi

سَوْاٰتِكُمْ kelimesi hem bir medd-i bedel hem de lîn harflerinden vâv'ı ihtiva etmektedir. Bu durumda oluşan sûreti örnek bir âyet[16] ile açıklamaya çalışalım:

يَا بَنِي آدَمَ قَدْ أَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُوَارِي سَوْاٰتِكُمْ وَرِيشًا

[14] Âl-i İmrân, 3/176, Ali Muhammed ed-Dabbâ', **Muhtasar Bulûğu'l-Ümniyye**, s. 38.

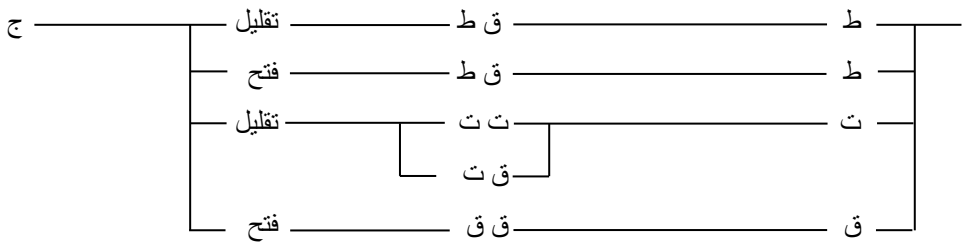
[15] El-Bakara, 2/170, Bu âyet-i kerimede de Verş'in, sûreti etkilemeyen med vecihleri gösterilmemiştir. Sûret için bkz. Ali Muhammed ed-Dabbâ', **Muhtasar Bulûğu'l-Ümniyye**, s. 38.

[16] El-A'râf, 7/26, Bu âyet-i kerimede de Verş'in, sûreti etkilemeyen med ve nakil vecihleri gösterilmemiştir. Ayrıca sûret için bkz. Abdulfettah el-Pâlûvî, **Zübdetü'l-İrfân fî Vucûhi'l-Kur'ân**, İstanbul, Asitane, t.y. , s.58.

3.2.2.3. Meddi-i Bedel, سَوْاٰتِكُمْ Kelimesi ve Zevâtü'l-Yâ

Bir önceki başlıkta incelediğimiz âyette, eğer biraz ilerideki خَيْر kelimesinde vakfedersek sûrete zevâtü'l-yâ vecihleri de gireceği için, sûret aşağıdaki hali alır:[17]

يَا بَنِي اٰدَمَ قَدْ اَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُوَارِي سَوْاٰتِكُمْ وَرِيشًا وَلِبَاسُ التَّقْوٰى ذٰلِكَ خَيْرٌ

3.2.3. Meddi-i Bedel ve Zevâtü'l-Yâ

Medd-i bedel ve zevâtü'l-yânın her birinin kendi içinde birden çok vechi bulunmaktadır. Bu ikisinin cem' olduğu durumlarda ise, yeni vecihlerin gelip gelmemesi, gelirse hangi konumda bulunacağının belirlenmesi, bu vecihlerin öncelik ve sonralık durumuyla birlikte, medd-i bedelin aynı vücuhât içinde, vasıl ya da vakıf halinde oluşuna göre değişmektedir. Şimdi bu başlık altında en çok karşılaşılan durumları, örnek birer âyet seçip, vücuhâtını çıkararak izah etmeye çalışalım:

3.2.3.1. Meddi-i Bedelin Önce, Zevâtü'l-Yânın Sonra Geldiği Durumlar

Aşağıdaki âyette[18] görüleceği gibi medd-i bedelin tûl, tavassut ve kasr vecihleri, zevâtü'l-yânın fetih ve taklîl vecihleriyle karşılaştığı zaman bütün vecihler birbiriyle eşleşmez, medd-i bedelin tûl vechi, fetih ve taklîl vecihlerinin her ikisiyle; tavassut vechi sadece taklîl vechiyle; kasr vechi ise sadece fetih vechiyle eşleşmektedir.

Görüldüğü gibi bu iki kuralın bütün vecihleri birbiriyle eşleşmemekte, sadece belli vecihler belli vecihlerle eşleşmektedir. Bunun yanında, medd-i bedelin önce, zevâtü'l-yânın sonra geldiği bu durumda, medd-i bedeller kendi içinde uyumlu olmakla birlikte, zevâtü'l-yânın birer kere okunan fetih ve taklîl vecihleri, ikişer kere okunmaktadır.[19]

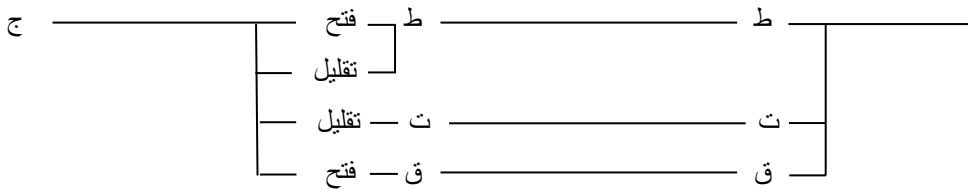
---

[17] Abdulfettâh el-Kâdî, **el-Büdûru'z-Zâhire fi'l-Kırââti'l-Aşri'l-Mütevâtira min Tarîki'ş-Şâtıbiyye ve'd-Dürra**, Mekke, Mektebetü Enes b. Mâlik, 2002, s. 141.

[18] El-Bakara, 2/248.

[19] Abdulfettah el-Pâlûvî, **Zübdetü'l-İrfân**, s.22.

وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ اِنَّ اٰيَةَ مُلْكِهٖٓ ... مِنْ رَبِّكُمْ وَبَقِيَّةٌ مِمَّا تَرَكَ اٰلُ مُوسٰى وَاٰلُ هٰرُونَ تَحْمِلُهُ الْمَلٰٓئِكَةُ

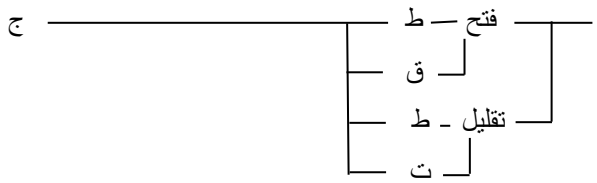

3.2.3.2. Zevâtü'l-Yânın Önce, Meddi-i Bedelin Sonra Geldiği Durumlar

Bu âyette[20], yukarıda gördüğümüz durumun tam tersi bir eşleşme görmekteyiz. Zevâtü'l-yânın iki vechinden fetih vechi, medd-i bedelin üç veçhinden sadece tûl ve kasrıyla; taklîl vechi ise sadece tûl ve tavassutuyla eşleşmektedir.

Görüldüğü gibi bu iki kuralın bu sıralamayla birbiriyle karşılaşmasından dolayı medd-i bedelin yalnız başına bir kez okunan tûl vechi iki kez okunmaktadır.[21]

فَتَلَقّٰٓى اٰدَمُ مِنْ رَبِّهٖ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ

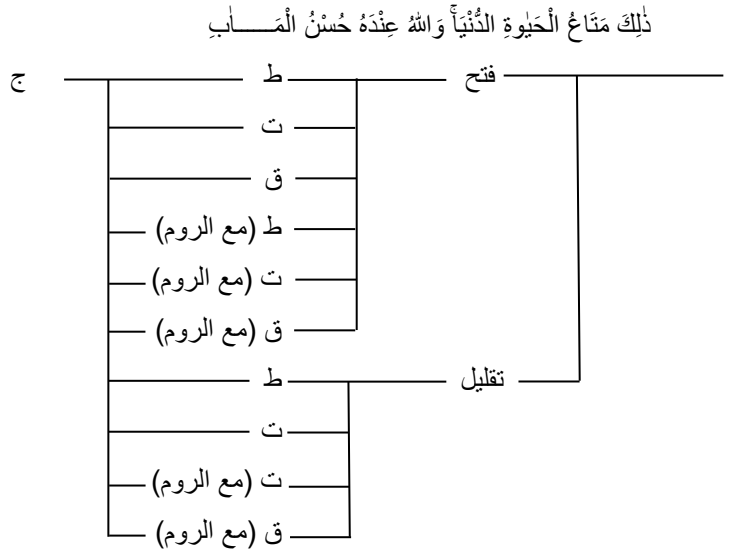

3.2.3.3. Zevâtü'l-Yânın Önce, Meddi-i Bedelin Sonda Ârız Olarak Geldiği Durumlar

Aşağıda vücuhâtını sunmuş olduğumuz âyette[22] الْمَاٰبِ kelimesi bir medd-i bedel olmasına rağmen, Verş için vakıf halinde geldiğinden dolayı medd-i ârız hükümlerine tabidir.[23] Bu nedenle almış olduğu bütün vecihlerle birlikte revm yapmak da câizdir.[24]

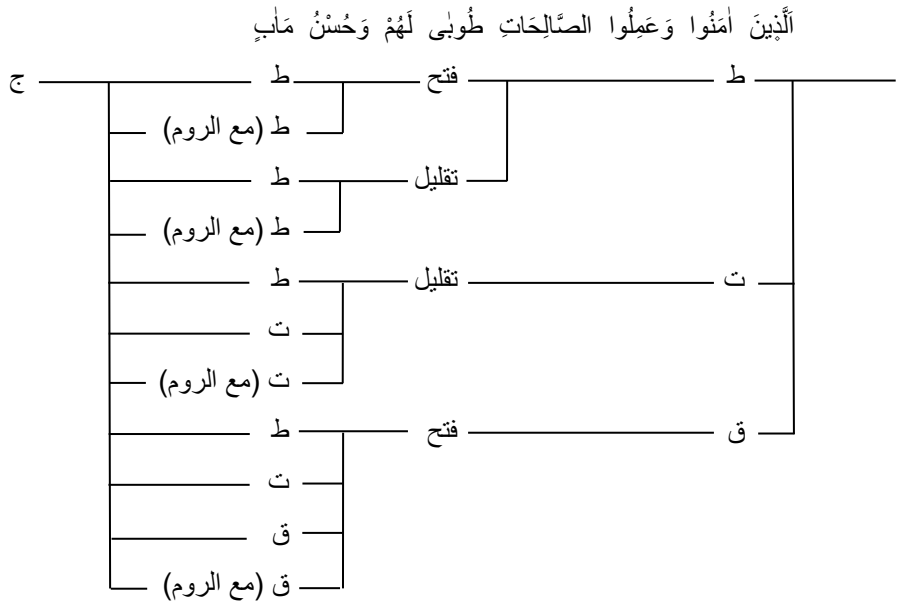
---

[20] El-Bakara, 2/37.
[21] Abdulfettah el-Pâlûvî, **Zübdetü'l-İrfân**, s.22.
[22] Âl-i İmrân, 3/14.
[23] Muhammed Emin Efendi, **Umdetü'l-Hallân**, s. 134.
[24] Ali Muhammed ed-Dabbâ', **Muhtasar Bulûğu'l-Ümniyye**, s. 35.

3.2.3.4. Başta Medd-i Bedel, Ortada Zevâtü'l-Yâ ve Tekrar Meddi-i Bedelin Sonda Ârız Olarak Geldiği Durumlar

Burada örnek olarak incelediğimiz âyette[25], bir önceki başlıkta ele aldığımız âyetten farklı olarak, vasıl halinde gelen normal şartlardaki bir medd-i bedel daha vücuhâta dâhil olmakta, dolayısıyla zevâtü'l-yâ birbirinden farklı özelliklerdeki iki farklı medd-i bedelin arasında kalmaktadır.[26]

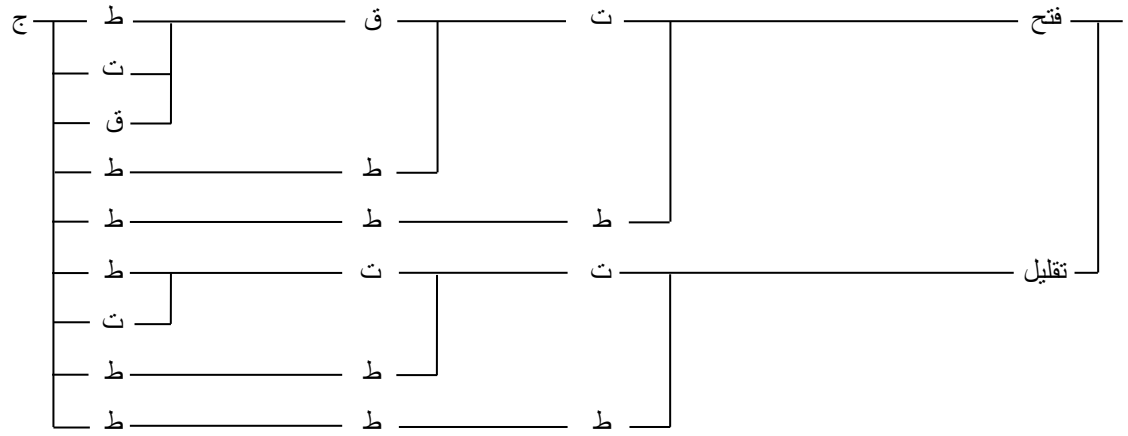
[25] Er-Ra'd, 13/29.

[26] Abdulfettâh el-Kâdî, **el-Büdûru'z-Zâhire**, s. 210.

3.2.3.5. Medd-i Bedel, Zevâtü'l-Yâ ve شَيْئٌ Kelimesiyle Birlikte Başka Bir Meddi-i Bedelin Sonda Ârız Olarak Geldiği Durumlar

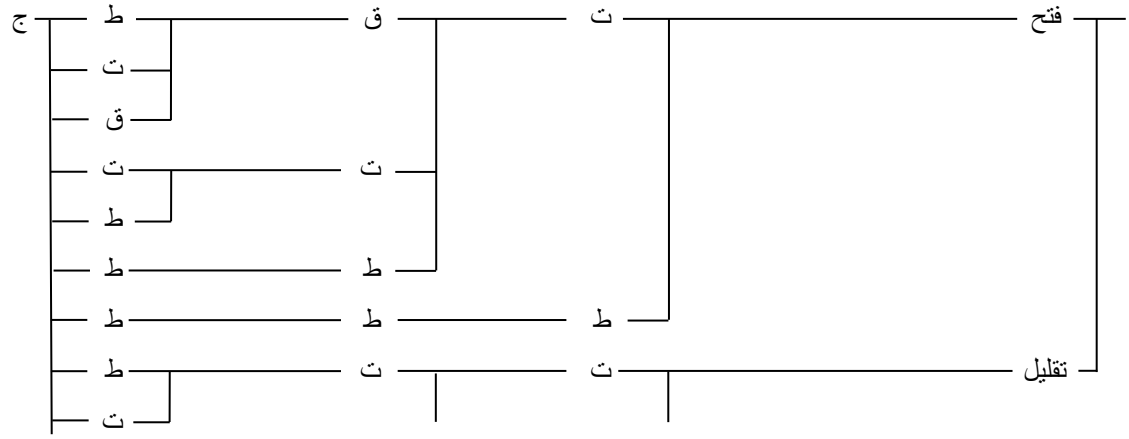
Burada seçmiş olduğumuz örnek âyette[27], yine Verş'in vücuhâtı etkilemeyen vecihleri dışarıda tutulduğunda, bir zevâtü'l-yâ, normal şartlarda gelen bir medd-i bedel, ardından شَيْئٌ kelimesi ve en sonda medd-i ârız olarak gelen bir medd-i bedelin cem' olmuştur. İlk başta birçok kural bir araya geldiği için uzun bir vücuhât çıkması bekleniyorsa da, ortak vecihlerden dolayı sadece dokuz vecih gelmektedir:[28]

فَمَا اَغْنٰى عَنْهُمْ سَمْعُهُمْ وَلَآ اَبْصَارُهُمْ وَلَآ اَفْئِدَتُهُمْ مِنْ شَيْءٍ اِذْ كَانُوا يَجْحَدُونَ بِاٰيَاتِ اللهِ ... مَا كَانُوا بِهٖ يَسْتَهْزِؤُنَ

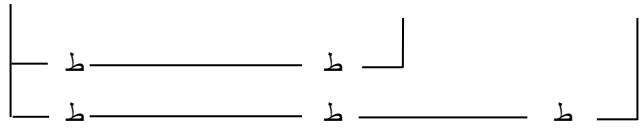

Pâlûvî'nin Zübdetü'l-İrfân[29] isimli eserinde, bu vecihlere ek olarak, fetih üzerinden gelen tavassut vechinden sonra, tûl ve kasr vecihlerinin arasında, medd-i bedel için bir tavassut vechi, buna bağlı olarak medd-i ârız için de tavassut ve tûl vecihleri vardır. Bu vecihler de eklendikten sonra vücuhât şu şekilde olmaktadır:

فَمَا اَغْنٰى عَنْهُمْ سَمْعُهُمْ وَلَآ اَبْصَارُهُمْ وَلَآ اَفْئِدَتُهُمْ مِنْ شَيْءٍ اِذْ كَانُوا يَجْحَدُونَ بِاٰيَاتِ اللهِ ... مَا كَانُوا بِهٖ يَسْتَهْزِؤُنَ

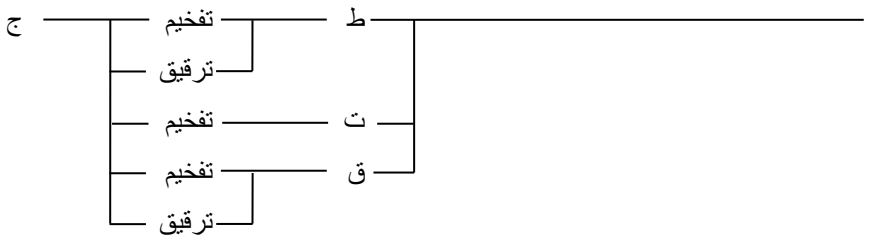
[27] El-Ahkâf, 46/26.
[28] Abdulfettâh el-Kâdî, **el-Büdûru'z-Zâhire**, s. 376.
[29] Abdulfettah el-Pâlûvî, **Zübdetü'l-İrfân**, s. 260.

3.2.3.6. Medd-i Bedel ve Terkîk Vecihlerinin Bir Araya Geldiği Durumlar

Verş rivâyetinin usûl kısmını ele aldığımız bölümde terkîk konusunu işlemiştik. Ancak hulf ile terkîk edilen bir kelime medd-i bedel ile aynı âyette cem' olursa yeni bazı vecihler ortaya çıkar. Bu vecihleri örnek âyeti[30] sûretlendirerek açıklamaya çalışalım:[31]

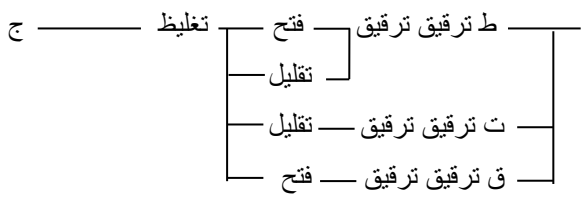
فَاِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ فَاذْكُرُوا اللهَ كَذِكْرِكُمْ اٰبَاءَكُمْ اَوْ اَشَدَّ ذِكْرًا

3.2.3.7. Medd-i Bedel, Zevâtü'l-Yâ, Tağlîz ve Terkîk Vecihlerinin Bir Araya Geldiği Durumlar

Bir önceki başlıkta ele aldığımız vecihlere zevâtü'l-yâ ve tağlîz vecihlerinin eklenmesiyle oluşan vecihleri sûretlendirdiğimiz bir âyet[32] ile açıklamaya çalışalım:[33]

وَالْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لِمَنِ اتَّقٰى وَلَا تُظْلَمُونَ فَتِيلًا

3.2.4. Zevâtü'l-Yâ, شَيْئٌ Kelimesi ve الْجَار Kelimesinin Birlikte Geldiği Durumlar

Verş'e göre, her birinin kendine özel birden fazla vecihleri bulunan, zevâtü'l-yâ ve شَيْئٌ kelimesi ile birlikte, yine kendisine ait özel vecihleri bulunan الْجَار kelimesi

---

30 El-Bakara, 2/200.

31 Abdulfettah el-Pâlûvî, **Zübdetü'l-İrfân**, s. 199, Ali Muhammed ed-Dabbâ', **Muhtasar Bulûğu'l-Ümniyye**, s. 72.

32 En-Nisâ, 4/77.

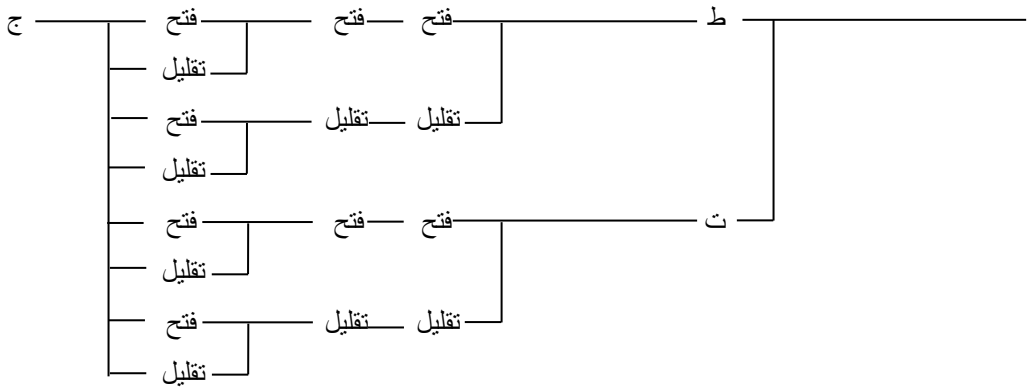
33 Muhammed Emin Efendi, **Umdetü'l-Hallân**, s. 133 ve 134.

bir âyette cem' olduğu bir durumda, birbirinden farklı üç rivâyet karşımıza çıkmaktadır.

Karşılaştığımız birinci rivâyet sekiz, ikinci rivâyet dört, üçüncü rivâyet ise altı vecihten oluşmaktadır. Bu üç durumu, seçmiş olduğumuz âyeti[34] sûretlendirerek anlatmaya çalışalım:

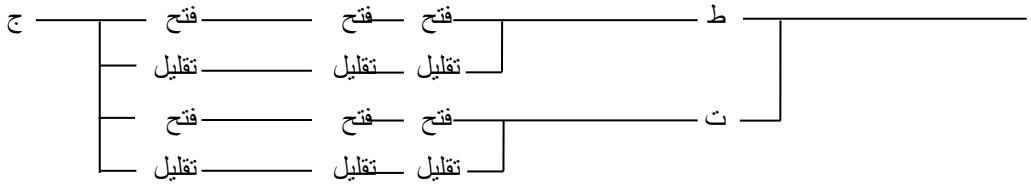
Birinci durum:[35]

وَاعْبُدُوا اللهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهٖ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينِ وَالْجَارِ ...

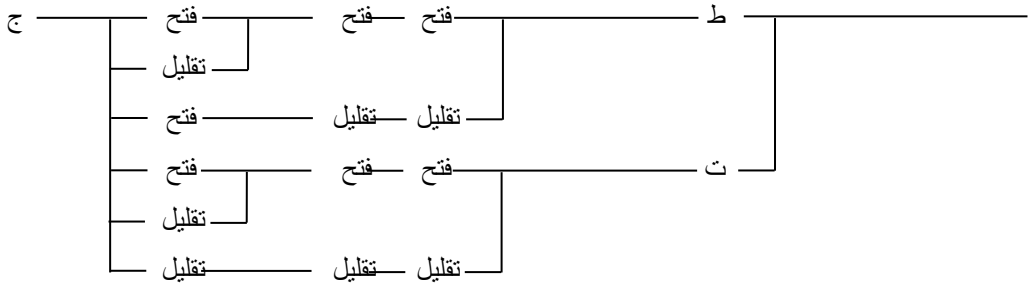
İkinci durum:[36]

وَاعْبُدُوا اللهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهٖ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينِ وَالْجَارِ ...

Üçüncü durum:[37]

وَاعْبُدُوا اللهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهٖ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينِ وَالْجَارِ ...

[34] En-Nisâ, 4/36.

[35] Abdulfettâh el-Kâdî, **el-Büdûru'z-Zâhire**, s. 97, Ali Muhammed ed-Dabbâ', **Muhtasar Bulûğu'l-Ümniyye**, s. 68.

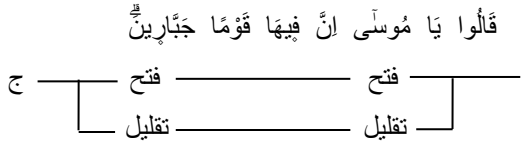
[36] Abdulfettâh el-Kâdî, **el-Büdûru'z-Zâhire**, s. 97, Ali Muhammed ed-Dabbâ', **Muhtasar Bulûğu'l-Ümniyye**, s. 68.

[37] Abdulfettah el-Pâlûvî, **Zübdetü'l-İrfân**, s. 212.

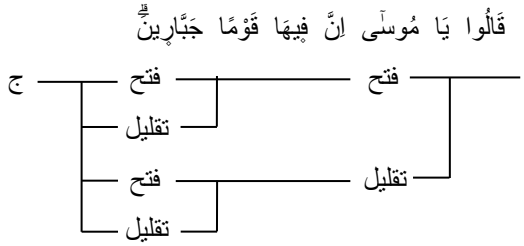
3.2.4. Zevâtü'l-Yâ ve الْجَبَّارِينَ Kelimesinin Birlikte Geldiği Durumlar

Verş için bu durumda biri iki, diğeri dört vecihten oluşan iki ayrı sûret karşımıza çıkmaktadır. Örnek bir âyet[38] üzerinden bu iki durumu da sûretlendirecek olursak;[39]

Birinci durum:

İkinci durum:

3.3. Hamze

İmam Hamze ile râvileri Halef ve Hallâd, hemze ile başlayan ma'rife ve nekre kelimelerin, birbirleriyle cem' olduğu durumlardaki okuyuşlarda, birbirleriyle ihtilaf halindedirler. Burada ma'rife ve nekre kelimelerin birbirleriyle, kendi içinde ya da çaprazlama olarak karşılaştıkları durumlarda hangi imam ya da râvinin, tahkik, nakil ve sekit vecihlerinden hangilerini nasıl bir sıralamayla okuduklarını birer sûret ile anlatmaya çalışacağız:

3.3.1. Hemze İle Başlayan Ma'rife ve Nekre Kelimelerin Cem'inde, Vakıf Halindeki Durumlar

3.3.1.1. Önce Nekre, Sonra Ma'rife Bir Kelimenin Beraber Geldiği Durum

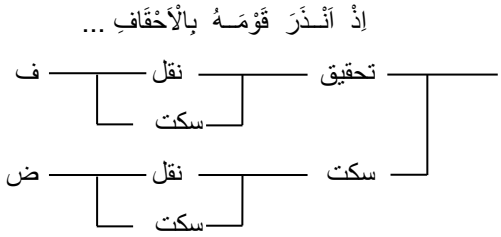
Böyle bir durumda Halef'in, hem nekre olan ilk kelimeyi tahkik ile okurken nakil ve sekit vecihleri, hem de aynı nekre kelimeyi sekit ile okurken nakil ve sekit vecihleri vardır. Bununla birlikte Hallâd'ın, Halef'in nekre olan kelimede tahkik ile

---

[38] El-Mâide, 5/22.

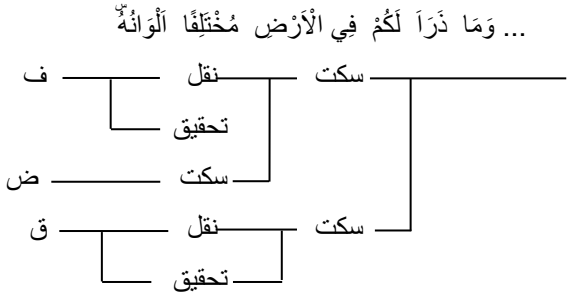
[39] Ali Muhammed ed-Dabbâ', **Muhtasar Bulûğu'l-Ümniyye**, s. 67.

okunan vechine muvâfakatı vardır.[40] Bu durumu örnek bir âyeti[41] sûretlendirerek şöylece gösterebiliriz:[42]

3.3.1.2. Önce Ma'rife, Sonra Nekre Bir Kelimenin Beraber Geldiği Durum

Böyle bir durumda her iki râvinin de ma'rife olan kelimeyi sekit ile okurken, nekre kelimede hem nakli hem de tahkiki; Halef'in ise nekre olan kelimede ayrıca sekit vechi vardır. Bunlara ilaveten Hallâd'ın, ma'rife olan kelimeyi tahkik ile okurken, nekre kelimede, hem nakli hem de tahkiki bulunmaktadır. Örnek bir âyeti[43] sûretlendirerek açıklayacak olursak:[44]

3.3.1.3. İki Nekre Kelimenin Beraber Geldiği Durum

Böyle bir durumda Hallâd'ın ilk nekre kelimenin tahkiki üzerinden ikinci hekre kelimenin nakil ve tahkiki, Halef'in ise aynı vecihlere muvâfakatı ile birlikte ilk nekre kelimenin sekiti üzerinden nakil ve sekit vecihleri bulunmaktadır. Örnek âyet[45] şu şekilde sûretlendirilebilir:[46]

---

[40] Sûretlerde her iki râvînin de muvâfık oldukları durumlarda, artık rivâyet değil kırâat oluştuğu için, râvilerin rumuzlarını ayrı ayrı yazmak yerine, imamın rumuzunu yazmayı tercih ettik.

[41] El-Ahkâf, 46/21.

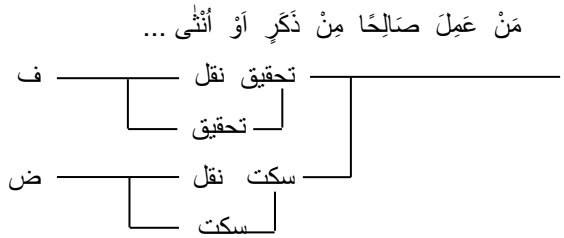
[42] Abdulfettah el-Pâlûvî, **Zübdetü'l-İrfân**, s. 151.

[43] En-Nahl, 16/13.

[44] Abdulfettah el-Pâlûvî, **Zübdetü'l-İrfân**, s. 151.

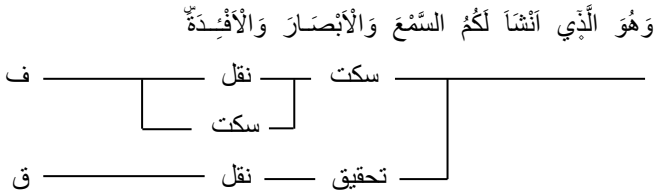
[45] En-Nahl, 16/97.

[46] Abdulfettah el-Pâlûvî, **Zübdetü'l-İrfân**, s. 151.

3.3.1.4. İki Ma'rife Kelimenin Beraber Geldiği Durum

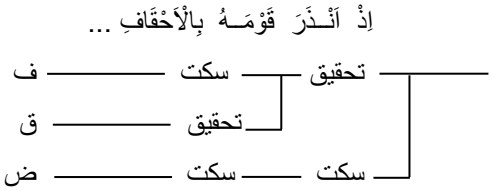
Böyle bir durumda, Hallâd'ın ilk ma'rife kelimenin sekti üzerinden ikinci ma'rife kelimenin hem nakli hem sekti, hem de yine ilk ma'rife kelimenin tahkiki üzerinden ikinci ma'rife kelimenin nakli bulunmaktadır. Halef ise sadece Hallâd'ın ilk ma'rife kelimenin sekti ile başlayan veche muvâfakatı bulunmaktadır. Örnek âyetin[47] sûretlendirilmesi şu şekildedir:[48]

3.3.2. Hemze İle Başlayan Ma'rife ve Nekre Kelimelerin Cem'inde Vasıl Halindeki Durumlar

3.3.2.1. Önce Nekre, Sonra Ma'rife Bir Kelimenin Beraber Geldiği Durum

Böyle bir cem' durumunda nekre olan ilk kelimenin tahkik vechini okurken, ma'rife olan ikinci kelimenin sektinde iki râvî ittifak halindedir. Ancak Hallâd'ın aynı tahkikin üzerinden, ma'rife kelimede bir de tahkik okuyuşu vardır. Halef'in ise ayrıca her iki kelimede birer sekti daha bulunmaktadır. Örnek âyetin[49] sûretlendirilmesi şu şekilde olacaktır:[50]

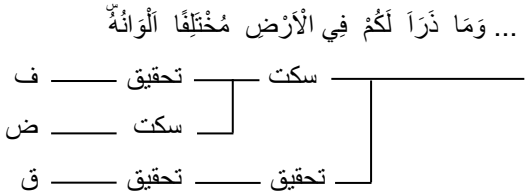

---

47 El-Mü'minûn, 23/76.
48 Abdulfettah el-Pâlûvî, **Zübdetü'l-İrfân**, s. 151.
49 El-Ahkâf, 46/21.
50 Abdulfettah el-Pâlûvî, **Zübdetü'l-İrfân**, s. 151.

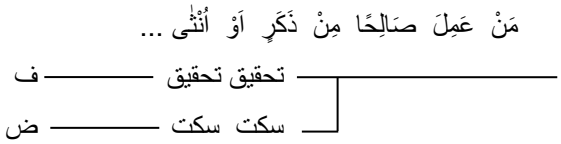
3.3.2.2. Önce Ma’rife, Sonra Nekre Bir Kelimenin Beraber Geldiği Durum

Bu gibi durumlarda Halef ve Hallâd’ın hem ortak hem de bireysel okuyuşları vardır. Halef ve Hallâd, ma’rife olan ilk kelimenin sektinin üzerinden, nekre kelimenin tahkiki konusunda ittifak halindedirler. Bununla birlikte, Halef’in, ma’rife olan kelimenin sekti üzerinden bir sekti daha vardır. Hallâd’ın ise, Halef ile muvâfakat halinde olduğu vechin haricinde, her iki kelimede de tahkik vechiyle bir okuyuşu daha vardır. Bu durum, örnek bir âyetin[51] sûretlendirilmesiyle şu şekilde gösterilebilir:[52]

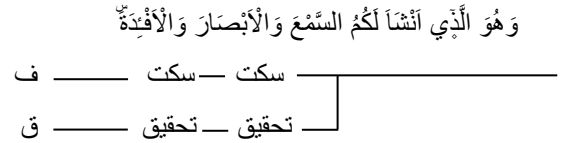
3.3.2.3. İki Nekre Kelimenin Beraber Geldiği Durum

Böyle bir durumda Hallâd’ın, her iki kelimede de sadece tahkik vecihleri, Halef’in ise hem tahkik hem de sekit vecihleri bulunmaktadır. Örnek âyet[53] şu şekilde sûretlendirilebilir:[54]

3.3.2.4. İki Ma’rife Kelimenin Beraber Geldiği Durum

Böyle bir durumda Halef ve Hallâd’ın, her iki kelimede de sekit vecihlerinin yanında, Hallâd’ın yine her iki kelimede de ayrıyeten tahkik vecihleri vardır. Örnek âyetin[55] sûreti şu şekildedir:[56]

---

51 En-Nahl, 16/13.
52 Abdulfettah el-Pâlûvî, **Zübdetü’l-İrfân**, s. 151.
53 En-Nahl, 16/97.
54 Abdulfettah el-Pâlûvî, **Zübdetü’l-İrfân**, s. 151.
55 El-Mü’minûn, 23/76.
56 Abdulfettah el-Pâlûvî, **Zübdetü’l-İrfân**, s. 151.

SONUÇ

Hiç şüphesiz Kur'ân-ı Kerîm, lafzı ve manasındaki eşsizliği ile Allah'ın son ve değişmez kelâmıdır. Bir benzerinin ortaya konulmasına dair birçok âyette meydan okunmasına rağmen, indiği günden bu güne değin, gelmiş geçmiş en mahir söz ustaları bile, bir sûre getirmeleri şöyle dursun, en küçük bir parçasının dahi benzerini ortaya koyamamışlardır.

Kırâat İlmi, İslam tarihinin ilk dönemlerinden itibaren, zamanla oluşan ve gelişen ilmi disiplinler içerisinde, mü'minler için iman ve amel kaynağı olan bu eşsiz "Hak Kelâmı" ile ilgilenen ilimlerin, en önde gelenlerinden biri olmuştur. Zira Kırâat İlmi'nin ana malzemesi Kur'ân-ı Kerîm'in kelimeleridir. Bunun yanı sıra Kırâat İlmi, kendisinin dışındaki diğer bütün dini ilimler için en temel kaynak ve hareket noktası olmuştur. Bu nedenle olsa gerektir ki, hadis, tasavvuf ya da nahiv gibi ilimlerde ön plana çıkan âlimlerin birçoğunun, aynı zamanda Kırâat İlmiyle de meşgul oldukları gerçeği gözden kaçmamaktadır.

Kırâat İlmi de, diğer ilimler gibi tedvin döneminden itibaren gelişme göstermiş, kırâat vecihlerini nakledenlere, nakillerinin sağlamlıklarına ve bu vecihleri bir sonraki kuşağa aktarırken tercih ettikleri eğitim usullerine göre çeşitli tasnif ve taksimlere uğramıştır. Örneğin senetleri yönüyle mütevâtir, meşhûr ve şâz gibi bölümlere ayrılırken, zamanla, bu rivâyetlerin eğitim sürecinde oluşan ekollerin, gerek kırâat ulemâsı, gerekse Müslümanların teveccühüne göre yedi, sekiz, on, on dört ve daha fazla sayılarda gruplara ayrılarak eğitimi yapılmış ve çok sayıda eserler verilmiştir.

İlk kez İbnü Mücâhid kırâatleri sayı bakımından yedi kırâatle tahdid etmiştir. İslâm ulemâsı bu yedi kırâatin tevâtüründe ittifak etmiş ve ümmetin büyük çoğunluğu bunları benimsemiştir. Zamanla bu kırâatlerin eğitim sürecinde çeşitli ekoller ortaya çıkmıştır. Eğitimde kullandıkları metod ve önceledikleri eserler bakımından farklılık gösteren bu ekoller neş'et ettikleri bölgeye göre isimlendirmiştir. Ortaya çıktığı zamandan bu yana gelişme göstermiş olan kırâat ilminin, kendine has bir terminolojisi bulunmakta, gerek eğitim gerekse pratik talimi esnasında bu terminoloji kullanılmaktadır.

Yedi kırâat imamının birincisi, Medine ehlinin kırâat imamı olan Nâfi'dir. İmam Nâfi'nin Kâlûn ve Verş isminde iki râvisi vardır. Kâlûn, cemi' mimini sılalı okumasıyla, Verş ise ibdâl, nakil ve terkîk vecihleriyle ön plana çıkar. Bu iki râvinin

farklı ya da aynı kelimede yan yana gelen iki hemzeye ait vecihlerde ortak okuyuşları bulunmaktadır.

İbnü Kesîr Mekke'lilerin kırâat imamıdır. Bezzî ve Kunbul ismindeki râvileri birçok vecihte ittifak halindedirler. İbnü Kesîr kırâatinin en çok dikkat çeken özelliği hâ-i kinâye olarak isimlendirilen müfred müzekker ğâib zamirlerini her halükarda sılalı olarak okumasıdır.

Basra'nın kırâat imamı olan Ebû Amr'ın Dûrî ve Sûsî isminde iki râvisi vardır. Râviler okuyuşlarında büyük oranda ittifak halindedirler. Ebû Amr kırâatinin en dikkat çeken özelliği çokça imâle ve taklîl vecihlerinin bulunmasıdır. Ayrıca Sûsî rivâyetinde idğâmın farkedilir derecede çok olmasıyla birlikte, ibdâl konusunda -bazı istisnaları hariç tutarsak- Verş rivâyetiyle ittifak etmektedir.

İbnü Âmir Şam ehlinin imamıdır. Hişâm ve İbnü Zekvân onun râvileridir. Birbiriyle çok az konuda farklılığı bulunan iki râviden Hişâm, işmâm vecihlerinin çokluğuyla, İbnü Zekvân ise imâle vecihleriyle ön plana çıkmaktadır.

Kûfe ehlinin kırâat imamı olan Âsım'ın Ebû Bekir Şu'be ve Hafs isminde iki râvisi vardır. Âsım kırâati ulemânın ittifak ettiği vecihler dikkate alındığında en az farklılığı bulunan kırâattir. Hafs rivâyeti ise İslâm dünyasında en çok okunan rivâyettir. İki râvinin imâle ve idğâm vecihleri gibi bazı konular hariç az sayıda farklılığı vardır.

Hamze, Âsım'dan sonraki zamanda Kûfe'lilerin kırâat imamı olmuştur. Râvileri olan Halef ve Hallâd çoğunlukla ittifak halindedir. Hamze kırâati, en çok hemze üzerine vakıf yapıldığında ortaya çıkan vecihlerle ön plana çıkmaktadır. Bunun yanı sıra idğâm, işmâm, imâle ve taklîl gibi vecihleri de oldukça fazladır.

Yedinci kırâat imamı olan Kisâî, Hamze'nin ardından Kûfe'nin kırâat imamı olmuştur. Ebu'l-Hâris ve Dûrî isminde iki râvisi bulunmaktadır. Bu kırâatta idğâm ve imâle vecihlerinin çokluğu dikkat çekmektedir.

Kırâat imam ve râvileri bazı kelimelerde mevcut usûllerinde takip ettikleri kuralların dışına çıkarak, adeta kendi usûllerine muhalefet ederek farklı bir okuyuş sergileyebilmektedirler. Söz gelimi Hafs Kur'ân-ı Kerîm'in hiçbir yerinde, kendinden önce sakin bir harf bulunan hâ-i kinâyeleri sıla ile okumazken Furkan Sûresi 69. âyette bulunan فيه kelimesindeki hâ-i kinâyeyi sılalı olarak okumaktadır. Bu durum Kırâat İlmi'nin kıyas ya da ictihada değil, rivâyete dayalı bir ilim olduğu sonucunu ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

Abdulhayy, Muhammed: **el-Kavâidü'l-Müşeccere fî Kırââti'l-Aşri'l-Mütevâtire**, Beyrut, Dâru'l-Kelimü't-Tayyib, 2006.

Akakuş, Recep: **Tarihsel Boyutuyla Kur'ân Eğitimi ve Reîsü'l-Kurrâlık**, İstanbul, Kayıhan, 2008.

Altıkulaç, Tayyar: "Dûrî", **DİA**, C. X, s. 5-6.

Altıkulaç, Tayyar: "Ebû Amr b. Alâ", **DİA**, C. X, s. 94-96.

Altıkulaç, Tayyar: "Hafs b. Süleyman", **DİA**, C. XV, s. 118-119.

Altıkulaç, Tayyar: "Hamze b. Habîb", **DİA**, C. XV, s. 551-513.

Altıkulaç, Tayyar: "Kisâî", **DİA**, C. XXVI, s.69-70.

Ayverdi, İlhan (ö. 1430/2009): **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, 2. Baskı, İstanbul, Kubbealtı, 2006.

Birışık, Abdülhamit: "*Kıraat*", **DİA**, 1999, C. XXV, s. 426.

Birışık, Abdülhamit: **Kırâat İlmi ve Tarihi**, Bursa, Emin Yayınları, 2014.

Bozkurt, Nebi: "*Dârülkurrâ*", **D.İ.A.**, C. VIII, s. 543.

Buladı, Kerim: "Klasik Tefsir Mukaddimelerinde Yedi Harf Meselesi ve Yorumları", **Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. II, Sayı 2, 2016, s. 113-139.

Çetin, Abdurrahman: **Kur'ân-ı Kerîm'in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar**, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2010.

Çimen, Abdullah Emin: **Hafızlık Tarihi ve Türkiye'de Hafızlık Kurumunun İşlevselliği**, İstanbul, Sayfa Dijital, 2010.

Damra, Tevfik İbrahim: **Raf'u'd-Deracât fî Kırâati Hamze ez-Zeyyât**, Ürdün, Dâru Ammâr, 2007.

Demirci, Muhsin: **Kur'ân Tarihi**, İstanbul, İFAV, 2015.

Ebî Tâlib, Mekkî b. (ö. 437/1045): **El-Keşf an Vucûhi'l-Kırââti's-Seb'i ve İlelihâ ve Hucecihâ**, Kahire, Dâru'l-Hadîs, 2007, C. I.

Ebû Şâmme (ö. h. 665): **İbrâzu'l-Meânî min Hirzi'l-Emânî**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y.

ed-Dabbâ', Ali Muhammed, (ö. 1380/1960): **el-İdâe fî Beyâni Usûlu'l-Kırâe**, Kahire, Mektebetü'l-Ezheriyye, 1999.

ed-Dabbâ', Ali Muhammed: **İrşâdü'l-Mürîd İlâ Maksûdi'l-Kasîd Fi'l-Kırââti's-Seb'**, Tanta, Dâru's-Sahâbeti li't-Turâs Bitanta, 2006.

ed-Dabbâ', Ali Muhammed: **Muhtasar Bulûğu'l-Ümniyye**, thk. Cemal Muhammed Şeref, Tanta, Dâru's-Sahâbe Bitanta, 2004.

ed-Dânî, Osman b. Saîd (ö. 444/1052): **Câmiu'l-Beyân fi'l-Kırââti's-Seb'i'l-Meşhûra**, thk. Muhammed Sadûk el-Cezâirî, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005.

ed-Dânî, Osman b. Saîd: **et-Teysîr fi'l-Kırââti's-Seb'**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996.

ed-Dânî, Osman b. Saîd: **el-Mukni' fî Rasmi Mesâhifi'l-Emsâr**, thk. Muhammed es-Sâdık Kamhâvî, Kahire, Mektebetü Külliyyeti'l-Ezheriyye, t.y.

ed-Devserî, İbrahim b. Saîd: **Muhtasaru'l-İbârât li Mu'cemi Mustalahâtü'l-Kırâât**, Riyad, Dâru'l-Hadâra, 2008.

el-Bağdâdî, Ali b. (ö. 801/1398): **Sirâcu'l-Kârii'l-Mübtedî ve Tizkâru'l-Mukrii'l-Müntehî**, 3. Basım, Kahire, Şirketü Mektebeti Ve Matbaati Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1954.

el-Bennâ, Ahmed M. (ö. 1117/1705): **İthafu Fudalâi'l-Beşer fi'l-Kırââti'l-Erbaati Aşar**, Kahire, Mektebetü'l-Külliyyeti'l-Ezheriyye, 1987.

el-Beylî, Ahmed: **el-İhtilâf Beyne'l-Kırâât**, Beyrut, Dâru'l-Ceyl, 1988.

el-Cekenî, A'mer b. Muhammed: **el-Fârık Beyne Rivâyeti Verş Ve Hafs**, 3. Basım, thk. Abdulkâdir el-Cekenî, Beyrut, Dâru'l-İhâ el-Lübnânî, 1979.

el-Ceremî, İbrahim Muhammed: **Mu'cemu Ulûmi'l-Kur'ân**, Şam, Dâru'l-Kalem, 2001.

el-Ensârî, Ahmed b. Halef (ö. 540/1145): **Kitâbü'l-İknâ' fi'l-Kırââti's-Seb',** thk. Dr. Abdulmecid Katamesh, Dımeşk, Dâru'l-Fikr, 1983.

el-Hafeyân, Abdu's-Semî': **Eşheru'l-Mustalahât fî Fenni'l-Edâi ve İlmi'l-Kırâât**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.

el-Hâfız, Hâlid b. Muhammed: **el-Minehu'l-İlâhiyye fî Cem'i'l-Kırââti's-Seb'**, Medine, Dâru'z-Zamân, 1998.

el-Hanbelî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed (ö. 656/1258): **Kenzü'l-Meânî fî Şerhi Hirzii'l-Emânî**, thk. Muhammed b. İbrahim el-Meşhedânî, Dımeşk, Dâru'l-Berake, 2012.

el-Hayyât, Ali b. Fâris (ö. 452/1060): **et-Tebsıra fî Kırââti'l-Eimmeti'l-Aşera**, thk. Rihâb Muhammed Müfîd eş-Şikâkî, Riyad, Mektebetü'r-Ruşd, 2007.

el-Hemedânî, Ebu'l-Alâi'l-Hasen (ö. 569/1173) **Ğâyetü'l-İhtisâr fî Kırââti'l-Aşerati'l-Emsâr**, thk. Eşref Muhammed Fuâd Tal'at, Cidde, el-Câmiatü'l-Hayriyye fî Tahfîzi'l-Kur'âni'l-Kerîm, 1994.

el-Hirbevî, M. Avaz Zâyed: **İrşâdü'l-Mürîd ilâ Kırâati'l-Kisâî**, Riyad, Mektebetü't-Tevbe, 1998.

el-Isbahânî, Ahmed b. (ö. 381/991): **el-Mebsût Fi'l-Kırââti'l-Aşr**, thk. Sebî' Hamze el-Hâkimî, Dımeşk, Matbûât-ı Mecmei'l-Luğati'l-Arabiyye, 1980.

el-Kâdî, Abdulfettâh (ö. 1403/1982): **el-Büdûru'z-Zâhire fi'l-Kırââti'l-Aşri'l-Mütevâtira min Tarîki'ş-Şâtıbiyye ve'd-Dürra**, Mekke, Mektebetü Enes b. Mâlik, 2002.

el-Kârî', Ali b. Sultan M. (ö. 1014/1605), **el-Minehu'l-Fikriyye Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye**, Kahire, Şirketü Mektebe ve Matbaa Mustafa el-Halebî ve Evlâdühü bi-Mısr, 1948.

el-Kastallânî, Ebû Bekir (ö. 923/1517): **Letâifü'l-İşârât li Fünûni'l-Kırâât**, Medine, Merkezü'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, t.y.

el-Kaysî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdilmelik (ö. 834/1430): **Şerhu Düreri'l-Levâmî' fî Asli Mekrai'l-İmâm Nâfî'**, y.y., t.y.

el-Kudâh, Muhammed Müflih v.d.: **Mukaddimât fî İlmi'l-Kırâât**, Amman, Dâru Ammâr, 2001.

el-Ma'sarâvî, Ahmed İsa: **Eş-Şâmil Fî Kırââti'l-Aşarati'l-Kevâmil Min Tarîkayi'ş-Şâtıbiyye ve'd-Dürre**, Kâhire, Dâru'l-İmâmi'ş-Şâtıbi, 2013.

el-Mağribî, Ebû Enes: **Teysîru Mustalahi'l-Hadîs**, y.y., t.y., s.14.

el-Merğanî, Seydi İbrahim: **en-Nücûmu't-Tavâlî ale'd-Düreri'l-Levâmi'**, Beyrut, Dâru'l-Fikr, 1995.

el-Mısrî, Muhammed Nebhan: **es-Sümüru'l-Yâni' fî Rivâyeti İmam Kâlûn an Nâfî'**, 4. Baskı, y.y., 2009.

el-Pâluvî, Abdulfettah (ö. 1252/1836): **Zübdetü'l-İrfân fî Vucûhi'l-Kur'ân**, İstanbul, Asitane, t.y.

el-Ubeydî, Fethi: **el-Cem'u bi'l-Kırââti'l-Mütevâtirati**, Beyrut, Dâru ibni Hazm, 2006.

er-Ruaynî, Muhammed b. (ö. 476/1083): **el-Kâfî fî Kırââti's-Seb'**, thk. Ahmed Mahmûd Abdu's-Semî' eş-Şâfiî, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.

es-Suyûtî, Celâleddin (ö. 848/1445): **el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân**, Kahire, Mektebetü Dâru't-Turâs, 2010.

es-Sümâtî, İbnü't-Tahhân, (ö. 561/1165): **Mürşidü'l-Kârî' ilâ Tahkîki Meâlime'l-Mekârî'**, Kahire, Mektebetü't-Tâbiîn, 2007.

eş-Şâtıbî, Kâsım b. Fîrûh, (ö. 590/1193)**:** **Hirzü'l-Ermânî ve Vechü't-Tehânî**, Medine, Dâru'l-Matbuati'l-Hâdise, 1990, s. 95.

eş-Şerîf, Saîd Ali: **İhtilâfu'l-Kırâati Beyne Kâlûn ve Hafs ve Tevcîhihâ**, Libya, y.y., 2000.

et-Taberî, Abdu'l-Kerîm (ö. 478/1085): **Et-Telhîs fi'l-Kırââti's-Semen**, thk. Muhammed b. Hasan b. Ukayl Musa eş-Şerîf, Cidde, el-Câmiatü'l-Hayriyye li Tahfîzi'l-Kur'âni'l-Kerîm, 2011.

ez-Zehebî, Şemsüddîn (ö. 748/1347): **Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr Ale't-Tabakâti ve'l-Âsâr**, thk. Dr. Tayyar Altıkulaç, İstanbul, İSAM Yayınları, 1995, C. I.

ez-Zehebî, Şemsüddîn: **Siyer-i A'lâmi'n-Nübelâ**, thk. Şuaybu'l-Arnavût, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1981, C. VII.

ez-Zerkânî, Muhammed (ö. 1352/1943): **Menâhilü'l-İrfân fî Ulumi'l-Kur'ân**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010.

Gâbe, A. Muhammed el-Hâdî: **el-Kırââtü'l-Kur'âniyye**, Beyrut, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâm, 1999.

Gökdemir, Ahmet: **Ali b. Süleyman el-Mansûrî ve Meşhur Mısır Tariki Kurraları**, Basılmamış doktora tezi, İstanbul, Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.

Hilmi, Ahmed: **Sırât-ı Müstakîm Mecmuası**, C. 6, Sayı: 148.

İbnü Mücâhid (ö. 324/935): **et-Temhîd fî İlmi't-Tecvîd**, thk. Ğânim Kaddûrî, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 2001.

İbnü Mücahid: **Kitâbü's-Seb'a fi'l-Kırâah**, thk. Şevki Dayf, Kahire, Dâru'l-Meârif, t.y.

İbnü Zencele, Abdurrahman (ö.403/1012): **Huccetü'l-Kırâât**, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1997.

İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429): **En-Neşr fi'l-Kırââti'l-Aşr**, 3. Baskı, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006.

İbnü'l-Cezerî: **Ğâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006.

İbnü'l-Cezerî: **Mukaddime (Bâbu'l-Meddât)**, yay. M. Sadi Çögenli, y.y., 2000.

İbnü'l-Cezerî: **Tahbîrü't-Teysîr fî Kırâati'l-Eimmeti'l-Aşer**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983.

İ'râb, Saîd: **e'l-Kurrâ ve'l-Kırâât bi'l-Mağrib**, y.y., Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1990.

Karaçam, İsmail: **Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kırâati**, 4. Baskı, İstanbul, İFAV, 2012.

Karaçam, İsmail: **Kırâat İlminin Kur'ân Tefsirindeki Yeri ve Mütevâtir Kırâatların Yorum Farklılıklarına Etkisi**, İstanbul, İFAV, 2013.

Mekkî, Muhammed: **Nihâyetü'l-Kavli'l-Müfîd fî İlmi't-Tecvîd**, Kahire, Mektebetü's-Safâ, t.y.

Mısrî, Muhammed Nebhân: **el-Kameru'l-Münîr Fî Kırâati'l-İmâmi'l-Mekkî Abdullâh İbnü Kesîr**, Mekke, 2004.

Muhammed Emin Ef. (ö. 1275/1858): **Umdetü'l-Hallân fî Îzâhi Zübdetü'l-İrfân**, İstanbul, Âsitâne, t.y.

Muhammed Mahmûd Abdullah: **el-Ahrufu's-Seb'a ve Usûlu'l-Kırâah**, Kahire, Dârus'-Sâbûnî, 2006.

Tetik, Necati: "Kırâat Eğitiminin Dünü, Bugünü, Yarını ve Kırâat Eğitiminde Meslekler", **Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları-IV**, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2002.

Önkal, Ahmet: "*Bi'r-i Maûne*", **D.İ.A.**, C. VI, s. 195-196.

Pakdil, Ramazan: **Ta'lim Tecvid ve Kırâat**, İstanbul, İFAV, 2013.

Sarı, Mehmet Ali: "*Asım bin Behdele*", **D.İ.A.**, C. III, s. 475-476.

Seyid Lâşin, Ebu'l-Ferah v.d.: **Takrîbü'l-Meânî Fî Şerhi Hirzi'l-Emânî Fî'l-Kırââti's-Seb'**, Medine, Dâru'z-Zaman, 2003.

Süreyya, Mehmed (ö. 1326/1909): **Sicill-i Osmanî**, İstanbul, 1809, C. I.

Şakakî, Rihâb Muhammed Müfîd: **Kur'ân Tilâvetinde Mükemmellik**, İstanbul, Gurabâ, 2012.